UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
Filozofická fakulta
Katedra dějin umění

ARCHITEKTURA CHEBU V LETECH 1900 - 1945

Magisterská diplomová práce

Simona Marková

Vedoucí diplomové práce: Prof. PhDr. Rostislav Švácha, CSc.

OLOMOUC 2010

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně s použitím uvedených pramenů a literatury.

Simona Marková ……

V Praze dne 28. června 2010.

Poděkování

V prvé řadě děkuji Prof. PhDr. Rostislavu Šváchovi, CSc. za odborné vedení mé diplomové práce. Dále děkuji zaměstnancům SOkA Cheb za pomoc při pátrání po dochovaných archivních pramenech, mým kolegům a přátelům, především však Mgr. Janě Horváthové.

Úvod 5

1. Rozbor pramenů a literatury 10

2. Historický kontext 13

3. Urbanistický vývoj města v 2. pol. 19. století 19

4. Architektura Chebu 1900 - 1918 22

4.1. Urbanistický a stavební vývoj 22

4.3. Chebská stavební a bytová družstva 30

4.4. Veřejné budovy 32

4.5. Obytné domy a vily 36

5. Architektura Chebu 1918 - 1945 42

5.1. Urbanistický a stavební vývoj 42

5.2. Bytová situace 55

5.3. Stavební a bytová družstva 62

5.4. Veřejné budovy 64

5.5 Obytné domy a vily 69

Závěr 77

Poznámky 82

Prameny a literatura 90

Adresář 95

Summary 97

Přílohy 99

Seznam obrazových příloh 120

Obrazové přílohy 128

Anotace 181

Úvod

Cheb, ležící na západní výspě Karlovarského kraje, je příkladem německého města, které od poloviny 19. století procházelo bouřlivým rozvojem na poli hospodářství a průmyslu a tím pádem také v oblasti urbanizace a architektury. Tato proměna zásadně ovlivnila podobu města, jak je známe dnes. Poté, co padlo opevnění městského jádra, začala se obec rozrůstat všemi směry. Nedaleko historického centra vyrůstaly nové továrny a velkovýrobny. Na nově vznikajících předměstích si továrníci, stavební podnikatelé a vyšší správní úředníci nechali stavět výstavní vily. V neposlední řadě proměnila tvář Chebu výstavba nových činžovních domů na předměstí, která měla zajistit bydlení pro nově příchozí obyvatelstvo. To se rekrutovalo převážně z okolní venkovské populace a stavební přerod města tím odrážel do značné míry radikální proměnu v sociální oblasti. Uvnitř města nahrazovala místy nová zástavba staré objekty, někdy využívali stavebníci staré budovy k přestavbám. Tento rozvoj si vyžádal kromě výstavby množství nových reprezentativních veřejných budov i zásadní přeměnu dosavadní infrastruktury a veřejného prostoru.

Vzrůstající sebevědomí místní podnikatelské vrstvy a prohlubující se komunikační provázanost města se středoevropským prostorem se projevila i v oblasti architektonické tvorby, která nemalou měrou, byť někdy se zpožděním reaguje na soudobé evropské architektonické trendy. Kulturní přínos zde působících architektů nebyl vzhledem k jejich orientaci na německojazyčné prostředí v českých odborných publikacích dosud náležitě zmapován a zhodnocen. Nastíněný kulturně historický obraz přerodu jednoho města ve významné industriální centrum může být rovněž nahlížen jako pokus o mikrohistorickou sondu do proměňující se společnosti na počátku 20. století v německojazyčné oblasti Čech, která do nedávné minulosti nepatřila k objektům primárního zájmu české historiografie.

Architektura Chebu v letech 1900 - 1945 je polem zatím jen z části probádaným, alespoň na straně českých badatelů, jelikož spadala dlouho do okruhu zájmů pouze německých autorů.

Vybrané téma, tedy vývoj architektury výše zmíněného období v Chebu, nelze sledovat stejně jako ostatní vývoj architektury tehdejších českých zemí. Byl totiž městem německým, městem s drtivou většinou obyvatel německé národnosti, a bylo tomu tak až do konce druhé světové války. Proto zde bude chebská architektura zkoumána jako specifikum německé, či spíše sudetoněmecké, s ohledem na aspekty regionalismu a provincialismu spolu s pojmem *Heimatstil*. Zaměřila jsem se přitom na proměnu urbanistické struktury a na průzkum místní stavební produkce vznikající ve sledovaném období. Zastoupení tohoto stavebního fondu je velmi výrazné především na předměstích a proto je do jisté míry pro celkový charakter města určující.

Lze předpokládat, že Cheb byl městem vůči vnějším vlivům poměrně uzavřeným se silným smyslem zdejších obyvatel pro ctění tradic a uvědomění si vlastní identity, jež se v konečném důsledku odráží skrze přání stavebníků do architektury samotné. Město s převládajícím německým živlem bude sledovat dění v Německu, případně Rakousku, i když je svou polohou blízké především Mnichovu a Berlínu jako hlavním kulturním centrům.

Vzhledem k rozsahu daného tématu a k širokým možnostem jeho uchopení jsem se soustředila především na nastínění základní změny městské urbanistické struktury po roce 1900 a průzkum dobově a místně charakteristické stavební produkce. Cílem diplomové práce je zpracovat na základě plošného terénního průzkumu, shromážděných dat z archivních pramenů a informací z odborné literatury urbanisticko-stavební dějiny města od začátku 20. století do jeho poloviny a tento vývoj následně vsadit do širších kulturně historických souvislostí. Základem pro zkoumání chebského stavebního dění pak bude zpracování a zpřístupnění informací z archívů, které dokládají stavební

vývoj města. K takovému záměru práci posloužil denní tisk, nejlépe odrážející každodenní potřeby a přání obyvatel Chebu a okolí. Témata, která se zabývají širším kontextem a zasazením do širší vývojové osy, vycházejí z dostupné literatury, především regionální.

Na základě této regionální literatury, ve snaze o nastínění pokud možno plastického historického obrazu, jsem sledovala veškeré relevantní aspekty hospodářských, sociálních, kulturních a politických dějin. Poté jsem se zaměřila na jejich odraz v urbanistické struktuře a architektonické skladbě města. Nejdříve jsem provedla základní archivní rešerše mající za cíl shromáždění potřebných mapových podkladů. Následoval plošný terénní průzkum, který sledoval místní architektonický fond z hlediska historické stratigrafie, typologické skladby a především kvality architektonického záměru. Na základě této primární rekognoskace, jejíž součástí byla podrobná fotodokumentace vybraných staveb, jsem z daného souboru vyčlenila objekty nejlépe reprezentující jednotlivé etapy a architektonické styly. Poté následoval u vybraných staveb archivní průzkum zaměřený na shromáždění původní plánové dokumentace a pramenů s ní souvisejících, jakož i dochované historické ikonografie a odborné literatury. Takto získané informace jsem zpětně vsadila do širších historických souvislostí rozvoje města a dosažené výsledky na závěr vyhodnotila.

Z hlediska struktury je práce rozdělena na pět základních kapitol. První z nich jsem věnovala stručnému rozboru a anotaci archivních pramenů a odborné literatury, týkající se bezprostředně vymezeného tématu. Následující kapitoly se řadí chronologicky. Druhá kapitola je zaměřena na obecnou historii Chebu. Základní osnovou bylo politické dění, ale přihlédla jsem rovněž k širším hospodářským, sociálním a kulturním souvislostem. Tato kapitola vznikla především na základě studia odborné a regionální literatury.

Ačkoliv je tématem diplomové práce architektonická produkce a urbanistická proměna Chebu v letech 1900 - 1945, je pro pochopení

širších souvislostí nutné představit rovněž předcházející období. Třetí kapitola se tedy věnuje základnímu shrnutí urbanistického vývoje a stavebních dějin města v druhé polovině 19. století. Informace v ní obsažené opět vycházejí převážně ze studia odborné literatury a shromážděných mapových a ikonografických podkladů.

Určující částí diplomové práce je čtvrtá a pátá kapitola, které již vycházejí převážně z vlastního plošného terénního průzkumu města a dostupných archivních pramenů. Tyto kapitoly pojednávají o urbanistických a architektonických proměnách Chebu ve sledovaném období. Kapitoly jsem rozdělila časově na architekturu do konce první světové války a architekturu od vzniku Československa do konce druhé světové války. Obě kapitoly jsem shodně rozdělila na podkapitoly shrnující urbanistický a stavební vývoj, bytovou situaci ve městě a činnost stavebních družstev. Toto dělení je samozřejmě do určité míry vytvořené uměle, jelikož v konkrétní rovině se jednotlivé okruhy prolínají nebo působí paralelně.

Jednotlivé kapitoly, věnující se stavebním proměnám města, vycházejí především z podrobného průzkumu městské zástavby a studia původní plánové dokumentace relevantní pro sledovanou stavební produkci. Tyto průzkumy (jak plošný terénní průzkum sídla, tak průzkum archivní) probíhaly v období let 2007–2010.

Jelikož základním cílem bylo prezentovat proměny městského urbanismu a stavební produkce ve sledovaném období, rozdělila jsem místní architektonický fond do dvou časových období. V jednotlivých obdobích jsem přistoupila k výběru reprezentativních objektů zastupujících danou skupinu, lokalitu, časovou vrstvu, či reprezentující dílo určitého architekta. Při výběru jednotlivých staveb byl rozhodující stav jejich dochování a z něj vycházející vypovídací hodnota. Výjimkou ale nejsou ani stavby nedochované, avšak kvalitní, u nichž se ovšem dochovala dokumentace a ikonografie a o jejichž kvalitě se zmiňuje také odborná literatura. Snahou tedy bylo na vybraných příkladech

postihnout celou šíři dané problematiky a do výše uvedeného výběru zařadit stavby reprezentující vývoj města ve všech jeho aspektech. Zařazeny jsou tedy jak stavby veřejné (na kterých je dobře patrné působení a vliv architektů nadregionálního významu a s tím související problematika přejímání kulturních a architektonických trendů v širším středoevropském kontextu), tak soukromé (zde byla snaha postihnout sociální rozvrstvení místních stavebníků a proměny tohoto stavebního fondu v průběhu času). Tyto dílčí aspekty jsou pak vsazeny do širších kulturně historických souvislostí, na jejichž základě je komponován širší celek dané práce.

Při hodnocení a popisu jednotlivých staveb byl hlavní důraz kladen především na regionální specifika daného stavebního fondu, odlišující ho se od hlavního směřování většiny architektonické produkce na našem území. U jednotlivých staveb je zařazen stručný architektonický rozbor, datace, autorství, původní stavební plány (pokud je to zjištěno) a celkové zhodnocení stavby, mající za cíl rovněž zasadit tyto stavby do širšího kontextu dějin architektury.

V závěru práce jsem se pokusila shrnout a zhodnotit urbanistický a architektonický vývoj Chebu ve sledovaném období a včlenit ho do širších souvislostí rozvoje města a společnosti.

Adresář staveb představuje jednotlivé stavby abecedně seřazené podle ulic. Práci uzavírají přílohy obsahující překlady vybraných článků z chebského denního tisku *Egerer Zeitung* a jednu stať z regionální publikace z cyklu pro sudetoněmeckou oblast: *Die sudetendeutschen Selbstverwaltungskörper*.

1. Rozbor pramenů a literatury

K uchopení vybraného tématu diplomové práce nejlépe posloužila literatura regionální a vlastivědná - dobová literatura německy psaná, stejně jako hlavní zdroj informací - chebský denní tisk.

Jako hlavní pramen poznání stavebního vývoje Chebu posloužily články z denního tisku uloženého ve Státním okresním archívu v Chebu. Téměř celé sledované období pokryly chebské německy psané noviny *Egerer Zeitung* z let 1900 až 1943, k nim se přidaly v období mezi válkami v Chebu vycházející české noviny *Chebské listy* a *Chebské hlasy*. Tyto tiskoviny jsem kompletně prošla a vybrala z nich články věnované architektuře, bytové situaci, bytové a stavební statistice, stavebnímu dění v rámci republiky i města samotného.

Tyto psané dějiny města doplnila plánová dokumentace ze Stavebního archívu města Chebu. Ten se proto stal, vedle okresního archívu, druhým nejdůležitějším pramenem k poznání stavebních dějin obce. Archív poskytuje základní informace k jednotlivým objektům ve složkách řazených dle čísla popisného. Složky dále obsahují chronologicky seřazené spisy, které se vztahují ke konkrétní stavební akci realizované v rámci daného objektu a obvykle obsahují plánovou i spisovou dokumentaci stavby. Kromě plánů k výstavbě a různým přestavbám zachycují i úřední korespondenci mezi zodpovědnými úřady, projektanty, případně též investory.

K poznání vývoje města do 19. století a během něj přispěl zájem o vlastní historii a regionální vlastivědná činnost podpořená zájmem a péčí o zdejší archiv. Velký význam má kronika chebského starosty a stavitele Vincence Prökla, stejně jako studie Grueberovy nebo práce archiváře Dr. Heinricha Gradla a Dr. Karla Siegla.

Devatenáctému století na poli chebské architektury se věnoval obšírně Stanislav Macek, autor *Architektonického a urbanistického vývoje*

Chebu v 19. století. V závěru kapitoly Slohové zhodnocení architektury 19. století v Chebu konstatuje, že *„sleduje orientaci ostatních českých měst.“*[1]

Pro kapitolu Historický kontext jsem využila nejen německou literaturu, o níž se zmíním níže, ale také česky psanou publikaci Kateřiny Iterské, která se sice věnuje dějinám Chebu stručně, ale věcně.[2]

Poznáním dějin města kolem mého zájmového období se zabývá výtečná kniha, i když specificky zaměřená, která je dílem Jitky Chmelíkové.[3] Autorka se ve své publikaci věnovala osudu židovských obyvatel města a svým čtenářům tak zprostředkovala komplexní pohled na politické dění tehdejšího Chebu.

Pramenem k dění ve městě se stala například ročenka *Egerer Jahrbuch*, jejíž jednotlivé svazky jsou uložené v chebském archívu. Například v ročníku 1912 najdeme článek věnovaný novostavbě knihovny Dominika Kreuzingera.[4]

Ve vlastivědné ročence *Unser Egerland* z roku 1938 nalezneme stať věnovanou obci v rámci geografie. Stať obsahuje statistiku a plány, jak k výstavbě a stavební činnosti ve městě, tak ke složení obyvatelstva od 18. století do roku 1930.[5]

Kniha *Eger - seine Vergangenheit und Gegenwart* od R. Ergerta z roku 1929 je přínosná především přílohou - barevnou mapou města s adresářem ulic. Na stranách 38 - 40 pak najdeme seznam nejvýznamnějších chebských staveb sledovaného období, které jsou řazené chronologicky. A nakonec na straně 86 seznam stavebních společností činných v Chebu.

Městu se celkem podrobně věnuje kniha *Eger-Franzensbad* z roku 1931, která je dílem několika autorů. Najdeme tu podrobně zpracovaný vývoj průmyslu a obchodu. Jednu kapitolu věnovali autoři plánu města Chebu v současnosti, tedy výstavbě nových městských částí na předměstích.[6] Další přínosnou kapitolou je pak stať věnovaná bytové péči a pozemkové politice.[7] K poznání urbanistického vývoje přispívá

příloha v podobě mapy města s označeními dokončených a rozestavěných staveb, spolu s industriální zástavbou a zelenými plochami.

Herbert Rimpl se ve své knize věnuje vývoji města od pravěku do roku 1870. Její přínos tkví především v zpřístupnění pohledu autora na dobové dění, a to především v kritice novostaveb chebského gymnázia a kasáren, které vznikly při kostele v letech 1829 a 1839, a v kritice ničení středověkých hradeb kolem historického jádra.[8]

Heribert Sturm je autorem publikace *Eger, Geschichte einer Reichsstadt*.[9] Jeho Dějiny obsahují zájem o lidové zvyky, písemnictví a hudbu; věnuje se činnosti archívu i muzea. Čtenáře seznamuje v přehledných tabulkách se statistikou počtu obyvatel, s jazykovým a národnostním složením i mírou vzdělání. Věnuje se ovšem též nové výstavbě, dějinám železniční sítě na Chebsku, stavbě knihovny, nemocnice atd.

Roku 1992 vyšla jako kolektivní dílo kniha *Kunst in Eger*, která se jako jediná věnuje komplexně chebským dějinám umění. Autorka kapitoly věnované architektuře Chebu v 19. a 20. století vytvořila výběr těch nejzajímavějších staveb města, ovšem s převahou budov z 19. století.[10]

Stavebními dějinami a architekturou Chebu od počátku 20. století do první světové války se zabývá zdařilá publikace Zbyňka Černého, *Cheb v době secese.*[11] Autor v ní podrobně zmapoval chebské kulturní a stavební dění a využil k tomu chebský denní tisk jako prvotní zdroj poznání o smýšlení zdejších obyvatel a jejich názorů na stavební vývoj. Jeho kniha se tak stala základním česky psaným příspěvkem k architektonickému vývoji města tohoto období.

Všeobecné informace, ale také několik konkrétních údajů k bytové situaci Chebu, lze čerpat ze zajímavé a pro náš účel příhodné publikace *Zrod velkoměsta* od kolektivu autorů.[12]

2. Historický kontext

Cheb byl po celá staletí městem německým, a to až do roku 1945, kdy bylo německé obyvatelstvo vyhnáno a jeho majetek vyvlastněn. Rok 1945 je mezníkem v historii města, mezníkem, jež nastolil novou éru v životě této obce.

Poslední výsady města, včetně daňových, byly zrušeny v roce 1865. V témže roce vzniklo železniční spojení mezi Chebem a Hofem a Chebem a Adorfem, zatímco s Prahou byl Cheb spojen až roku 1870.[13] Zvláštností je fakt, že chebské nádraží bylo majetkem bavorských železnic a ani po roce 1918 nepřešlo do vlastnictví československých drah, z čehož výplývala řada sporů rozdmychávajících konflikt Čechů a Němců v Chebu. Následovala železnice do Norimberka, otevřena roku 1882. V druhé polovině 19. století byl Cheb stále důležitým střediskem obchodu, roku 1851 tu proto vznikla obchodní a živnostenská komora. Úspěchu na poli obchodu vděčil Cheb především železničnímu spojení, které se stalo klíčovým prostředkem obchodních aktivit. Obchod šel ruku v ruce s rozvojem bankovnictví.

Hospodářský rozvoj města si žádal novou výstavbu, ta zasáhla nejen za hradby města, ale šířila se dále do okolí.

Od druhé poloviny devatenáctého století se na Chebsku rozvíjel průmysl a s ním rostl i hospodářský význam města. Rozvoj průmyslu byl ovlivněn faktem, že Cheb sousedil s dvěma hospodářsky prosperujícími městy, Aší a Františkovými Lázněmi. Proto byl v Chebu podstatnější vliv obchodu. Průmysl si na druhé straně žádal zakládání nových podniků a továren, které se pro obec staly ve své době typickými, jako například továrna na jízdní kola „Premier“, později tzv. „Es-Ka“. Roku 1872 vznikl v Chebu akciový pivovar. Mezitím byla založena chebská plynárna roku 1864 a roku 1892 elektrárna.[14]

Z textilní výroby se zde ujaly přádelny a továrny na konfekci. Rychlý vývoj města a jeho výstavba daly vzniknout i velkým stavebním závodům, k nejvýznamnějším patřila firma Markgraf a Heger.[15]

Co se školství týče, nejstarší tradici mělo v Chebu gymnázium, vedle státních byly zde i školy soukromé, ovšem do roku 1918 zde neexistovala škola pro českou menšinu. Roku 1875 vznikla nová školní budova Rudolfinum, ve které byly sloučeny všechny obecní školy. Mezitím vzniklo roku 1874 chebské divadlo na místě původní Horní brány a také muzeum, které bylo umístěno v domě na hlavním náměstí, kde byl roku 1634 zavražděn Albrecht z Valdštejna. Městská knihovna byla založena až o mnoho let později roku 1911. Důležitou složkou chebské kultury se staly Valdštejnské slavnosti, na něž navázaly po válce Schillerovy slavnostní hry, které měly své místo na chebském hradě.

Již roku 1872 vznikl spolek Egerländer Landtag (Chebský zemský sněm), jeden z předchůdců vlasteneckého hnutí, ten dal ještě v témže roce vzniknout tzv. Obci Chebanů (Egerländer Gmoin) v Mostu. Následovaly další spolky v Čechách i za hranicemi. Tyto spolky se sloučily v jeden s názvem Chebské spolky Rakouska roku 1907. V roce 1938 obsahoval na 68 spolků doma a 23 za hranicemi.[16] Hlavním úkolem těchto sdružení bylo zachování tradic, nářečí, lidové hudby, krojů, tanců, zvyků a zájem o vlastivědu.

Chebský nacionalismus a představu zdejších německých obyvatel, že přináležejí k Německé říši, podpořilo také působení osobnosti rytíře Georga von Schönerera. Ten byl politicky činný od 70. let 19. století a působil ve Vídni, kde sílila jeho moc. Jeho myšlenky chebské obyvatelstvo podporovalo a tak byl také roku 1897 jako kandidát z Chebska zvolen do říšského sněmu. V Chebu se utvořilo pevné jádro jeho stoupenců, nacionalistických radikálů, jenž propagovali přísné potírání Čechů i Židů. Jejich snahy vyvrcholily, když byla roku 1897 z nařízení ministerského předsedy Badeniho

zrovnoprávněna čeština. Chebští odpůrci Badeniho nařízení chystali na 11. a 12. července 1897 shromáždění, které ale úřady zakázaly, a tak se místní poslanci rozhodli přednést své požadavky na území Bavorska. Při jejich návratu byli delegáti v Chebu rozehnáni policií a vojskem. Nasazení muži pocházeli z řad české menšiny, což jen posílilo nepřátelství německých obyvatel. Snaha o shromáždění a jeho zákaz se nakonec staly symbolem obrany chebského obyvatelstva proti počešťování. Ustanovily se jako Chebský národní den (Egerer Volkstag), který se opakoval v následujících letech a jehož se účastnili nadále němečtí radikálové[17]. K činnostem a demonstracím, při nichž se obvykle provokativně zpívalo „*Deutschland, Deutschland über alles*", se přidalo navíc vydávání německých novin *Egerer Nachrichten*, které stejně jako provolávání Schönererových stoupenců „*Heil Schönerer!*" značně připomínají následující nacistickou éru. Postupně sílila kampaň nacionální strany proti vnitřní politice státu, kterou Chebané považovali za pročeskou. Symbolem německé jednoty se stal Jahnův pomník,[18] postavený německým tělocvičným spolkem a odhalený roku 1913 na uměle zbudovaném pahorku nad městem. Po skončení druhé světové války byl vyhozen do vzduchu na připomínku skoncování s velkoněmeckým nacionalismem.

Po rozpadu monarchie Rakouska-Uherska v roce 1918 byl Cheb začleněn do Československa, a to i přes značný odpor německého obyvatelstva.

Ještě před koncem 1. světové války rozhodli se někteří chebští představitelé, že se při případném rozpadu monarchie spojí s Německem. Tak vznikl akční výbor, jenž po vzniku Československa usiloval o vytvoření tzv. „*Deutschböhmen*",[19] samostatného státního útvaru, který měl být součástí nového Rakouska a na Češích nezávislý. Po vyhlášení Československé republiky se zkrátka německé obyvatelstvo nechtělo smířit s faktem, že by mělo spadat do rámce nového státu. 29. října 1918 byla vyhlášena samostatnost Chebu na

základě práva na sebeurčení.[20] Svou nezávislost na Československu demonstrovali Chebští jak odmítnutím loajality vůči nové vládě, tak vyplácením úředníků a obyvatel z vlastní pokladny, posílením vztahů s Bavorskem a domluvou, že v případě potřeby bude přijímat uprchlíky z Chebu. To vedlo dne 16. prosince 1918 k obsazení Chebu československým vojskem, jelikož československá vláda se nehodlala pohraničí vzdát. Ještě na jaře roku 1919 pokračovaly snahy o osamostatnění Sudet, při nichž se znepřátelené strany střetávaly a bojovaly, nezřídka s následky zranění či úmrtí. Spory následovaly i v příštích letech dvacátých, například když českoslovenští vojáci 14. listopadu 1920 likvidovali sochu Josefa II.,[21] umístěnou na náměstí, to vyvolalo vlnu násilí z řad Němců a byla napadena i česká škola v Chebu. O dalších událostech z té doby dobře informuje Heribert Sturm.[22]

Od vzniku samostatného Československa se česká menšina v Chebu jala činnosti politické i kulturní a mezi lety 1918 a 1938 tu působilo na 30 českých spolků. Konečně 29. října roku 1919 byla otevřena česká škola. Během dvaceti let mezi světovými válkami sice rostl počet českých obyvatel Chebu, ale sílil také odpor vůči nim ze strany Němců. Chebské německé politické strany byly v zásadě protičeské. Tak vstoupil na politickou scénu Konrád Henlein, původně učitel tělocviku z Aše, který se stal vůdčí osobností německého turnerského hnutí, v jehož rámci se také poprvé setkal s tehdejším říšským kancléřem Adolfem Hitlerem. Na konci září roku 1933 se spoluúčastnil založení nového hnutí Sudetoněmecké vlastenecké fronty (SHF), která měla za cíl sdružit veškeré sudetské Němce bez třídních, náboženských a jiných rozdílů. Sudetoněmecká vlastenecká fronta měla podporu v německé buržoazii a jejím politickým programem bylo nabídnutí práce nezaměstnaným Němcům v pohraničí. Se sílící ekonomickou prosperitou sílila i moc nacionalismu. Tu podporovali mezi mladými Němci také nacionálně zaměření učitelé a tělocvičné

spolky. Z SHF vznikla brzy Sudetoněmecká strana a následoval její úspěch ve volbách. Odtud vedla cesta už jen k odhalení požadavků na autonomii Sudet. Na konci září 1938 za hranicemi Československa formoval Henlein Freikorps, který pak spolu s nacisty obsazoval postupně Sudety. 29. září byla podepsána Mnichovská dohoda a den nato naše vláda podstoupila pohraničí Německu. Během křišťálové noci byla vypálena chebská synagoga a zničen židovský hřbitov. Následovala likvidace Židů a arizace jejich majetku, což napomohlo k upevnění nového režimu.

Cheb proslul jako staré město s vlastní autonomií, jehož představitelé vždy zdůrazňovali jeho zvláštní postavení, a město dlouho reprezentoval chebský zemský sněm. Tyto tendence vyústily v posilování německé propagandy, kterou podporoval také Alois John, badatel a zakladatel časopisu *Unser Egerland* (1897 - 1943). V oblasti politické se začal rýsovat požadavek obnovy zvláštních práv Chebska, což vyvrcholilo roku 1918 snahou o odtržení od nově vzniklého Československa. Tento nacionalismus pak vyvrcholil v třicátých letech vznikem fašistické Sudetoněmecké strany a 3. října 1938 triumfálním vjezdem Adolfa Hitlera na chebské náměstí.

Za druhé světové války byl Cheb ušetřen poškození, až na samém konci bylo zničeno nádraží[23], letiště a několik domů. Po odchodu amerických jednotek z Chebu začal brutální útok na sudetské Němce, ti byli zbaveni práv i majetku a deportováni většinou do Bavorska.

Noví obyvatelé města se stěhovali zejména do vil a domů na předměstí. Tak zůstávalo historické jádro poloprázdné a vydané napospas chátrání. Přestože byl Cheb prohlášen za památkovou rezervaci již roku 1950, k rekonstrukci se přistoupilo až roku 1956. Historické jádro bylo tehdy v zuboženém stavu. Samotná intenzivní rekonstrukce proběhla v letech 1958 - 1960. Tehdejší pojetí asanace mělo

však za následek ničení původních gotických dispozic a jejich nahrazení tzv. blokovým stavěním.

3. Urbanistický vývoj města v 2. pol. 19. století

Základní podobu získal Cheb, jak jej známe dnes, v průběhu druhé poloviny 19. století. Proto musíme začít sledovat jeho urbanistický vývoj právě zde. Tehdy se začalo město hospodářsky rozvíjet. Nestačila již původní zástavba, město praskalo ve švech. Postupně je upravovaly jednoduché plány beroucí v potaz nově vzniklé hlavní vlakové nádraží a linie bývalých hradeb. Staré barokní hradby byly strženy, stejně jako v jiných městech. Nová zástavba se pak šířila směrem vně. Zásadním počinem pro město se stala právě stavba nádraží na jihovýchodním okraji města, která vedla k vytvoření dlouhé dopravní tepny směřující do centra.[24] Existovaly dva návrhy řešící odlišně spojení nádraží a historického jádra. První respektoval původní středověkou dispozici města a druhý byl pro radikální řešení, které dalo vzniknout dnešní podobě Bahnhofstrasse (současná třída Svobody).[25] Městská rada se usnesla, že propojí nádraží a historické centrum přímo. Nová cesta tak vedla rovnou na hlavní náměstí, na němž byly pro tento účel zbourány tři domy. Tak vznikl mezi původním středověkým jádrem města a nově zbudovaným nádražím prostor vhodný k nové zástavbě. Nově vzniklá Bahnhofstrasse byla lemována novými nájemními domy.

Kolem historického jádra vznikly na místech hradebních příkopů a starého opevnění tři okružní silnice. Směrem od středu města je to bývalá Ringstrasse (dnes ulice Komenského a Obrněné brigády), dále bývalá Schanzstrasse (dnešní Májová ulice), novou hlavní třídou se stala bývalá Grabenstrasse (dnešní Evropská třída). Po vzniku tehdejší Ringstrasse zde postupně vznikají budovy divadla, evangelického kostela a Rudolfina.

Stržené městské hradby znamenaly pro město velkou změnu, novým otevřením se okolí, možností nové výstavby na předměstí. Vznikl však také problém s nerovným terénem, který tvořil hluboký

příkop. Úprava této okružní části města se táhla dlouhá léta, odhalené nevzhledné zdi domů za hradbami mělo vyřešit osazení zeleně, tak se ale nestalo. Park vznikl pouze na místě starého hřbitova před Horní bránou (Městské sady) a na východním okraji města (dnes Komenského sady). Výstavba na předměstí byla předmětem projektu Karla Haberzettla již z roku 1882, její průběh se však protáhnul až do čtyřicátých let 20. století.[26]

S koncem století nastupuje změna ve stavebních potřebách města. Staví se především budovy sloužící veřejnosti. Patří k nim nová školní budova, divadlo, budova soudu i nádraží. Stejně jako v jiných provinčních městech se obracela pozornost zdejších stavitelů směrem k metropolím. V případě Chebu to byl příklad Vídně a Mnichova. Nové nádraží vyprojektoval roku 1865 mnichovský architekt Heinrich von Hügel, budovu Rudolfina navrhl v letech 1874 - 1875 vídeňský architekt Gustav Corompay a návrhy na evangelický kostel zpracoval Hermann van der Hude z Berlína v letech 1865 - 1871. Stejně tak při tvorbě plánů na chebské divadlo ve stylu neorenesance roku 1873 a 1874 se místní stavitel Vincenc Prökl inspiroval v Mnichově.[27]

Cheb, jako město škol a úřadů, na přelomu století dal vzniknout právě mnoha školním budovám. Stavitel Josef Thurner navrhl novou školní budovu vedle městského parku v letech 1891 - 1892, následně školu v Karlově ulici v letech 1902 - 1904.

Na západním konci města vznikl komplex nové všeobecné nemocnice. Vznikají nová městská jatka roku 1894, na předměstí se formuje nová průmyslová zóna, rozšiřuje se kanalizace a vodovod v letech 1911 - 1912.

Rok 1898 odstartoval výstavbu reprezentativních budov. Nejprve staví podle plánů architekta Gustava Wiedermanna svou budovu ve stylu neorenesance Obchodní a živnostenská komora, dále svou budovu nechává stavět chebský záložní spolek ve Valdštejnově ulici a Eskomptní banka na rohu ulic Svobody a Májové. Následuje budova

soudu a vězení v Lidické ulici z let 1904 - 1905, která kombinuje prvky neobaroka a secesní dekor.

V květnu roku 1899 Chebští slavnostně otevřeli most přes řeku Ohři. Ten, stejně jako tomu bylo při otevření chebského nádraží, symbolizuje nové otevření města světu. Tento symbol nakonec vyhodili němečtí obyvatelé Chebu do vzduchu v roce 1945, když se obávali příchodu americké armády.

Část předměstí s tzv. Mostní branou (dnes podél Ašské a Havlíčkovy ulice) nebyla dlouho zastavována, až kolem roku 1913 zde vznikly kasárny a s další výstavbou se pokračovalo až po 1. světové válce.

Za pásem bývalého městského opevnění východním směrem, za tzv. Lodní bránou, dnes podél Pražské ulice za železničním viaduktem, vznikala průmyslová zóna města s továrními budovami, které tu měly snadný přístup k vodě. Ty ovšem buď padly za oběť bombardování roku 1945, nebo zchátraly během padesátých let či byly srovnány se zemí za privatizace v letech devadesátých.

Roku 1902 se vedení města rozhodlo probourat část traktu kláštera klarisek na Františkánském náměstí, tak, aby vznikl průchod z divadelního náměstí do centra města.

4. Architektura Chebu 1900 - 1918

4.1. Urbanistický a stavební vývoj

Po zbourání hradeb a otevření města se zástavba začala rozrůstat vně bývalých bran pevnosti. Nové město tak vznikalo třemi směry a vytvářelo tři předměstí za těmito branami: předměstí Mostní brána na severu za řekou Ohří, předměstí Lodní brána na východní straně za dnešní Evropskou ulicí při řece a předměstí Horní brána směrem na jih, kde přirozenou hranici vytvořila železnice.[28]

Nové předměstí Mostní brána nebylo příliš atraktivní a stálo tak mimo zájem hlavního stavebního proudu ve městě, zřejmě kvůli své poloze a izolaci říčním tokem. Teprve vybudování kasáren bylo větším stavebním počinem v této části města a s plošnější výstavbou se započalo až po první světové válce při budování nové spojnice - Františkolázeňské ulice (dnešní Ašská).

Předměstí Lodní brána se vyvinulo jako průmyslová zóna, kde se soustředily největší chebské podniky díky snadnému přístupu ke zdroji vody. Tak zde postupně vznikla měststká jatka, plynárna, přádelny, železárna atd.

Nejvýznamějším chebským předměstím se stalo předměstí Horní brána, které bylo svou polohou, přístupností a nezastavěnou plochou pro novou městskou výstavbu nejvhodnější. Sem se soustředila již na konci 19. století vilová výstavba, reprezentativní budovou se stalo městské divadlo, vznikla tu řada škol, ale také finanční ředitelství nebo evangelický kostel s farou.

Realizace velkorysých plánů na zástavbu předměstí z konce století předcházejícího měla dlouhé trvání, a to proto, že situaci komplikoval nerovný terén bývalých hradeb zvrásněný hlubokými příkopy a valy. Trvalo desetiletí, než byla zemina zarovnána a mohly na ní vyrůst nové domy a budovy.

Na konci století se uplatňuje ještě stále novogotika, která bude s dalšími tendencemi, jako druhé baroko, postupně směšována s prostupujícími vlivy secese.

Když se chebské obyvatelstvo na přelomu století začalo postupně seznamovat s postupující vlnou secesního umění, nebylo tomuto vlivu šířícímu se ze Západu příliš otevřeno. Secesní tvary se do stavební řeči města vkrádaly pomalu a spíše jako důsledek všeobecného módního vývoje.

O nástup secese v Chebu se zasloužili mladší a nově příchozí architekti, kteří se zde usadili během devadesátých let 19. století. Prvním byl Georg Blomann, který se jako jediný v Chebu narodil. Následoval Franz Kraus, syn tachovského stavitele Johanna Krause. Dále pak Josef Theierl, pocházející z rodiny zednického mistra z Týmova. Posledním příchozím z nové generace byl Bernard Kirschnek, syn zednického mistra Andrease Kirschneka ze Skalné. Všichni zmínění udávali základní tón stavebnímu rozvoji města na předměstích v prvním a druhém desetiletí 20. století. Ten byl ovšem podřízen přáním objednavatelů, kteří byli ve svých názorech značně konzervativní, a tak musela moderna na své uplatnění v Chebu ještě chvíli posečkat.

Přestože chebské obyvatelstvo bylo dobře informováno o dění v ostatní Evropě prostřednictvím místního tisku, trpělo jakousi nedůvěrou v moderní umění a architekturu. Jako provinční město potřebovalo jistý odstup a čas k přijetí nových trendů. Se secesí v přímém přenosu se setkalo již roku 1900 v rámci výstavy Spolku německých výtvarných umělců v Čechách. Jak nás informuje Zbyněk Černý, byly zde vystaveny práce Josefa Zascheho a Friedricha Kicka, ti se měli účastnit výstavy jako členové komise a počátkem července osobně navštívit Cheb.[29] Moderní architektura i přesto zůstávala mimo hlavní zájem zadavatelů a s prvními reflexemi nových proudů se v Chebu setkáváme až po roce 1905.

Nejprve se secesní dekor skromně projevuje na nové budově soudu ve stylu neobaroka. O rok později staví své první domy v duchu secese architekti Blomann, Kirschnek a Kraus. Zpočátku přistupovali k secesi opatrně a užívali ji pouze jako dekorativní prvek na průčelí fasád jinak historizujících domů.

Nejpovedenějším příkladem spojení historismu a secese se stalo chebské nádraží, na kterém proběhla přestavba v letech 1907 - 1908. K původní stavbě přibyla předsunutá přístavba s ústředním traktem honosícím se trojdílným půlkruhovým oknem. Těžištěm nového slohu se stal interiér a jeho vybavení. To bylo nositelem geometrické moderny, o kterou se zasadila stavební komise z Mnichova, hlavním zadavatelem byly totiž bavorské dráhy. Tak se díky spojení s velkoměstským vzorem Mnichova, a zčásti i Vídně, mohla v Chebu prosadit vlna geometrické secese ve své honosné podobě.

První dům ve stylu secese byl dům Georga Blomannna č.p. 768 v ulici Svobody dokončený roku 1906. Nejdůležitějším představitelem rostlinné secese se ovšem stal Bernard Kirschnek, autor domu č.p. 1150 v Májové ulici, postaveného pro manžele Emanuela a Josefinu Fischerovy. Hotov byl roku 1908 a představuje nejvýraznější projev rostlinné linie moderny v Chebu. Obytný dům, v nižších patrech nenápadný svým pojetím dekoru, graduje ve vrcholu převýšeným esovitě zvlněným štítem v podobě květu.

Po roce 1909 se Kirschnekův zájem přesouvá směrem ke geometrické moderně. V roce 1910 navrhuje dva domy v Bezručově ulici, dům č.p. 1550 a č.p. 1551. Podle Zbyňka Černého jsou obě stavby citací domu v Penzingerstrasse ve Vídni.[30] Ten pochází z rukou Karla Fischla, žáka Otty Wagnera. Postavil jej v letech 1901 - 1902. Při srovnání jednotlivých domů zjistíme, že se v pojetí dekoru a členění fasád opravdu mnoho neliší. Narozdíl od Karla Fischla přizpůsobil chebský autor své stavby zdejším podmínkám a finančním možnostem. Proto tu na fasádě nejsou užity různorodé materiály a rozehrána hra

jejich tvarů, ale podobnost s vídeňskou předlohou se odvíjí pouze na úrovni užití omítkových vrstev.

Ke geometrické secesi se hlásí i dvě stavby Josefa Paschera, a to Lesnická škola a budova Obecné a měšťanské školy v Komenského sadech z roku 1910.

O rok později vznikla budova lidové knihovny Dominika Kreuzingera na rohu Hradební a ulice Obrněné brigády. Tu postavil Franz Kraus podle návrhu teplického architekta Maxe Loose z Losimfeldu. Spolu s budovou měšťanské školy se stala nejvýraznějším projevem secesní architektury v Chebu. Lidová knihovna vznikla díky iniciativě a z peněz chebského konstruktéra strojů Dominika Kreunzingera, který věnoval na výstavbu knihovny před svou smrtí roku 1902 400 000 K. [31]

Max Loos byl snad také autorem chebského kostela Nejsvětějšího srdce páně,[32] jenž se nacházel v Palackého ulici a který měl být poničen při bombardování města a posléze stržen.[33]

K proudu geometrické secese se řadí dále dům č.p. 1535 v Evropské ulici, který postavil ing. Eduard Adler pro své rodiče. Z původního návrhu je patrný výrazný geometrický dekor a důraz kladený na hlavní vstup a převýšený štít nad třetím patrem. Roku 1931 byl dům přestavěn podle návrhu Karla Paschera.

Patří sem též budova Fischerovy strojírny č.p. 1564 v Evropské ulici z roku 1913, ta však není dílem místního stavitele.

Majitelé Karl Kreuzinger a Betti Niklas měli zájem o specifický výraz vlastních staveb, k tomu jim dopomohl Adolf Niklas činný jako stavební inženýr v Teplicích. Ten zajistil projekt Kreuzingerovy lidové knihovny a pravděpodobně také projekt Kreuzingerovy vily v Goethově ulici. Stavba rodinné vily spadá do roku 1908. Zbyněk Černý spatřuje v pojetí tohoto objektu odkaz na Olbrichovu darmstadtskou secesi. Kreuzingerova vila musí být svým stylově čistým provedením prací renomovaného architekta.[34]

Samostatným tématem by mělo být specifické pojetí dekoru staveb odkazující k historii chebského domu s typickým hrázděním. Jak nás Zbyněk Černý spravuje, chebské publikum se na přelomu roku 1908/1909 obdivovalo plánům architekta Emila Röslera, vystaveným v knihkupectví J. Kobrtsch & Gschihay.[35] Místní redaktoři z *Egerer Zeitung* tohoto architekta opěvovali pro jeho povědomí místní tradice, výraz jeho staveb vycházející z lidového stavění a schopnost přizpůsobit stavby místní krajině a jejímu charakteru. Více v článku z 19. prosince 1908: *„Rösler, jako představitel lidového a prostého způsobu stavění, ve svých návrzích ukazuje, jak se lze přizpůsobit svérázu místní krajiny a jak se tradiční chebská kultura, která se odráží v mnoha pěkných selských i městských domech, může dále rozvíjet. Právě Němci v pohraničí, kteří hájili svou osobitost v poezii a lidových obyčejích s vytrvalostí jim vlastní, by se měli v architektuře, podobně jako v malířství a uměleckém řemesle, více než doposud osvobodit od závislosti na mezinárodních stavebních a zdobných formách. Jelikož lid se může vůči cizím národním vlivům uhájit jen tehdy, pokud disponuje vlastní vysoce rozvinutou kulturou, již podporuje a dále rozvíjí, neboť umění je věrným odrazem soudobé kulturní úrovně národa."*[36]

Návrat k místní tradici v architektuře se spojoval se sílícím nacionalismem a odporem vůči postupně se šířícímu českému elementu. Stavitelé obrátili svůj zájem tímto směrem, aby podpořili národní kulturu a uvědomění. Ideálem se stalo chebské selské stavení s hrázděním. Zároveň zainteresovaní odborníci a stavebníci požadovali, aby architekt přizpůsobil stavby místní krajině a jejímu klimatu. Tak se na budovách obytných domů objevil dekor typický pro selské stavby na Chebsku, jako důkaz následování vlastního dědictví. Ruku v ruce s těmito tendencemi se zrodila nová chebská slavnost prohlubující sepětí s místní historií - Valdštejnské slavnosti.

Spojení vlastní historie s formami lidové architektury v pohraničí se označují za tzv. *Heimatstil*. Ten se rozvíjel v Německu od počátku 20. století v návaznosti na typ švýcarského domu. V Chebu se stal typem

budovy ve stylu domoviny obytný dům se štítem zdobeným šikmým hrázděním po vzoru tradičního stavení v kombinaci s pestrou barevností a dekorativním prvkem v podobě tzv. chebského knoflíku - osmiboký ozdobný prvek na fasádě převzatý z chebského lidového kroje.[37]

Heimatstil - styl domoviny - popisuje Friedrich Achleitner ve svém článku jako kulturní hnutí, které *„své stavební vzory nacházelo v předindustriální řemeslné kultuře a snažilo se tříbit smysl pro regionální dimenze... Architektura domoviny se vyvíjela paralelně se zájmem o regionální jazykové odchylky, o dialekty, se sbíráním lidových písní, s folkloristickým zájmem o venkovský modus vivendi a koneckonců se studiem lidového umění a lidové kultury. Snažila se objevit „nedeformovaný" výraz selského a také měšťanského života, jehož veleknězem se měl stát řemeslník."*[38] Zároveň hovoří o existenci *Heimatstilů*, tedy o existenci mnohotvárných podob tohoto fenoménu lišících se podle regionů. Regionální stavitelství je pak podle něj *„úzce spojeno s reálnými podmínkami regionu, je bezprostředním a většinou neuvědomělým výrazem v sobě uzavřeného životního prostředí. To znamená, že je výsledkem tradičních zkušeností tohoto světa, projevuje se prověřenými typy obydlí a vyznačuje se přitom někdy staletými pracovními, procesuálními a ekonomickými postupy; je závislé na klimatických podmínkách, na dostupném stavebním materiálu a s ním související zručností, na struktuře a topografii krajiny, na jejím přírodním bohatství a na výhodnosti nebo nevýhodnosti její polohy v rámci vyššího celku. Ještě významnější a také zřetelnější jsou zde ovšem etnické a kulturní faktory, mýty a náboženské tradice, tradiční obrazné představy, symboly příslušnosti nebo původu."*[39]

Nejlépe dokládá tuto vlnu dům č.p. 1305 z roku 1910 od Franze Krause, který se nachází na rohu ulic Evropské a 26. dubna. Průčelí pojal Kraus asymetricky a hlavním motivem se stalo hrázdění spolu s narážkou na chebskou historii v podobě mozaiky ve štítě na straně Evropské ulice. Ta znázorňuje Friedricha Barbarossu a jeho manželku Adelheid z Vohburgu. Hrázdění je iluzivní a bylo použito jako forma

dekorace jasně odkazující ke svému původu. Další zdařilou stavbou v tomto stylu je dům č.p. 1570 v Májové ulici, který je dílem stavební firmy Kreuzer & Leistner z roku 1913. Hlavní průčelí zdobí opět dekorativní hrázdění, které spolu s gotickými motivy v podobě zdobných krakorců a zejména pak s dvojicí draků při vstupu do domu silně odkazuje k středověké historii města. Motiv hrázdění byl také oblíbeným prvkem stavitele Josefa Theierla, jak dokládá jím postavený dům č.p. 519 v Májové ulici z roku 1913 a také dům č.p. 1549 v Bezručově ulici z roku 1912.

Z této produkce vybočuje svým velkoměstským a klasicistním pojetím dům č.p. 1566 na rohu ulic Svobody a Evropské. Jde o dům Hanse Stockera, jenž byl chebským obchodníkem a pro nějž tuto stavbu navrhl architekt Reinhold Weiss z Mohuče.

Většina vybraných staveb vyšla z návrhů místních stavitelů, jen některé, především veřejné zakázky, získali cizí architekti. Nájemní domy navrhovali stavitelé jako trojtrakty a budovy tak navazovaly na již zavedený typ z konce minulého století. Přestože toto ustálené dispoziční řešení nebylo z hlediska hygieny a přístupu světla do středního traktu (předsíně a příslušenství) ideální, stalo se zavedeným a u objednavatelů oblíbeným.

4.2. **Bytová situace**

Konec 19. století byl naplněn bohatou stavební činností, protože rostla nabídka pracovních příležitostí a lidé přicházeli z venkova do Chebu za prací. Zároveň byl obdobím zhuštění počtu bytových jednotek na dům, a tak roku 1900 připadalo na Cheb 5 bytů na dům.[40] Spolu s hospodářským vzmachem znamenal příliv nových zájemců o práci také zájem o ubytování. Počet obyvatel tu během devadesátých let 19. století prudce stoupl a zdálo se, že se město bude dále rozrůstat.[41]

Opak byl ale pravdou. Během prvního desetiletí následujícího století příliv nových obyvatel stagnoval. Podrobně se bytové siuaci a samotnému přírůstku obyvatel v letech 1900 - 1910 věnoval Zbyněk Černý. Tak *„přírůstek mezi lety 1900 - 1910 činil pouhých 14%, přičemž Cheb čítal v roce 1910 celkem 25 677 obyvatel.“*[42]

K poklesu populace přispěl zřejmě nový styl života ve větším městě a tlak nejen společenský, nýbrž především finanční. Mnohé rodiny si zkrátka nemohly dovolit větší počet dětí. Všeobecně rozšířeným trendem byl nedostatek kvalitních bytů pro chudé, ti byli nuceni žít v nedůstojných podmínkách, protože si většinou nemohli dovolit zaplatit vysoké nájemné, které vyplynulo z velké poptávky po bydlení. Rozvoj města tak znamenal zhoršení bytových podmínek pro dělnictvo a nejchudší rodiny. Oproti předcházejícímu století se změnilo sociální obsazení historického jádra Chebu. To se stalo z hlediska bydlení zastaralým a nevyhovovalo moderním a hygienickým potřebám jeho obyvatelstva. Proto historické budovy kolem náměstí, které odjakživa obývali zámožní a významní obyvatelé, obsadili nyní dělníci a původní obyvatelé se stěhovali za lepším bydlením mimo historickou část. Pro střední a vyšší vrstvy se stalo příhodným nové bydlení na předměstí, zejména na předměstí Horní brána kolem divadla a dále pak v nových činžovních domech kolem okružních ulic a dnešní třídy Svobody. Díky nim výplývá ze statistik, že v roce 1910 bylo v Chebu umístěno 62% bytů v nejméně jednopatrových domech.[43] Jádro města zůstávalo místem, kde se ubytovávali ti nejchudší a které absolutně nevyhovovalo hygienickým ani sociálním podmínkám. Historické budovy, které se staly domovem dělníků, byly zdrojem různých onemocnění, zejména tuberkulózy.

V prvním desetiletí 20. století tak začal vývoj města upadat, a to vinou neschopnosti městské rady uspokojit potřeby nových obyvatel a zejména zájemců - případných podnikatelů - o průmysl. Pozemky byly příliš drahé, k tomu se přidaly obecní poplatky a pak navíc nedostatek

bytů pro nově příchozí. Růst poptávky po nových bytech a paralelní zpomalení výstavby vyústilo do krize, když v letech 1907 a 1908 nebylo možné sehnat v Chebu jakékoli ubytování. Situaci vystihují články z chebských novin z těchto let, kterými se zabýval Zbyněk Černý.[44] Nejlépe problematiku dokládá jím citovaný článek *„popisující bytovou nouzi prostými čísly: 68 rodin, mezi nimi čítající až 9 hlav, přebývá v bytech, které se skládají jen z jedné jediné místnosti. Rodiče, dospělé děti obojího pohlaví bydlí pohromadě v jedné místnosti, jež sotva nabízí místo pro všechny; v prostorech nejvýše 1, 74 m vysokých, v kterých vzrostlý muž narazí hlavou do stropu. 192 rodin má byty sestávající z 1 místnosti a 1 kuchyně. V takových bytech žijí rodiny mající i 12 hlav. K tomu vydá otec své poslední groše majiteli domu; státní úředníci musí zaplatit za nájemné až 44% služebního příjmu, zaměstnanci až 36%."*

4.3. Chebská stavební a bytová družstva

Nouzovým únikem z bytové krize měla být činnost bytových družstev, která měla fungovat na základě snadnějšího financování bydlení. Každý člen družstva na začátku investoval určitou finanční částku do výstavby nového domu, společně tak shromáždili potřebný kapitál a zajistili si právo na vlastní byt. Zakládání družstev začal podporovat samotný stát skrze daňové úlevy a státní záruky na půjčky na bydlení. V letech 1910 - 1911 dal vzniknout fondu pro bytovou péči.[45]

V roce 1908 si jako první v Chebu založili bytové družstvo státní zaměstnanci pod názvem Chebské obecně prospěšné stavební bytové družstvo (Egerer gemeinnützige Wohnungsbaugenossenschafts). Jak nás informuje Zbyněk Černý, v letech 1910- 1914 družstvo postavilo *„celkem sedm velkých obytných domů s 63 byty. Největší z nich byly čtyřpokojové s příslušenstvím, nejmenší jednopokojové s příslušenstvím. Těch bylo vzhledem k sociální skladbě nájemníků nejvíce. Nájemné ustanovilo c.k.*

ministerstvo veřejných prací pevné a nesmělo být bez svolení ministerstva navyšováno. Pohybovalo se podle velikosti bytu od 240 do 940 K za rok."[46]

Nové bydlení mělo odpovídat nárokům života v moderním městě. Nabízelo svým obyvatelům odpovídající hygienické podmínky spolu s dostatkem slunečního světla a čerstvého vzduchu. Každý byt byl samostatným celkem vybaveným kuchyní s plynem a vodovodem.

Druhé bytové družstvo vzniklo roku 1911 jako Obecně prospěšné stavební družstvo pro dělnické byty (Gemeinnützige Baugenossenschaft für Arbeiterwohnungen). Družstvo se do roku 1914 postaralo o výstavbu čtyř domů v dnešní Wolkerově ulici. Výše nájemného se pohybovala od 144 K do 440 K za rok.[47] Šlo o domy s malými byty, a to buď o obytné kuchyně nebo o jednu místnost s kuchyní. Tyto takzvané malé byty měly být finančně dostupné nejchudším vrstvám obyvatel.

Bytová družstva tak napomohla k řešení problematické situace a nedostatku bytů v Chebu, a co je důležité, vnesla do chebského povědomí zájem o bytovou teorii a kulturu bydlení.

Roku 1910 se pak chebské bytové družstvo zúčastnilo výstavy plánů a modelů dělnických bytů a domů stavebních bytových družstev v c.k. Rakouském muzeu ve Vídni. Na výstavě chebští neuspěli, ba dokonce jejich objekty byly označeny recenzentem v *Neue Freie Presse* za *„neumělecké, dokonce za umění vraždící."*[48] Jejich neúspěch na této výstavě přesunul pozornost chebských stavebních družstev k zájmu o výstavbu kolonií rodinných domů. O to se mělo postarat družstvo pro dělnické byty, které zadalo roku 1912 vypracování situačního plánu a typu domů vídeňskému spolku Deutsche Heimat. Tuto snahu provázela putovní výstava v chebské Obchodní a živnostenské komoře, která měla zdejší publikum seznámit s typem zahradního města. Výstava zaznamenala úspěch a díky ní získala myšlenka výstavby rodinných domů v Chebu podporu. Do roku 1914 družstvo postavilo pět rodinných domů v dnešní Jungmannově a jeden v Zahradní ulici. Další stavební činnost

znemožnila válka, ale po ní družstvo svou činnost obnovilo a kolem roku 1922 se pustilo do opětovného budování domů v dnešní ulici Dělnické.[49]

4.4. Veřejné budovy

Nádraží

Chebské nádraží[50] vzniklo roku 1865, dva roky po propojení bavorské a saské železnice a výstavbě chebského viaduktu. Stavba byla dílem mnichovského architekta Heinricha von Hügela, autora bývalé mnichovské Ostbahnhofshalle a také františkolázeňského divadla (postaveno 1876). Staré chebské nádraží navrhl jako průchozí symetrickou stavbu na sebe navazujících bloků, inspirovanou renesanční palácovou architekturou, s hlavním tříposchoďovým traktem propojeným postranními křídly s vedlejšími pavilony.

Na začátku dvacátého století přistoupily železnice kvůli nedostačující kapacitě a prostorám k nové přestavbě starého nádraží. Hlavním iniciátorem byly bavorské dráhy, ovšem ve spolupráci se saskou, c.k. rakouskou a buštěhradskou železnicí. V letech 1907 - 1908 vznikla nová přístavba hlavních reprezentativních budov se středním vestibulem a opět postraními nárožními pavilony, která byla předsazena před již existující nádražní budovu a v rozložení hmoty a tvaru ji kopírovala. Z vnějšku stavba tedy opět navazovala na renesanční formy, a zejména střední trakt s velkým půlkruhovým oknem přes dvě poschodí a trojúhelným štítem hovořil jasnou architektonickou řečí. Po stranách ústředního půlkruhového okna se nacházel reliéf - alegorie Obchodu a Dopravy z mnichovského ateliéru sochaře Albertshofera. Stavbu řídil inženýr Käppl z Weidenu. [51]O to překvapivější bylo ztvárnění interiéru, který se svou odbavovací halou stal těžištěm zájmu a obdivu chebských obyvatel a nově příchozích návštěvníků. I zde se sice nacházela neorenesanční architektonická

mluva v podobě oválných okenních otvorů a valené klenby, ale zásadní bylo vybavení ve stylu geometrické secese. Neorenesanční prvky navazují ještě na příklad bavorské architektury Ludvíka I.[52]

Interiér se v kontrastu k historizujícímu vnějšímu plášti a hmotě budovy nese již v duchu moderny, využívaje k tomu řemeslnou práci nejvyšší kvality. V hlavní nádražní hale se na stěnách uplatňovaly keramické obklady a přepážky byly orámovány obloukovými arkádami. Dekor sestával z ženských masek na pilastrech nesoucích klenbu, významným secesním prvkem byly mosazné nástěnné lampy. V dobovém tisku se psalo: *„zdi jsou obloženy leštěným dolnofranckým lasturovým vápencem a vkusně ozdobeny, dveře jsou opatřeny krásným kováním, přepážky cestujícím poskytují nejen potřebné pohodlí, ale také jsou orámovány dekorativními arkádami."*[53] Nejvíce obdivovanou se stala jídelna 1. a 2. třídy situovaná nalevo od východu k vlakům, k ní se dochovaly dobové fotografie, jako jediné svědkyně tehdejší slávy nové části nádraží. *Egerer Zeitung* k ní napsal: *„V bílém a zlatém provedení působí celý prostor dojmem jednolitosti. Nádherný lustr uprostřed jídelny ozdoben mnoha žárovkami září přímo exkluzivně. Jídelna je vybavena nejmodernějším nábytkem mnichovské provenience. Židle, stejně jako ostatní vybavení provedli truhláři na zakázku z dubového dřeva a jejich nízká opěradla ulehčují obsluhu. Stoly u stěn oddělují elegantní stojany. Celý prostor je výrazem umělecké kvality a vznešenosti. Jídelna vede přímo k východu k vlakům, aby cestujícím poskytla jednoduchý přístup k občerstvení před cestou v příjemném prostředí."*[54] Jak je vidno, prostor určený k odpočinku a občerstvení projíždějících byl vytvořen jako jednotný *Gesamtkunstwerk* vybavený jednotným nábytkem a osvětlením na míru. V dalším článku z chebských novin se dozvídáme, jaké firmy se na vzniku budovy podílely. Například interiér jídelny vyšel z rukou stolařského mistra Kornhäusera z Prahy a truhláře Hillera z Norimberku, nábytek vytvořila mnichovská firma Witt a krásné lustry byly dílem mnichovské firmy Schwarz & Weigl.[55]

Budova zanikla při náletu roku 1945 a byla nahrazena novou stavbou v duchu moderního mezinárodního stylu.

Kreuzingerova lidová knihovna

21. dubna 1903 zemřel chebský občan Dominik Kreuzinger, syn chebského řezníka a vlastníka realit Adama Kreuzingera a Marie Therezie, který ve své závěti z 15. září 1902 odkázal městu Cheb 400 000 K na výstavbu lidové knihovny.[56] Jeho závěti vyhověl švagr Adolf Niklas, který se tohoto úkolu chopil spolu s chebským advokátem JUDr. Eduardem Ledererem.[57]

Oba spravovali nadaci vytvořenou pro účely zbudování chebské knihovny a vypsali soutěž na její architektonický návrh. První místo zaujal projekt vídeňského architekta Ferdinanda Glasera s podtitulem *„Bildung macht frei"* (Vzdělání osvobozuje), který publikoval roku 1907 časopis *Der Architekt*.[58] Tento vítězný návrh nebyl ale realizován. Druhou cenu získal projekt s názvem *„Ein Volkslied"* (Lidová píseň) z ateliéru berlínských architektů Wilhelma Ratze a Josefa Stöberla. Další cenu pak získala architektonická kancelář Kühn & Fanta z Liberce.[59]

Teprve když získala nadace vhodnou stavební parcelu nedaleko divadla, pověřila roku 1907 vypracováním nových stavebních plánů teplického architekta Maxe Loose z Losimfeldu.[60] Podle jeho plánů postavil budovu chebský stavitel Franz Kraus, a to v letech 1909 - 1911.

Knihovna byla slavnostně otevřena 12. února 1911. Jako nové honosné veřejné budově v Chebu jí byl věnován článek v chebské ročence, kde byla detailně popsána: *„Budova chebské Kreuzingerovy lidové knihovny již z vnějšku vzbuzuje svou klidnou a vznešenou architekturou dojem veřejného objektu... svou šťastně zvolenou polohou mimo hlavní městský ruch dovolila architektovi splnit nejpřísnější požadavky na světlo a vzduch a může se tak prezentovat divákovi jako nádherná, ze tří stran ničím nerušená stavba. Z jedné strany ohraničená ulicí a oddělená od ní zahradou, vyrůstá budova knihovny se svou kamennou podezdívkou jakoby ze zeleně trávníku. Vytváří*

tak dojem mohutné a poklidné stavby, která je působivá ve své siluetě. Vnější podoba stavby navazuje na barokní formy a přitom decentně využívá jazyka moderny... Na jih se obrací hlavní průčelí budovy, které jasně promlouvá o jejím účelu ke kolemjdoucím. Široký postranní rizalit se štítem nese nápis ve stylovém rámci a pod ním se mistrně rozvíjí velký reliéf s alegorickým výjevem Rozdělování nesmrtelných děl básnictví všemu lidu. Fasáda otevírající se do Gschierovy ulice [dnes Hradební] *korunuje v celé šířce vystupující štít, jehož krásné linie se působivě zdvihají proti tmavé mohutné mansardové střeše. Kamenná balustráda zakončuje z průčelí vystupující arkýř. Stejně působivý a charakteru budovy odpovídající je také interiér knihovny, který každému návštěvníkovi umožňuje snadnou orientaci."*[61]

Knihovna měla ze tří stran stejnou neobarokní podobu v kombinaci se secesními formami a zvlněnými štíty. Oproti tomu její severní fasádu ve štítech zdobí iluzivní hrázdění. Vchod do budovy se nachází na východní straně, návštěvníkovi se po vstupu do knihovny otevírá velká vstupní hala s mramorovým krbem opatřená velkým oknem a reprezentativním mramorovým schodištěm. Knihovna byla vybavena vedle světlé čítárny v prvním poschodí také bytem správce a velkým přednáškovým sálem. Tím přispěla k oživení kulturního života ve městě; od nynějška se mohly v prostorách knihovny pořádat odborné přednášky a různá představení.

Škola v Komenského sadech

Vznikla v letech 1909 - 1910 na západní straně Schillerova parku (dnes Komenského sady) jako volně stojící budova obecné a měšťanské školy.[62]Autorem secesní budovy je snad stavební rada Josef Pascher, který je podepsán pod plány Lesnické školy stojící v sousedství. Škola má nepravidelný půdorys a podélnou orientaci. Její hlavní hmota vrcholí střechou ukončenou věží s hodinami. Hlavnímu průčelí vévodí monumentálně pojatý portál s dvojicí sloupů a dvěma putti s motivem akantu, kteří nesou květinovou girlandu. Secesní linie se promítají do

forem palmet a kartuší fasády mezi okny prvního a druhého patra. Na pravé vystupující hmotě budovy, která skrývá tělocvičnu, se nachází reliéf s městským znakem v květinovém poli. Škola byla dodatečně upravena střešní vestavbou.

4.5. Obytné domy a vily

Dům č. p. 613 ve Valdštejnově ulici

Obytný dům navrhl roku 1906 chebský stavitel Bernard Kirschnek pro advokáta JUDr. Kaspara Tippmanna a jeho ženu Helenu.[63] Fasáda domu je příkladnou ukázkou rostlinné secese v chebské produkci. Dominantu hlavního průčelí tvoří zdobený arkýř a nad ním vynesený zvlněný štít domu. Pod okny druhého podlaží se opakuje motiv ženských hlav obklopených rostlinnými formami. Dochovaly se původní vstupní dveře domu a na vnitřním schodišti se nachází původní secesní zábradlí dodané vídeňskou firmou R. Ph. Waagner.[64] Jde o trojtrakt se schodištěm umístěným uprostřed v zadní části domu, hlavní obytné místnosti jsou orientovány do ulice a kuchyně spolu s předsíní a příslušenstvím byly umístěny v zadní části domu.

Dům č. p. 1150 v Májové ulici

Jde opět o dílo Bernarda Kirschneka pro Emanuela a Josefinu Fischerovy z roku 1908, navržené jako obytný a obchodní dům.[65] Stal se nejemblematičtějším dílem rostlinné secese v Chebu. Postranní osy průčelí zdobí dva arkýře o segmentovém půdoryse zakončené ve třetím patře balkóny. Rostlinné linie vrcholí v prostředním převýšeném štítě, který se vzpíná nad budovou jako mohutné poupě. Dynamiky dosáhl Kirschnek použitím zprohýbané korunní římsy. Objekt je trojtrakt s vnitřním schodištěm umístěným v zadní levé části domu. Nad přízemím určeným k obchodním účelům jsou obytné místnosti opět

orientovány do ulice. V patrech se nacházejí byty o čtyřech pokojích s kuchyní a příslušenstvím.

Dům č. p. 1305 v ulici 26. dubna

Nájemný dům postavil roku 1910 pro Betti Blechschmidovou chebský stavitel Franz Kraus.[66] Tento nárožní dům je dobrým příkladem spojení chebského tradičního stavitelství, užití hrázdění, s modernější architekturou. Připomínku historie města tu reprezentuje mozaika s vyobrazením Friedricha Barbarossy se ženou Adelheidou z Vohburgu na štítu fasády do ulice Evropské. Tento vysoký štít se snoubí s nárožní věžičkou a fasádu zde rytmizuje o něco níže posazený malý arkýř. Fasáda obrácená do ulice 26. dubna je ozvláštněna hrázděným trojbokým arkýřem přes dvě patra. Na fasádách se objevují folklorizující motivy a ve štítě nad mozaikou motiv božího oka. Dům obsahuje byty o třech a čtyřech pokojích s kuchyní a příslušenstvím. K bytům vede oválné schodiště.

Dům č. p. 1536 ve Vrbenského ulici - dům spolku Schlaraffia Egra

V lednu roku 1910 předložil Franz Kraus návrh na dům spolku předsedovi Alexandru Seifertovi.[67] Spolek Schlaraffia Egra byl v Chebu založen v roce 1902 jako společenstvo pěstující umění a humor a zříkající se v rámci spolkových setkání diskuzí o politice či náboženství. Členové spolku pocházeli z chebských vyšších tříd a bavili se mimo jiné také scénkami a návratem k středověku a době rytířů.[68] I proto získala spolková budova podobu středověké pevnosti s gotickými motivy. Dům v přízemí zdobí rustika, působivá jsou okna ve tvaru tudorského oblouku, ústředním motivem je arkýř nesený krakorci a nad hlavní římsou se tyčí atika v podobě cimbuří. Všudypřítomné jsou na středověk odkazující motivy fantastických zvířat. Nad hlavním vstupem do budovy čteme nápis IN ARTE VOLUPTAS (radost z umění) doprovázený po stranách dvěma sovami. Nápis se opakuje též nad

balkónem a zde jej doprovází brnění a štít. K budově přináleží vzadu umístěný podélný sál s třemi neorománskými okny orámovanými lizénami a obloučkovým vlysem.

Domy č. p. 1550 a 1551 v Bezručově ulici

Bernard Kirschnek postavil tyto dva domy v roce 1912 pro Annu Mührovou a Magdalenu Böhmovou. Na fasádách využil různě řešené vrstvy omítek tak, aby vytvořil plastický ornament. Střední osy domů v průčelí zdůrazňují arkýře v druhém patře zakončené balkónem. Ztvárnění domů cituje vídeňskou stavbu Karla Fischla, žáka Otto Wagnera, z Penzingerstrasse 40. Dům č. p. 1550[69] se v členění a dekoru hlavní fasády téměř podobá Fischlovu domu. Rozdíl mezi nimi je v tom, že Wagnerův žák na své stavbě použil různé materiály, aby dosáhl plastického působení, kdežto Kirschnek se uchýlil pouze k práci s vrstvami a strukturou omítek. Dům č. p. 1551[70] můžeme nazvat variací na vídeňský vzor.

Dům č. p. 1535 v Evropské ulici

V roce 1911 postavil tento dům pro své rodiče Eduarda a Elisu Adlerovy stavební mistr Eduard Adler.[71] Dle dochovaného plánu byl dům původně dvoupatrový. V roce 1931 ale prošel přestavbou, kterou provedl stavitel Karel Pascher pro Leopolda a Emmu Jilcovy. Tehdy byl dům zvýšen o jedno patro a přišel o svůj původní štít, zatímco v ose nad vstupem přibyl malý arkýř druhého patra. Dochoval se hlavní vstup do domu, geometricky ztvárněný se stylizovaným orlem podle jména Adler nad trojdílným nadsvětlíkem. Nad hlavní římsou se opakovala podoba nadsvětlíku v převýšeném štítě. Fasádu dotvářely dva trojboké arkýře po stranách přes dvě patra. Do trojtraktového domu stavitel umístil byty o třech pokojích s kuchyní a příslušenstvím.

Dům č. p. 1570 v Májové ulici

Dům navrhl roku 1912 stavitel Georg Kreuzer pro sebe a svou ženu Magdalenu.[72] Stavbu realizovala firma Kreuzer & Leistner a v roce 1936 prošlo přízemí domu úpravou za účelem zřízení obchodu. Na průčelí se snoubí prvky folklórní a historizující. Hmota domu v průčelí je asymetrická a graduje ve vysokém štítě na pravé straně domu. Levou stranu vyvažuje o něco níže položený balkón navazující na středový trojboký arkýř. V dekoru se tu prolína tradiční architektonický prvek chebského hrázdění a motiv chebského knoflíku - osmiboký dekorativní útvar na arkýři - spolu s formami historizujícími a odkazujícími k středověku. Podle dvojice hrozících draků na vstupním portále je dům nazýván dračí. Dům má půdorys trojtraktu v prvním a druhém patře s čtyřpokojovými byty s kuchyní, ve třetím patře byly umístěny byty dva, a to o jednom a dvou pokojích s kuchyní. Schodiště je umístěno v zadním traktu uprostřed.

Dům č. p. 1566 v Evropské ulici

Tuto budovu navrhl v roce 1912 architekt Reinhold Weiss z Mohuče pro chebského obchodníka Hanse Stockera jako dům obytný a obchodní.[73] Mohutná nárožní budova nenavazuje na místní stavební tradici a je na ní patrno, že pochází z dílny cizího architekta. Svým vnějším pláštěm se dům řadí ke klasicistní linii ve zdejší produkci. O tom svědčí užití pilastrů nesoucích segmentové štíty nárožní arkýřové části. Fasáda domu je velmi dekorativní v prostorách mezi okny nároží a působí tu jemnou hrou. Polygonální arkýře jsou zakončeny balkóny s kovovým zábradlím. Dle dochovaného plánu byl rohový arkýř ve svém vrcholu zakončen kupolí, ta dnes bohužel chybí. Přízemí a první patro byly určené jako prodejní prostory, proto jsou opatřeny vysokými výkladci.

Dům č. p. 1564 v Evropské ulici

Správní budova Fischerovy strojírny byla postavena v roce 1913 podle projektu lipského inženýra Franze Schnelle z dubna 1911.[74] Stavba se vymyká ostatní chebské produkci cihlovým dekorem v kombinaci s barokizujícími tvary oblých štítů a secesních linií na fasádě.

Vila č. p. 1108 v Goethově ulici

Vila vznikla v odlehlé části města nad údolím Ohře, na Geiersbergu (dnešní Goethova ulice), kde byly podmínky pro ideální bydlení vzdálené hluku a špíně města a kde si mohli obyvatelé užívat dosytosti přírody a čerstvého vzduchu.[75] Na konci kopce vznikla v roce 1908 rodinná vila továrníka Karla Kreuzingera, bratra slavného Chebana Dominika Kreuzingera. Autor architektonické podoby domu není znám. Možné ale je, že návrh zprostředkoval Karlův švagr Adolf Niklas, který působil jako civilní stavební inženýr v Teplicích.[76] Podle Zbyňka Černého mnohé stavební motivy vily, jako tvar štítů a přízemní arkýř, odkazují k tzv. Modrému domu J. M. Olbricha.[77] Vedle dominantního štítu na hlavním průčelí se tu uplatňuje také výrazný kamenný sokl a jemný geometrický ornament na sloupech lodžie a arkýřích. Na místní tradici navazují dekorativní dřevěné vikýře. Hlavní vstup do vily je orámován kamennou rustikou a za ním se otevírá do interiéru hlavní hala, jejíž okna zdobí barevné vitráže s motivy krajin. Dochovaly se tu původní vestavěné skříně a dřevěné obložení schodiště.

Vila č. p. 1524 v Goethově ulici

Roku 1909 navrhl tuto vilu pro manžele Annu a Johanna Beckerovy architekt Herman Langhammer a stavbu provedl chebský stavitel Bernard Kirschnek.[78] Vila na nepravidelném půdoryse je srostlicí rozličně sestavených hmot. K místní tradici se ještě hlásí užití

dřevěné verandy na východní straně domu a hrázděný arkýř na severní straně.

5. Architektura Chebu 1918 - 1945

5.1. Urbanistický a stavební vývoj

Po první světové válce výstavba pokračovala tam, kde před ní skončila. Stavělo se především na předměstích a dále směrem vně od centra. Zejména na jižní straně města, na předměstí Horní brána, kde se nacházel zatím dostatek prostoru pro novou výstavbu, přestože území tu jasně ohraničuje železniční trať. Nová zástavba se konala také na opačné straně obce, za Mostní bránou, a to podél nově budované silnice vedoucí do Františkových Lázní. Dále na vrchu nad městem, kde bylo příhodné místo pro umístění klidné kolonie rodinných domků. Malá oblast za Lodní bránou byla ve své industrializaci rozšiřována o několik nových budov a hal. Přirozenou a respektovanou hranicí města zůstala železnice, která jakoby objímala území vhodné k bydlení.

V prvních letech po válce se hlavní výstavby v Chebu ujala stavební bytová družstva. Město se začalo rozrůstat hlavně jižním směrem, v prostoru mezi nemocnicí a železnicí. Zde brzy po skončení války stavební družstvo pro dělnické byty postavilo byty *Teichfeld*, severně ohraničené náměstím Prokopa Holého a Čapkovou ulicí, rozprostírající se od ulice Osvobození po Dileňskou. Tak vznikla osada *Teichfeldsiedlung* s ulicí Teichfeldstrasse (dnešní Dělnickou) a k ní příčnou ulicí Karl-Stipl-strasse (dnešní Na Hradčanech). Ta byla protažena na dnešní Písečnou, kde se stavěly domy pro československé státní dráhy. Plánovaná výstavba *Teichfeldu* musela být z finančních důvodů omezena na stavbu dvou obytných domů. Na jedné straně ulice Osvobození a na obou stranách ulice Písečné vznikla kolonie *Am Junkerbühl* (dnes sem patří ulice Vilová).

Nové domy vznikaly na prodloužených ulicích Písečné a Dragounské. Mezi ulicí Dragounskou a ulicí K nemocnici, později až k ulici 17. listopadu vznikla nová ulice Jungmannova, kde přibývaly

samostatně stojící domy - důstojnické obytné domy, první již za války, posléze ještě přibyla ubytovna pro dělostřelecký regiment. Tyto domy shořely.

Ulice K Nemocnici byla brzy zablokována kvůli přístupu k nemocničnímu komplexu a jako nová budova tu vznikl plicní pavilon.

V ulici Na Výsluní vyrůstaly zatím rodinné domy. Na druhé straně ulice 17. listopadu přibyla nová vilová ulice Na Červeném vrchu. Tak se podél ulice 17. listopadu rozrůstala nová vilová čtvrť, na západní straně s honosnými vilami Dr. Zartnera a Swetlika a posléze s velkým klášterním komplexem s bazilikou sester od sv. Kříže, který se se svou zahradou a hřbitovem rozkládal až k železnici.

Dráha železnice vytvářela přirozenou hranici rozrůstající se zástavbě města a ani situační plán nepřesahoval přes tento mezník. Za touto hranicí se nacházely pouze tři stavení a k nim se za války přidružila budova vojenské administrativy. Za železničními kolejemi se dále nacházel *Hohlerhof* s cihelnou, která brzy zanikla, a jižně od něj též za železnicí vznikla osada *Hohlerhofsiedlung*.

Na severní straně dnešní Americké ulice byly velkoryse rozšiřovány Premier-Fahrrad-Werke (továrna na výrobu jízdních kol).

Dále se po válce rozšířila ulice Májová, kterou město konečně opatřilo asfaltem a chodníky. Na jejím rohu s ulicí Svobody stával do nové uliční čáry zasahující starý obytný a obchodní dům, který nyní musel ustoupit výstavbě nové bankovní budovy a na ní navazující budově kina.

Podél Obertorparku (dnešní Městské sady), bývalého hřbitova, vznikla státní silnice. U ulice Hradební byla nově postavena ulice Dr. Siegl-Allee (dnešní Brandlova), která vedla k památníku na Rahmbergu (dnes Nad Řekou) a kterou lemovalo 6 vil.

Nově byla rozšířena ulice Gschierstrasse (Hradební) až po ulici Nürnbergerstrasse (Americká). K vilám na Geiersbergstrasse (Goethova) přibylo pět novostaveb.

Na druhé straně řeky Ohře vznikly dvě vily, a to Hentzschelvilla a Börsch, podél aleje V Lipách. A na tzv. Brühlwiese, těsně u řeky, nová zpěvácká hala.

Nově se stavělo podél Franzensbaderstrasse (dnešní Havlíčkova a navazující Ašská) a na vrchu mezi dnešní Komorní a Ašskou přibylo množství rodinných domů. Na dnešním Zlatém vrchu a pod ním položených ulicích se stavěly vily.

Na druhém břehu řeky, tedy na předměstí Lodní brána, vznikla nová ulice Haberststumpfstrasse (dnešní Truhlářská) s novými výrobními halami na železné konstrukce firmy Ernst, garáže a obytný dům.

K ní příčně přiléhala ulice Gabelbergerstrasse (dnes Pekařská), kde byly postaveny dílny Oschatz, továrny na zpracování vlněné příze Seiler a přádelny Neumann, dále truhlářství Biedermann a několik obytných domů. K budovám firmy Seiler přináležela také velká pětiposchoďová tovární budova na Dammgasse (Na Hrázi).

U vojenské nemocnice, jež stávala na náměstí Baltazara Neumanna, vyrostly dva obytné domy pro poddůstojníky. Odtud směrem na jih přibyl na rohu s ulicí Májovou velký obytný dům pro úředníky a hned vedle na Májové ulici první česká škola v Chebu.

Ještě při Pražské ulici byly rozšiřovány závody Es-Ka a v návaznosti na jatka tu vznikla budova koželužství. Za viaduktem až k železničnímu přejezdu vzniklo množství obytných domů po obou stranách silnice.

V městské části na jih od akciového pivovaru se stavělo množství obytných domů, které tu tvořily více a někdy méně uzavřené domovní bloky. Nové domy vyrůstaly až k ulici Májové. Tak vznikla vilová zástavba na Parkstrasse (Sadová) a Schmerlingstrasse (Karlova), ty jsou dnes slepé.

Nově se stavělo na Felix-Dahnstrasse (Mánesova), Dr. Bareutherstrasse (Obětí nacismu) a Caspar-Bruschiusstrasse

(Palackého). Také v blízkosti Gregorienplatz (Hviezdoslavovo náměstí) vilová čtvrť *Dr.Bareuther-Hof* a na rohu náměstí velká budova finanční stráže. Dále tu vyrostly dva obytné domy pro zaměstnance pošty.

Blok obytných domů *Karlsbader-Wohnhausblock* vznikl na ulici Caspar-Bruschiusstrasse (Palackého) a k ní přilehlých ulicích Czerny (Husova) a Krausstrasse (Třebízského).

Na Veitstrasse (Riegerova) postavily letadlové závody své obytné bloky. Nové haly a budovy vznikly dále za železničními kolejemi na bývalém vojenském cvičišti.

V únoru 1929 se v novinách objevil článek zabývající se zastavovacím plánem města, výstavbou silnic, parcelací, podporou stavebního ruchu a bytovou péčí. Autor Dr. Bittner posuzoval tehdejší zastavovací plán jako *„ještě zastaralý, neboť nový plán od drážďanského odborníka ještě nespatřil světlo světa."*[79] Původní starší plán s ohledem na dvě hlavní ohniska města - náměstí a nádraží - považoval Dr. Bittner za brzdu v novém vývoji. Vznikl na základě traktování bloků radiálami směřujícími z centra vně přes okružní třídy a vytvářel tak rastr pavoučí sítě. Toto uspořádaní ale vytvářelo velké domovní bloky na jižní periferii. Tento způsob parcelace s nepraktickými dvory nájemních domů nepodporoval dostupnost zahrad pro obyvatele a jen navyšoval ceny. Autor článku jej proto kritizoval a požadoval odstoupení od něho, aby ti, kteří toužili po vlastním domě se zahradou, mohli získat stavební pozemek na okraji města bez dalšího zdražování. Autor se táže, proč tvůrci chebského plánu nesledují vzory Anglie či Německa, kde vláda podporuje rozšiřování zahradních měst. Protože *„každý nechce bydlet v obytném domě o mnoha poschodích a pronajímat si byt bez přístupu slunečních paprsků a zároveň každý nemá dostatek financí, aby si mohl koupit drahý pozemek ve středu města. Proto má město poskytnout příležitost pro zájemce o vlastní dům, je to jeho sociální povinnost. Obec měla včas rozpoznat nutnost výstavby kolonií a nakoupit potřebné pozemky na okraji Chebu. V tomto směru tedy Cheb neprojevil žádnou iniciativu, čímž je*

brzděn vznik těchto kolonií..."[80] V té době napomáhalo zájemcům stavební družstvo Siedlungsgenossenschaft, které nakupovalo pozemky a dále je levně prodávalo. Zatímco město levný nákup pozemků promeškalo.

V příštím čísle *Egerer Zeitung* byl vznesen požadavek na vytvoření nového *„opravdu potřebného"* regulačního plánu (Verbauungsplan) a s tím spojené získání stavebních pozemků za únosné ceny.[81] Zároveň mělo město poskytnout finanční poradenství v otázkách stavění. Tyto podněty však nedoznaly odezev.

V roce 1930 se objevily informace, že budou obcím ukládány úkoly na vytvoření regulačních plánů pro nadcházejících padesát let, což se vzhledem k rychlému vývoji na poli techniky a průmyslu jevilo již tehdy mnohým nereálné. Z nového zákona mělo vyplývat, že tyto plány budou mít na starost zvláštní regulační komise sestávající z jedné třetiny obecních zastupitelů a z dvou třetin odborníků.[82]

Cheb byl městem německým a to se jasně odráželo ve volbě stavební řeči a užití architektonického jazyka zdejších stavitelů. Na rozdíl od měst českých se zde neuplatnilo nic z českého národního slohu. Zcela logicky, naopak chebská stavební produkce se obracela jako doposud i nyní směrem na Západ, ke svým vzorům německých velkoměst. Proto se zde mohly uplatnit jen takové architektonické tendence, které se shodovaly s trendy panujícími v Berlíně či Mnichově. Provinčnost Chebu a jistá konzervativnost a zdrženlivost stavebníků neumožnila realizaci velkorysých stavebních návrhů a jistě také finanční omezenost obce i soukromníků nedovolila získat projekt významného architekta. Stavby zde prezentované většinou pocházejí z rukou místních usedlíků, někdy jiných sudetských německých inženýrů a architektů. Situaci v Sudetech dobře charakterizoval Jindřich Vybíral: *„V novém československém státě německá architektura zkomírala v dusné provinciální atmosféře bez možnosti větších zakázek a z důvodů vcelku srozumitelných zaštítěna programy regionální identity."*[83]

Poválečná chebská výstavba byla ovlivněna vlnou art déca, tedy slohu vycházejícího z prvků pozdní secese. K tomu se přidal německý expresionismus a na větších veřejných stavbách německý sklon k monumentalismu. V Chebu se setkáme i s typickým mendelsohnovsky zaobleným nárožím. Tyto oblé motivy - cylindrické plochy a zaoblená nároží - byly oblíbenými prvky snad všech německých architektů působících v Československu a absolventů německé techniky v Praze.[84] Tak se tu expresionistické tendence projevily ve své umírněnější podobě. K přijetí expresionismu v architektuře německých stavitelů i pro Cheb platí, co poznamenává Jindřich Vybíral: *„expresionistická lekce se stala vitálním východiskem pro nalezení nové, široce přijatelné výtvarné formy, smiřující tradici i progres a tvořící střední hodnotu mezi geometrickou redukcí avantgardní architektury a dekorativismem měšťanské tradice."*[85]

Jak je z načrtnutých tendencí architektonické tvorby místních a sudetoněmeckých stavitelů patrno, funkcionalistické projevy v Chebu téměř neuvidíme. Důvodem zůstává jiné zaměření a specifikum tvorby německých autorů, kteří ve shodě s jednotnou mluvou „své" architektury jen zřídka překročili daná pravidla. Šlo především o to, aby se i v architektuře odrážela příslušnost k vlastní tradici a národní identitě.

Jak se dozvídáme z místního tisku, již roku 1918 se místní obyvatelstvo seznamuje se zásadami památkové péče a domobrany, které propagují myšlenku, že novostavby nejsou záležitostí soukromou, ale při jejich realizaci je třeba brát v úvahu též zájmy veřejné.[86]

O rok později vyšla v novinách inzerce na poradenství v otázkách stavebnictví poskytovaná sdružením stavebních mistrů - místní skupinou *Bauhütte in Eger*. Předsedou sdružení byl stavitel Georg Blomann a členy Bernard Kirschnek, Georg Kreuzer, Albert Trötscher, Franz Kraus, Johann Glaser, Engelbert Pötzl, Thomas Buchsbaum a další.[87] K dalším iniciativám ze strany architektů pak patřil návrh na založení spolku volně tvořících architektů - Němců v Liberci.[88]

Roku 1923 vznikla myšlenka na vytvoření památníku - vzpomínkové haly (Gedenkhalle) - v Chebu pro padlé v první světové válce. Vhodným objektem se měl stát barokní kostel sv. Kláry na Františkánském náměstí. Podle článku z 25. dubna 1923 měl představovat, jak popisovali místní *„Walhallu pro náš Egerland."*[89] Tak vyjednal starosta města odkoupení tohoto kostela. Památník 17. tisíc zemřelých získal roku 1930 své vítěze v soutěži. Byli jimi architekt Heinrich Scherrer ze Sokolova, který se touto realizací v Chebu proslavil, a akademický malíř Franz Gruss z Kraslic. Pro památník měli vytvořit velký sargofág a monumentální fresku na místě oltáře.[90] Když roku 1937 malíř Franz Gruss vytvořil na východní stěně závěru výjev s námětem Boje, smrti a vzkříšení padlých,[91] věnovalo město památník Konradu Henleinovi. Pamětní síň od té chvíle představovala památník všech sudetských Němců.

V polovině dvacátých let dala také česká menšina vzniknout několika vlastním stavbám. Zde musím jmenovat českou školu, kterou si Češi nechali postavit v tradičním bytelném stylu s mohutnou valbovou střechou a velkými zdvojenými okny od plzeňské stavební firmy. Z množství obytných domů pro české zaměstnance v Chebu stojí za zmínku nedochovaný obytný dům s občanskou záložnou, který stával na rohu dnešní třídy Svobody a Žižkovy ulice a který vyprojektoval pražský architekt Jan Chládek, žák Otto Wagnera.

Z vil postavených ve dvacátých letech jmenujme Seilerovu vilu v Sadové ulici. Majitel chebských přádelen Rudolf Seiler si ji nechal postavit roku 1925 podle plánů karlovarského architekta Karla Ernstbergera. Ten vilu pojal v tradičním slova smyslu, jako stavbu na přibližně čtvercovém půdoryse, v jejíchž fasádách odkazuje ke klasicistní architektuře skrze užití arkádových lodžií.

Kolem letopočtu 1930 můžeme hovořit o čilém stavebním ruchu v celé obci. Stavělo nejen město a stavební družstva, ale do svých podniků se pouštěli i soukromníci a bankovní společnosti.

Ještě před rokem 1930 si své reprezentativní budovy nechal postavit spořitelní a záložní ústav, na rohu dnešních ulic Obrněných brigád a Valdštejnovy, a pobočka české eskomptní banky na hlavní třídě na rohu s ulicí Májovou. Obě novostavby měly za úkol dobře a v moderním stylu reprezentovat své společnosti. Autorům k tomu posloužilo užití moderních forem; v prvním případě kaskády vertikálně ustupujících hmot a v druhém holá fasáda v kombinaci s expresivně zaobleným nárožím. Obě budovy se v chebské produkci řadí k progresivnějšímu, expresionismem poučenému proudu.

V roce 1930 obec slavnostně otevřela okresní chorobinec na vrchu nad městem. Jeho autorem byl liberecký architekt Oskar Rösler. Navrhl jej jako kompaktní dvoukřídlou stavbu s ústředním traktem, mohutnou střechou a střídmou fasádou. Architekt se rozhodl pro novostavbu v tradičním duchu, která si nekladla velké architektonické ambice a jejímž cílem bylo především dobře sloužit svému účelu.

Tou dobou prodala eskomptní banka parcelu vedle své novostavby na Májové ulici, aby tu mohl chebský stavitel Karl Jacik jako spolumajitel pozemku postavit obytný a obchodní dům s kinem. Vznikla tu jednoduchá budova navazující ve svém projevu na již postavený palác České eskomptní banky. Pod projektem je podepsán sokolovský architekt F. Lehmann.

Na hlavní chebské třídě, tehdy Nádražní (dnes Svobody), se v centru věřejného života chystala výstavba nového obytného a obchodního domu, který měl nést jméno GEC Warenhaus. Když jej stavitelé podle návrhu Karla Mattusche postavili a na podzim 1930 slavnostně otevřeli, spatřili chebští ryze moderní dům. Poprvé se ve městě představil funkcionalismus. Strohá fasáda členěná pouze pásy oken a velké výkladce otvírající se po celé šíři průčelí; to byl nový obchodní dům lákající místní obyvatele k prohlídce a nákupu nejnovějšího zboží. Tehdy nikdo netušil, že takovýto architektonický počin zde zůstane osamocen.

Přiblížil se k němu pouze obchodní a obytný dům Franze Gassnera v Májové ulici. V květnu 1930 jej navrhnul Heinrich Scherrer. Dům pojal jako moderní puristickou stavbu očištěnou od všech dekorativních prvků.

Následující rok si vzalo město za cíl postavit halu pro velkolepé sudetoněmecké pěvecké slavnosti. Stavbou pověřilo místního architekta Otto Schütze. Volba byla správná a vyvolený se zhostil úkolu se záměrem vytvořit praktickou a svému účelu odpovídající budovu. Tak vznikla hala neskrývající svou vnitřní konstrukci, čímž dosáhla zároveň jistého puncu moderní architektury. Bohužel se s ní můžeme seznámit jen prostřednictvím dochovaných fotografií.

Vrstevníkem zpěvácké haly se stal nový klášter sester od sv. Kříže budovaný na okraji města při dnešní ulici 17. listopadu. Budova kláštera je nevýrazná a dekoru prostá. Úlohu duchovního symbolu tu hraje klášterní kostel viditelný z ulice. Jeho autorem byl architekt Anton Schneider z Grün u Einsiedelu. Pro kostel zvolil jednoduchý obdélný půdorys. Jako představitel tradičních křesťanských hodnot si kostel vypůjčil historizující podobu inspirovanou románským slohem v exteriéru a raně křesťanskými bazilikami v interiéru. Škoda, že velkolepé prostory kláštera nejsou v současnosti účelně využity a že budovy chátrají.

Mezitím publikoval chebský tisk článek od německého vládního architekta Hermana Sörgela, autora slavné Atlantropy. V tomto utopickém projektu navrhoval spojit Afriku s Evropou pomocí přemostění Gibraltaru a vysušení části středozemního moře. Atlantický oceán přitom plánoval využít na výrobu vodou poháněné energie.[92] Herman Sörgel (1885 - 1952) se narodil v Regensburgu a vystudoval architekturu na technice v Mnichově. Kromě činnosti architekta se věnoval též teorii architektury a utváření prostoru. V novinách otisklý článek pojednává o vztahu architektury a lidství, jelikož první bez druhého pozbývá smyslu.[93]

Způsoby moderního levného bydlení předvedla ve městě na podzim roku 1931 putovní výstava. Tato *„úžasná přehlídka 60 různých modelů levných domů"*[94] představila Chebanům současné trendy v dané oblasti. Vzorové domy na výstavě vytvořily jakousi kolonii a místní tisk hovořil o jejich svérázném působení díky užití plochých střech *„jen málo z vystavených má skutečně obytnou strmou střechu"*. Součástí této "kolonie" byly prádelny, které poskytovaly obyvatelům veškeré pohodlí. Modely doprovázely také návrhy, které měly návštěvníkům ukázat, že i nejmenší domy mohou vyhovět nejmodernějším požadavkům na bydlení. Základem se stala přístupnost slunečního světla do objektů skrze množství oken, balkónů a teras. Na návrzích se podíleli kromě říšských architektů také domácí stavitelé: Karl Ernstberger a Reidhardt & Weber z Karlových Varů, prof. Zeh a zahradní architekt Holz z Liberce a Dr. Wenzel z Jablonce.[95]

Roku 1932 se *Egerer Zeitung* odhodlaly otisknout a tím seznámit své čtenáře s myšlenkami proslulého francouzského architekta Le Corbusiera. Jak na úvod podotknul pověřený redaktor, jeho vize a představy sice byly pro německé obyvatelstvo svým způsobem nepochopitelné, ale přesto fascinující. Proto se rozhodl uvést mezi chebské publikum, alespoň tímto prostřednictvím, Corbusierovu kontroverzní ideu moderního velkoměsta.[96]

Od roku 1933 sílil v Chebu stále více německý nacionalismus, jeho projevy se dotýkaly všech sfér života obyvatel Sudet. Stavebnictví a architektura, jakožto jedny z oborů spjatých s národní identitou, byly také podřízeny novým požadavkům Říše. Tak se objevila zpráva, že vláda v některých německých městech zakázala ploché střechy a v budoucnu měly být povoleny pouze střechy se sklonem 28 - 35°. Ploché střechy byly zakázány, protože *„jsou německé rase cizí a s německým stavebním stylem nesouvisí."*[97]

Konečně se město a veřejnost zabývaly také parcelací a myšlenkou realizace zahradního města. To mělo vzniknout severně za

městem na Am Anbühl (Na Zlatém vrchu). V tisku se objevila též kritika nesmyslného umísťování předzahrádek na severní straně domů a umísťování staveb do jihozápadního rohu zahrady, kde následně stíní vegetaci. Rovněž kritizoval nedodržování výškové úrovně zástavby u novostaveb při nádraží.[98]

V červnu 1934 zval *Egerer Zeitung* své čtenáře na velkou mnichovskou výstavu bydlení. Město ji otevřelo 9. června 1934. Výstava si kladla za cíl pomoci při řešení *„současných problémů na poli stavění, bytů a kolonií v duchu nového Německa."* Velkolepá expozice se skládala ze čtyř částí a návštěvník měl možnost shlédnout a seznámit se s teoretickými i praktickými otázkami nového stavebního umění. První část - teorie a praxe vývoje elementů nového stavění a bydlení - provedla diváka po výpočtech financí na výstavbu vlastního domu a plánování volného času jeho obyvatel. *„Je tu vše pro plánování, zřízení a užívání vlastního bydlení."* V další části se nacházel „dům svléknutý z kůže", kde autoři výstavy prezentovali veškeré dostupné informace o zvukových a tepelných izolacích. Následovala vzorová kolonie Ramersdorf před branami města na Rosenheimerstrasse. Ta sestávala jako malé město z 200 malých domů o 60, 80, 100 a 120 m^2 v 34 různých typech; všechny domy umístěné na severní straně pozemku s obytnou částí orientovanou na jih. Posledními částmi výstavy jsou *„Kunst und Leben"* (Umění a život) a *„Garten und Heim"* (Zahrada a domov).[99]

Se stavební teorií a fakty seznámil čtenáře autor článku Stavební amnestie, Ing. Kurt Perlsee. *„Nepříliš často se veřejnost setkává s informacemi, že každý malý dům je postaven z nejméně 37 různých materiálů, podílí se na něm nejméně 17 povolání a 36 různých průmyslových odvětví. Stavební obor je klíčovým oborem prvního řádu; od něho se odvíjí množství dalších oborů. V něm se ztělesňují hospodářské a duchovní síly národa. Špatná či dobrá stavební sezóna má vliv na kvalitu života nespočtu rodin."*[100] Upozorňuje na fakt, že krize ve stavebním oboru se stále prohlubuje, protože na stavební trh neproudí finance. Přestože touha po moderním

bydlení roste, spořitelny uzavřely přepážky před těmi, kteří chtějí stavět. Autor požaduje tzv. daňovou amnestii právě pro zájemce o stavění, volá po nutnosti uvolnit finance, aby se rozhýbal stavební trh a snížila se nezaměstnanost.

Mezitím získával ve městě lukrativní zakázky na stavby vil původem švýcarský architekt usazený v Sokolově, Heinrich Scherrer. Z jeho rukou vzešla v roce 1934 také vila Dr. Zartnera, ředitele chebské záložny. Navrhl ji jako tradiční stavbu se strmou střechou a vysokými štíty. Tradiční německé obydlí v interiéru ale ozvláštnil moderním vybavením vytvořeným na míru a hlavním schodištěm strohých forem, odkazujících k funkcionalismu.

Druhou dochovanou Scherrerovou stavbou se stala vila Kastrup podle stavebníka Heinricha Kastrupa, spolumajitele Es-Ka Premier Werke na výrobu jízdních kol. Ten však brzy zemřel a výstavby se ujala jeho žena, když roku 1938 nechala pro svou dceru Annelies postavit rodinnou vilu. Ta reprezentuje romantizující polohu v architektově díle.

V roce 1935 začal chebský tělocvičný spolek plánovat výstavbu nové tělocvičny, proto vypsal soutěž, na které se sešlo 98 návrhů. První místo vyhrál architekt Karl Kerl z Liberce, druhé a třetí, architekt Rudolf Wilfart z Chebu a Ing. Siegfried Kreuzinger a Ing. Eduard Queiser z Prahy, 4. místo získali architekt Heinrich Scherrer ze Sokolova a Peukert & Henke z Liberce.[101] Realizaci znemožnila druhá světová válka.

Také chebský stavební úřad se staral o stavební povědomí místních pomocí vydávání směrnic *„pro lepší stavební smýšlení"*. Apeluje na účast architekta a kvalitní návrh; půdorys domu přizpůsobený majitelům. Radí, jak by měl vypadat dům zvenku i zevnitř. Důležitá je přitom jednoduchost tvarů a střídmost ve výzdobě.[102]

Ke konci roku 1936 plánovalo okresní finanční ředitelství v Chebu výstavbu nové finanční stráže. Stavbu svěřilo třem plzeňským stavebním firmám, které zaměstnávaly vlastní české dělníky. [103]

Na začátku následujícího roku vyzývá městská rada své obyvatele a chebské podnikatele k výstavbě. Nejen pro stále rostoucí ceny stavebních materiálů, ale především proto, že se v Chebu tou dobou nacházela stále ještě řada nehezkých nezastavěných proluk. Nová stavební sezóna slibovala mnoho veřejných novostaveb. Mezi nimi měla vzniknout nová finanční záložna na Gregorienplatz (Hviezdoslavovo náměstí), český Národní dům na Gänsbühlstrasse (Žižkova), české gymnázium na pozemku u okresní správy v Gschierstrasse (Hradební) a novostavba domu železničářů v Sandstrasse (Písečná ulice).[104]

K tomu se přidala plánovaná novostavba německého gymnázia, jež měla vyrůst na dnešním Hviezdoslavově náměstí. Stavba měla zabrat plochu 5800 m^2, plánovaná jako trojkřídlá a třípodlažní s tělocvičnou.[105] Opět nerealizována kvůli válce.

Na konci roku hlásá chebský *Egerer Zeitung*, že přetrvává oživení stavební činnosti, jelikož bylo *„letos o 8% více staveb zkolaudováno nežli vloni. Mnohem více se stavěly nájemní domy. V pohraničí pak měly vliv také veřejné stavby. Vzrůstá plocha nově vzniklých bytů jako doklad zvyšující se úrovně kultury bydlení.*[106]

Se změnou v politickém a státním uspořádání, po připojení Sudet k německé Říši, přicházely odtud nabídky na podporu stavebního vývoje od říšské vlády. Ta sudetským Němcům slibovala příliv peněz na podporu sociálního bydlení. Po návštěvě Vůdce v Sudetech, který se zde osobně přesvědčil o bytových poměrech, se pod jeho taktovkou vláda rozhodla zaměřit na sociální bydlení pro německé dělníky. Jako nejlepší formu obydlí zvolila malé osady, aby tak co nejlépe spojila obyvatele s domácí půdou. Vedle osad plánovala vláda podporu výstavby levných nájemních domů, kde by ovšem neměly též chybět zahrádky. *„Konec má být věžákům a malým bytům ... Říšská vláda si dala za cíl vytvořit pro německé dělníky a jejich rodiny odpovídající bydlení; všeobecně by tomu měl odpovídat čtyřpokojový byt (vedle obýváku nebo obytné*

kuchyně a ložnice rodičů má mít ještě dva dětské pokoje)." Vláda chtěla dosáhnout toho, aby pořizovatelé takového bydlení neinvestovali více než jednu pětinu, maximálně však jednu čtvrtinu rodinných příjmů. Zároveň měla v úmyslu pomoci při přestavbách bytů a tím oživit pracovní trh.[107]

Po „osvobození" Sudet, jak píše chebský tisk, vzrostlo v Chebu množství pracovních příležitostí, jak v rámci obecních, tak soukromých prací. V souvislosti s tím se zvýšila i mzda a především se *„zlepšil soukromý i veřejný stavební ruch. Stavební úřad pracuje na projektu nových kasáren a ve městě musí zajistit parkovací místa pro nákladní automobily. Vedle malých bytů vzrostla poptávka také po velkých, čímž se oživila jinak skomírající soukromá stavební činnost. Vláda má dále zajistit financování nového divadla a reprezentativních sálů.*[108]

Přestože plány na další růst městské zástavby se množily a město i stavební družstva a společnosti je podporovaly, válečná léta jim nedovolila se uskutečnit. Stavební vývoj Chebu pomalu ustrnul a válka jej bohužel poznamenala tak, že proměnila jeho tvář v očích dalších generací. Bombardování zničilo například zpěváckou halu u řeky, ale nejvíce poznamenalo okolí nádraží. Proto se dnes s původní architekturou v této městské části můžeme seznámit jen prostřednictvím fotografií.

Po válce a odsunu německých Chebanů byla kontinuita výstavby spolu s architektonickou tradicí přerušena. Nově příchozí na ni již nenavázali.

5.2. Bytová situace

Po první světové válce se Cheb za podpory státu a následné aktivity chebských stavebních družstev začal pozvolna vzpamatovávat ze stavební nečinnosti a obnovil výstavbu v dosud nezastavěných částech rozrůstajícího se města.

Roku 1919 stát vydává první zákon na podporu výstavby domů s malými byty. Ten platí pro stavební činnost obcí, okresů či stavebních družstev a s obměnami platí do roku 1923. V roce 1920 byl rozšířen o podporu všech investorů a dále poskytoval např. státní záruku na úvěr. Od roku 1921 pak poskytoval novostavbám daňové úlevy.[109]

Od roku 1920 se ozývaly hlasy propagující podporu soukromé stavební činnosti, tvrdivše, že bez podpory veškeré stavební činnosti nedojde k nápravě a zmírnění bytové nouze. Zákonodárci měli stvořit zákon podporující podnikatele při iniciativě výstavby malých bytů, aby dosáhli na státní dotaci a osvobození od činžovní daně.[110] Dosavadní opatření vlády, tedy zákon na ochranu nájemníků a zřízení bytových komisí, nebyl již považován za prostředek k potření bytové krize. Stát měl podpořit rozpohybování soukromého kapitálu a neměl přitom právo omezovat svobodné nakládání soukromníků s vlastním majetkem, proti čemuž stál právě již zmiňovaný zákon na ochranu nájemníků.[111] Úlevy, platící pouze pro obce a stavební družstva, ustanovená zákonem z 15. dubna 1919, se zdály nyní nedostačující a staly se terčem kritiky. Tak se v novinách objevil článek hovořící o stavební diktatuře, jelikož zákon dovoloval úřadům, aby předepisovaly živnostníkům, kolik bytů na dům mají vytvořit.[112]

Ke krizi ve stavebnictví přispívala velkou měrou značná nezaměstnanost. Společnost stavebních mistrů v Karlových Varech považovala za hlavní překážku v rozvoji opět zákon na ochranu nájemníků. Proto požadovala okamžité zrušení tohoto zákona a garanci vlády, že stávající tlak na majitele domů ustane. Zároveň doporučovala snížení dopravních sazeb a zkrácení daně z přidané hodnoty pro stavební materiály, jejichž ceny byly vysoké.[113]

Dokonce se objevily návrhy na využití odpadu jako náhradního stavebního materiálu. Tento odpadový materiál, například z hornictví, uhelná škvára a popel, měl napomoci v tíživé finanční situaci

způsobené mimo jiné drahými stavebními hmotami. Proto autor článku vyzvedá přednosti cihel vyrobených z uhelného štěrku.[114]

Obec plánovala výstavbu obytných domů s malými byty podle poptávky, smlouvu však mohli uzavřít pouze místní. Nájemné mělo být stanoveno dle finančních možností nájemníků. Město také podporovalo nástavby domů, které to umožňovaly, za účelem zvýšení bytové kapacity a stavebníkům poskytovalo 50% garanci na stavební výdaje.[115]

Od roku 1928 se častěji objevovaly výzvy nabádající ke stavbě rodinných domů. Kritici zákona na ochranu nájemníků neustávali ve svých požadavcích a zvyšovali snahu jej odbourat pomocí odhalení nedostatků v bytové situaci nejchudších krajů. Bytové úřady by dle tisku měly poskytovat poradenství v otázkách bydlení a stavět domy odpovídající poptávce, zejména jednorodinné a dvourodinné domy.[116]

Poradcem v otázkách bydlení a stavebního zákona se čtenářům *Egerer Zeitung* stal sokolovský doktor práv Dr. Richard Graupner. Ten čtenáře například informoval o zákonem schválených parametrech malého bytu: *„Obytná plocha takového bytu nesmí přesáhnout 80 m². Pokud se v domě nachází několik takových bytů, musí být tyto od sebe stavebně odděleny. Je-li kuchyň větší než 12 m², nepočítá se jako obytná ...”*[117]

Jednou za čas se v Chebu konaly výstavy zaměřené na kulturu bydlení a chebský tisk neváhal informovat obyvatele také o různých výstavách probíhajících jinde. V rámci nové stavební politiky se zájem zaměřil na tématiku malých bytů. Tak například na září 1928 byla v Chebu plánována výstava Nová domácnost, německým okresním spolkem pro mládež ve spolupráci s ženským spolkem. Tato výstava měla poskytnout příležitost majitelům obchodů a závodů, aby zde prezentovali své výrobky. *„Předmětem výstavy budou: skicy, návrhy a stavební plány všech typů malých bytů, jedno a dvou-rodinných domků, nábytku a objektů sloužících k bydlení - vybavení interiérů a dekorace, druhy topení, kuchyňská zařízení ...”*[118]

Dalšího autora podnítil k zamyšlení podzimní veletrh konaný v Lipsku. Na něm se ke slovu dostalo mnoho odborníků. Tak nás spravuje: *„Dr. Wagner-Speyer z Norimberku zkoumal téma bydlení a osidlování a za ideální formu bydlení považuje vlastní dům se zahradou. Požaduje proto reformu bydlení, která by jej sprostila chyb z minulosti - bydlení má splňovat požadavky na správnou orientaci sever-jih, plánovaná výstavba má brát v potaz též plánovanou dopravu, bloky domů mají být opatřeny zahradami, mají umožnit zpřístupnění zeleně a poskytnout prostor dětem. Byty musí mít pro své obyvatele charakter domovů! Prof. Bartning z Výmaru se zase zabýval technikou bydlení a ta musí nyní splňovat nejen požadavky inženýrů, ale také lékařů, protože bydlení má za cíl jediné: učinit tělo, mysl a ducha člověka zdravými!"*[119]

Zpět k bytové nouzi. V roce 1929 vznikla tříčlenná komise, kerá měla vytvořit návrhy na odstranění bytové krize ve městě. Ale její činnost skončila vznesením návrhu majitelům nájemních domů na stavbu dalších obytných pater bez možnosti poskytnutí půjčky.

V tisku zaznělo, že žádná z politických stran města nepředložila promyšlený a reálný plán na podporu výstavby. A opět se dozvídáme, že v Chebu chybí člověk problematiky znalý. Otázky z oboru bydlení by měly zodpovídat odborníci, tedy architekti a stavitelé, prostřednictvím článků v novinách a na přednáškách pro veřejnost a pro představitele obcí. *„Odborníci by měli neúnavně vznášet návrhy k praktické podpoře výstavby a přivádět je k realizaci za podpory obcí. To samé by měla činit stavební družstva."*[120]

Roku 1931 oznámila obec výstavbu bloku obytných domů se 104 byty s pokojem a kuchyní, 18 obytných kuchyní, pouze dva byty o dvou pokojích a kuchyni a 12 dílen. Na celkem 124 bytů se sešlo na radnici na 620 žádostí, z čehož bylo 156 žadatelů bez bydlení a 159 doložilo bydlení v nevyhovujících nehygienických bytech. Dalších 259 žadatelů udalo jako důvod k novému bydlení velký počet dětí či nemoc, ostatní žadatelé pocházeli většinou z venkova. Z těchto údajů jasně vyplývá, že

byl ve městě v roce 1931 velký nedostatek bytů. O nároku na nový byt rozhodovala bytová komise, která prohlížela byty jednotlivých žadatelů. Přednost měli ti žadatelé, kteří pocházeli z Chebu. S nově plánovanými byty vlastnila obec celkem 540 bytů.[121]

Podle statistik z 1. prosince 1930 měl Cheb 31 549 obyvatel, tedy o 4025 více než v roce 1921. Pro srovnání: v roce 1921 připadalo na 1251 obytných domů 6508 nájemníků, kdežto na konci roku 1930 to bylo 7791 nájemníků na 1571 domů. Na sto obytných domů tak připadalo celkově 496 nájemců z 2008 obyvatel.[122]

Vedle výstavby obytných domů propagoval chebský tisk také stavění rodinných domů. Nově se objevil článek o typu domu-zahradní město. Každý měšťan si přál vlastnit dům v zeleni a zájem o levné rodinné domy stoupal: *„rodinný dům typu - zahradní město je navržen tak, aby i s malými prostředky umožnil pohodlné a praktické bydlení a přizpůsobil se finančním prostředkům stavebníka... Díky důmyslné konstrukci na ploše 54 m² dosáhne čtyřčlenná rodina užitné plochy 49,5 m². Pouze 4,5 m² tvoří stěny a nosné konstrukce... Vnější a vnitřní příčky nejsou závislé na nosné konstrukci, ale jsou k ní připevněny jako samostatné 7,5 cm silné heraklitové stěny...*[123]

Nadále stát podporoval výstavbu malých bytů pomocí zákona. Investoři mohli získat půjčku na domy s malými byty a novostavby, přístavby, přestavby a nástavby, které splní podmínky, tedy dokončení stavby v dané lhůtě. Ty stát osvobodil od daní a poplatků po dobu 15 - 25 let.[124]

Spolek německých vlastníků domů v Chebu volal roku 1934 po volném bytovém hospodářství. Zákon na ochranu nájemníků považoval za poškozující vlastníky domů: *„stejná práva pro všechny nájemníky a stejná práva pro všechny vlastníky"*. Daňový tlak postihoval především vlastníky starých domů, ti museli platit na daních více. Spolek to odmítal a zároveň požadoval zvýhodňování při opravách

domů, jelikož opravy poskytovaly pracovní příležitosti a oživení stavebního trhu.[125]

Inspiraci hledali místní v rakouském hlavním městě, kde vláda díky změně zákona vytvořila fond na opravu domů, z něhož mohli vlastníci starých budov nevratně čerpat: *„za účelem oprav v roce 1934 mohou soukromé osoby získat pro své domy nevratné příspěvky. Příspěvek vyplatí fond oprav po vyhotovení prací a prověrce konečného účtu, podmínkou je také dokončení prací v daném termínu. Ze státních peněz vyčlenila vláda 1,5 mil. šilinků pro Vídeň a 0,5 mil. pro domy mimo hlavní město."*[126] V tom spatřovali Chebané jistou cestu ke zdravějšímu stavebnímu hospodářství a nové pracovní příležitosti. Vznesli proto požadavek na změny zákona na opravu domů, jenž by vedl k podpoře vlastníků starých domů a zároveň by dopomohl ke snížení nezaměstnanosti.

Vedle toho se nechal slyšet německý spolek stavitelů, který požadoval opětovné poskytování hypoték spořitelnami a po státu chtěl úlevu na daních při opravách domů. *„Musí dojít k přerušení zaběhlého systému, který protěžuje stavební družstva. Zároveň by měl stát poskytovat prostředky pro své vlastní stavby."*[127]

Dále se konala velká akce v Karlových Varech, Chomutově, Ústí nad Labem a Liberci. Tam se sešli představitelé stavebních oborů, průmyslu a obchodu a shodli se, že dosavadní kroky podniknuté státem k zamezení stavební krize byly nedostatečné. Proto požadovali: *„1. Aby si každá obec a každý kraj samostatně zajišťovaly práce ve vlastní režii, 2. Oživení hospodářství skrze oprávnění družstev na nejnižší cenu, realizace uzavírky na nejméně 2 roky, ochranu proti "fušerům" a novelizaci stavebního zákona v případě postihů, 3. Dosažení na finance: snížením úroků na 4% a zpřístupněním dlouhodobých hypoték díky nové organizaci finančních institucí, 4. Daňové úlevy pro novostavby a opravy na starších domech, zároveň je nutná novelizace zákona na stavební opravy. 5. Podpora svépomoci a 6. Odklady exekuce."*[128]

Na sjezdu sudetoněmeckých vlastníků domů v Ústí nad Labem opakovali zúčastnění, že je třeba skoncovat se zákonem na ochranu nájemníků, a to nejpozději do konce roku 1936. Nájemné by měla stanovit smlouva uzavřená mezi nájemníkem a pronajímatelem. Zvýšení nájemného připouštějí do té míry, aby nepřesáhlo výši jedné pětiny příjmu nájemníka. Soukromá stavební činnost musí být podporována stejně jako ta státní - obecní a družstevní. Rozhodovat nesmí, kdo staví, ale co je stavěno. Chudým obyvatelům nechť stát poskytne ovobození od činžovní daně a od poplatků z nájemného.[129]

A skutečně nové zakotvení v zákoně z roku 1937 osvobodilo od daní domy s malými byty na 25 let, od poplatků z místností a nájmu na 20 let. Takový dům musí mít minimálně 4 byty; byt má mít jednu místnost o rozměrech maximálně 24 m^2 spolu s příslušenstvím a s další místnůstkou o maximálně 10 m^2 s předsíní. Takové byty jsou určeny nájemníkům s ročním příjmem do 6 tisíc korun.[130]

Od začátku roku 1939 plánovala obec potírání bytové nouze, která se zdála toho roku nemalá: *„V Chebu je 1165 zájemců o bydlení; mnoho státních zaměstnanců a příslušníků Wehrmachtu, k tomu 150 rodin z nouzových a azylových domů a 400 rodin žijících dosud v nehygienických podmínkách."*[131] Proto město vytvořilo plán na výstavbu 1300 bytů v následujících dvou letech; od obytných kuchyní až po osmipokojové byty. Do plánu nebyly zahrnuty potřeby Wehrmachtu, Flugwaffe a nového průmyslu.

K novému pojetí ve výstavbě - tzv. *Volkswohnungen* - se připojilo též město, které si dalo za cíl postavit byty pro 49 rodin na pozemku u Liebensteinerstrasse (dnešní Komorní ulice). Jelikož v Chebu chybělo nyní již 1600 bytů a dalších 800 bylo nevyhovujících, obec si naplánovala postavit sedm velkých obytných domů po sedmi malých bytech - dvoupokojových; hotovy měly být následující jaro. Zároveň chtělo pro potřeby nových bytů využít prostory starých kasáren. Nová osada na severu města měla být financována ze zdrojů Sudetenlandu.

„Říše ke každému bytu poskytne bezúročnou půjčku ve výši 8500 říšských marek. Po pominutí bytové nouze plánuje obec spojení vždy dvou dvoupokojových bytů tak, aby vznikl čtyřpokojový, jak požaduje německá dělnická fronta." Na stejném pozemku dále vznikne 28 úřednických bytů, velkých bytů, také z financí Sudetenlandu. Tím chce vláda dodržet říšské směrnice o městském plánování výstavby smíšených domů.[132]

5.3. Stavební a bytová družstva

Všeobecněprospěšné stavební družstvo pro dělnické byty v Chebu pokračovalo v započatých projektech až několik let po válce. Tím nejzajímavějším se stal z části realizovaný plán na výstavbu velké kolonie rodinných domků pro dělníky. Díky ní měla být uspokojena poptávka po důstojném sociálním bydlení pro tvrdě pracující obyvatele. Družstvo získalo pozemek v blízkosti nemocnice a ještě před válkou postavilo osm dvourodinných domů.

Návrh výstavby vzešel z rukou vídeňského architekta Clemense Holzmeistera (1886 - 1983). Ten vystudoval techniku ve Vídni a postavil například výrazně expresionistickou budovu vídeňského krematoria.[133]Působil na vídeňské akademii výtvarných umění jako profesor architektury a v roce 1938 emigroval do Turecka. Pro Ankaru vyprojektoval několik vládních budov.

Válka ale budování kolonie zastavila a po ní se již družstvo znovu k pracím nevrátilo. Vzniklá část tak zůstala jen dílčím exemplářem. Až roku 1925 obnovilo družstvo svou stavební činnost a dalo vzniknout novostavbám dvou velkých domů s 22 byty a obchodem na Fabrikstrasse (dnešní Wolkerova), deseti domům pro dvě rodiny po dvou bytech o 2 + 1 na Sensenschmidstrasse (dnešní Čapkova), třem domům s 28 byty na Frankengrünerstrasse (dnešní Dragounská) a jednomu domu o 8 bytech na Sonnenstrasse (dnešní

Vančurova). Do konce roku 1930 postavilo družstvo v Chebu 28 domů se 103 byty o 353 místnostech pro 510 členů družstva za více jak 4 mil. K.[134]

K chebským stavebním družstvům se ve výstavbě připojilo také karlovarské Všeobecněprospěšné stavební a bytové družstvo pro západní Čechy. To postavilo do roku 1933 osm velkých nájemních domů na Bruschiusstrasse (dnešní ulice Palackého). Tento velký domovní blok měl obsahovat 20 bytů o dvou pokojích a kuchyni a více než 120 bytů s jedním pokojem a kuchyní, každý byt byl opatřen koupelnou a spíží.[135]

Na konci roku 1938 přišla říšská vláda, vedle velkorysého osidlovacího a bytového programu ve formě půjček a hypoték, ještě s dalším nástrojem k nápravě bytové krize, a to s novým bytovým a osidlovacím družstvem Sudetenland. To mělo napomoci říšskému komisaři při plnění bytového programu. Hlavním úkolem se stala výstavba obytných domů pro dělníky. Finance poskytnuté Říší měly zajistit bydlení pro německé pracující obyvatele v Sudetech.[136]

Od roku 1939 plánovalo družstvo Sudetenland v Chebu výstavbu malé osady severně od silnice vedoucí do Liebensteinu. Osada se měla skládat z malých domků se zahradou. Navíc tu plánovalo zřídit tzv. *Volkswohnungen* - domy o 4 - 8 levných bytech.

Stavební družstvo Westböhmische plánovalo zřídit osadu na pozemku severně od Pogratherstrasse (dnes za železničními kolejemi), s domky se zahradou o maximálně 600 m^2.[137]

Mimo jmenovaná družstva působilo v Chebu ještě veřejně prospěšné bytové družstvo Arbeiterheim, družstvo Volkskraft ze Sokolova a Sanit z Františkových Lázní.[138]

5.4. Veřejné budovy

Česká škola

Česká menšina v Chebu na počátku dvacátých let pocítila potřebu zřídit školu jen pro české děti.[139] Návrh budovy pochází z konce roku 1923 a stavbu samotnou zrealizovala plzeňská stavební firma do roku 1925. Česká škola vznikla na pozemku na předměstí Lodní brána v sousedství lesnické školy a školy v Komenského sadech. Stavbu vyprojektoval Ing. Jenč ve spolupráci s firmou Hládeček & Kroft se sídlem v Plzni. Stavební typ školy odpovídá tradiční představě o bytelné školní budově s masivním soklem a mohutnou střechou. Stavba je dvoupodlažní s vysokými okny a nad hlavní římsou se tyčí vysoká valbová střecha. Fasádu pokrývá jemný dekor obdélných a kruhových architektonických článků provedený v omítce. Hlavní vstup do budovy zastřešuje arkádová lodžie, na jejímž nároží se tyčí sousoší ženy s dvěma dětmi. Pod sousoším je vepsán letopočet 1925. Celá stavba s tělocvičnou, kreslířským sálem, dílnami a zahradou stála 1,6 mil. korun.[140]

Spořitelní a záložní ústav

Novostavba chebské záložny vznikla během roku 1928 a 1929 na místě bývalé novorenesanční budovy, na rohu ulic Valdštejnovy a Obrněných brigád.[141] Budovu navrhl františkolázeňský stavitel Franz Prosch zřejmě na popud tehdejšího ředitele Josefa Zartnera.[142] V duchu moderní architektury redukuje nová záložna dekor na fasádě. Její silnou stránku tvoří hra ubíhajících hmot, která graduje směrem vzhůru. Šestiposchoďový okrouhlý trakt vyrůstající z mohutných rizalitů se tyčí jako kulisa kolem kaskádovitě ustupujícího nároží. Vertikální směřování hmoty tu podporuje dojem věže. Tenké lizény rizalitů rámují prostá pravoúhlá okna. Na severní straně se budova otevírá návštěvníkovi pravoúhlým portálem mezi dvěma zdvojenými pilastry. Nároží zdobí dvoupatrový polygonální arkýř, který spolu s lizénami,

nezdobenými pilastry a korunní římsou s atikou odkazuje ke klasické architektuře, přestože v absenci dekoru se zdá být stroze moderní. V současnosti bohužel účinek této mohutné a zajímavé stavby zaniká kvůli okolní zástavbě, která jí nedá vyniknout.

Okresní chorobinec

V sobotu 16. března 1930 byl slavnostně otevřen okresní chorobinec na jihovýchodním svahu Spittelbergu (Na Vyhlídce) v Chebu.[143] Roku 1927 byla ustanovena komise pro jeho zbudování a ta vybrala tři vítězné návrhy. Nakonec zvítězil třetí cenou oceněný návrh brzy zesnulého architekta Oskara Röslera z Liberce. Od položení základů až po vytvoření interiérů vedl stavbu architekt Wilhelm Weiss. Se stavbou započal na podzim roku 1927 a hotov s ní byl na jaře roku 1929. Stála více než 6 mil. korun. Okresní chorobinec se město rozhodlo vybudovat na vršku nad městem. Měl poskytnout 150 lůžek mužským i ženským pacientům; v chebské regionální literatuře byl označen za plod moderního sociálního pokroku. Stavba za svou jednoduchou fasádou skrývá střední vstupní halu, levé křídlo sloužilo ženským a pravé křídlo mužským pacientům. Budova byla vybavena centrálním topením a teplou vodou, pro jejíž zdroj byla vyhloubena 52 metrů hluboká studna. Nechyběla moderní kuchyně, jídelna, prádelny a v neposlední řadě také kaple. Podrobně popisuje architekturu a vybavení chorobince autor článku v *Egerer Jahrbuch*: *„Skrze velkolepý portál vstupuje návštěvník do rozlehlé haly, kde se nachází přijímací kancelář, pokoje lékařů a sester a ordinace. Hala rozděluje budovu na dvě poloviny... Trakty jsou oddělené výtahem přes všechna patra s praktickými dveřmi... V každém poschodí a křídle se nachází dva jednolůžkové, šest dvoulůžkových, dva trojlůžkové a jeden čtyřlůžkový pokoj; na severní straně křídel se k nim pojí ještě další dvoulůžkový pokoj, celkem 150 postelí..."*[144]

Mohutná kompaktní budova s velkým středním traktem a přilehlými křídly působí seriózním dojmem. Stavební formy tu

vycházejí z oblých tvarů. Uniformní rastr oken narušuje pouze střední zaokrouhlený rizalit a několik z hlavní římsy rostoucích segmentových vikýřů. Střed budovy korunuje ve vrcholu lucerna se stříškou.

Obchodní palác pobočky České eskomptní banky

Na rohu ulic Svobody a Májové, na místě staršího přízemního domu, vznikl trojposchoďový obchodní palác v *„moderním stylu"*.[145] Konečně se v Chebu objevila stavba peněžního ústavu,[146] která chtěla reprezentovat svou instituci ne historizujícími výpůjčkami, ale moderním způsobem. Tak vznikla na exponovaném místě, na důležité křižovatce dnešních ulic Svobody a Májové, monumentální stavba. Na návrhu novostavby je podepsán chebský stavitel Adolf Markl. Jako autoři jsou v literatuře uváděni rovněž chebští stavitelé Karel a Josef Haberzettlovi.[147] Autor zde vytvořil kompaktní hmotu s využitím působivosti holých fasád v duchu puristické architektury. Hlavním motivem je cylindricky oblé nároží čnící daleko do ulice Svobody. Horizontálně člení fasádu v prvním podlaží pás zmnožených pravoúhlých okenních otvorů, oddělený výraznou římsou od zbytku hladké fasády, a pod mohutnou převislou korunní římsou dekorativní pás římských číslic. Hlavními motivy budovy jsou tedy silné horizontály prvního patra a hlavní římsy spolu s expresionisticky vyčnívajícím nárožím v duchu staveb Ericha Mendelsohna. Při srovnání realizované stavby a plánu vidíme, že v návrhu chybí kordónová římsa nad prvním patrem a vertikální pásové okno vynesené přes tři patra nad vstupní osou z ulice Májové. Z historické ikonografie je patrno, že na čisté fasádě nároží byl umístěn kaligraficky ztvárněný název banky. Ten snad může odkazovat k příkladu Wagnerovy architektury, na níž se často právě nápisy v dekorativním pojetí objevovaly. Dům je zajímavý předně svým hlavním vstupem, kde vítá návštěvníka mohutný sklánějící se atlant, symbol pokroku od sochaře Johanna Adolfa Mayerla. Velkolepý atlant nese na svých zádech jako příď lodě čnící

nároží. Čisté puristické formy se tu snoubí s expresionistickým a symbolickým duchem německé architektury.

Kino Capitol

V květnu roku 1930 prodala Česká eskomptní banka pozemek vedle svého paláce na Májové ulici. Na této parcele mělo vzniknout v pořadí třetí chebské kino v reprezentativní budově.[148] Mělo se jednat o české kino. Autor článku v německém chebském tisku se dožaduje jiného "lepšího" využití nové stavby. Vhodnější by dle něj byla nová kavárna, jež by byla pro místní daleko přínosnější.[149] Pod návrhem kina z roku 1930 je podepsán jako projektant sokolovský architekt F. Lehmann, stavbu prováděl Karl Jacik, chebský stavitel, který byl také spolumajitelem novostavby obytného a obchodního domu s kinem spolu s Emmou Komma. O šest let později přistoupil Karl Jacik k přestavbě domu; tak vznikla fasáda dochovaná dodnes.Ve své hmotě následuje stavba horizontální členění vedlejší budovy eskomptní banky. Přízemí je vytvořeno jako vstupní prostora do kina, vyšší patra náleží bytům. Jednoduchou fasádu jemně rozrušuje lehce vystouplý rizalit přes první až čtvrté podlaží a ve fasádě vytvořené horizontální štukové brázdy. Obytná část domu sleduje opět ustálený trojtraktový typ se spojovací částí uprotřed a schodištěm umístěným v zadní části objektu.

Zpěvácká hala na Brühlwiese

V lednu 1931 se chebská městská rada usnesla na zbudování novostavby určené ke koncertům na severním břehu řeky Ohře naproti tehdejší plovárně, na Brühlwiese (dnes prostor sportovního areálu).[150] V návrhu bylo stanoveno, že budoucí hala pojme deset tisíc osob a bude podélně orientována k promenádě. Touto novou stavbou měla být zajištěna kapacita pro návštěvníky druhých sudetoněmeckých pěveckých slavností. Rozpočet výstavby byl stanoven na 550 tisíc

korun. Městské zastupitelstvo vybralo návrh místního architekta a civilního inženýra Otto Schütze.[151]

V červenci 1931 byla novostavba prezentována v chebských novinách: *„hala je 96 m dlouhá, asi 43 m široká a 13 m vysoká, rozloha zastavěné plochy činí 4 200 m². Stupňovitá tribuna má 900 m² pro 3 tisíce pěvců, hala pojme 6 tisíc diváků na lavicích a další 4 tisíce u stolů. Pěvecká tribuna se nachází na západní straně a na protější je umístěna tribuna určená pro všechny spolkové oddíly. Sanitární místnosti jsou moderně zařízeny. Pro případ evakuace bylo kolem haly vytvořeno 38 východů. Denní světlo sem proudí 60 m dlouhým a 5 m širokým středovým oknem. Dobré větrání zajišťují dlouhé okenní závěsy se sklápěcími křídly. Vnitřní konstrukce haly je pohledově přiznaná a její vnitřní členění odpovídá akustickým potřebám interiéru. 43 m široké dřevěné oblouky fungují jako příhradové nosníky, jejichž táhla pomáhají rozložit tlaky klenby... Dřevěnou konstrukci provedla pražská firma Tektum ve spolupráci s chebským tesařským mistrem Blohmannem. Po šesti týdnech byla dokončena hrubá stavba a osm dnů před lhůtou dokončení mohly firmy předat novostavbu hotovou. Na stavbu bylo použito 600 m³ dřeva (20 vagónů) a 10 tisíc kg šroubů. Práce zaměstnaly stovky dělníků."*[152]

Monumentální dřevěná konstrukce vznikla jen díky novým technologiím zpevňování lehkým dřevem a použití lamelových vazů. Autor zpěvácké haly navrhl účelovou stavbu sledující především technickou proveditelnost, vznikla tak přiznaná a vzdušná konstrukce, která vytvořila moderní architekturu velkorysých proporcí a hmoty.

Bohužel tato zajímavá budova padla za oběť druhé světové válce.

Klášter sester od Svatého kříže

Své sídlo založily sestry kongregace na Reichstrasse (dnešní ulice 17. listopadu) nedaleko nemocnice během roku 1931 a v létě roku 1932 přistoupily ke stavbě kostela.[153] Návrhem pověřily architekta Antona Schneidera z Grün u Einsiedelu, stavbu prováděli Ing. Pascher, Bernard Kirschnek a Karl Jacik. Kongregace sloužila jako charitativní spolek,

především však jako nemocnice a škola. Architekt tu měl za úkol spojit tradiční s pokrokovým; portál ozdobil sloupy a vzdušnou lodžií, na fasádu použil zeleně a červeně tónovanou omítku. Po dokončení výstavby činila zastavěná plocha asi 5446 m^2. Nový kostel měl poskytnout prostor pro celkem 1500 osob, z toho 380 míst na sezení pro sestry a 120 pro ostatní, na emporách dalších 200 míst. Základní kámen stavitelé položili 14. září 1930 a hotovi byli 1. července 1933. Do výbavy kláštera patřila vlastní moderní kuchyně, pekárna, prádelna a nechyběl ani vlastní hřbitov.[154]

Klášter samotný je vytvořen jako jednoduchý dekorace prostý komplex. Duchovní a architektonický odkaz tu reprezentuje pouze kostel, vně doprovázený čtyřbokou zvonicí. Architekt se rozhodl pro neorománský sloh při ztvárnění vnější podoby kostela, kdežto interiér odkazuje k raně křesťanským bazilikám. Kostel je trojlodní s plochým kazetovým stropem a půlkruhovou apsidou. Boční lodě oddělují arkády a nad nimi následuje arkádová empora, pod stropem se nachází ještě nízká okenní zóna. Malířskou výzdobu interiéru zajistili františkolázeňský malíř Alexander Brömse, Franz Dietl a Johann Adolf Mayerl, tři mramorové oltáře pocházely z rukou Andrease Lugerta a truhlářské práce vytvořil Karl Scharnagel.[155]

Dnes se klášterní komplex nachází v zuboženém stavu a je jen otázkou času, kdy se jeho stěny zřítí k zemi.

5.5 Obytné domy a vily

Nedochovaný dům s občanskou záložnou na třídě Svobody

Na jaře roku 1926 jej vyprojektoval pražský architekt Jan Chládek,[156] žák Otto Wagnera. Pro jeho výstavbu si město vybralo frekventovanou křižovatku před nádražím. Obytný dům sloužil především k bydlení českých státních zaměstnanců, ale také jako občanská záložna.[157] Charakteristický plášť budovy spojuje autora

projektu s jinými vrstevníky, kteří stejně jako on ve své tvorbě spojovali prvky poučené kubismem, ale především geometrickou modernou a klasicismem. Fasádu navrhl jako dynamickou hru vertikálních a horizontálních článků, které mají za úkol vytvářet hluboké stíny a geometrický rastr. Dům byl poškozen za války a v červenci 1948 stržen.[158]

Dům č. p. 1719 v Májové ulici

Obytný dům postavený kolem roku 1925 vznikl podle informací z tisku pro potřeby státních úředníků.[159] Budova na nepravidelném půdoryse zaujme na první pohled konkávně prohnutým průčelím, které svou otevřenou náručí vítá příchozí. Stavba sousedí s velkou budovou české školy a zdá se, že stylem provedení ji doplňuje. Přízemí tvoří mohutný sokl s hlavním vstupem a nad výraznou koruní římsou se pne těžká valbová střecha. Výraznými prvky domu jsou okna orámovaná dobře viditelnými šambránami a podtržená trojitě odstupňovanými podokenními římsami. Středovou osu domu a jeho nároží zdobí vpadlé balkóny, nad vstupem jsou dvojitě orámované a po bocích domu zpestřeny sloupy na kruhovém půdoryse. Na severní straně se navíc objevuje motiv kulatého okénka. Tento dům svým provedením produkci nájemních domů pro státní úředníky v Chebu mírně převyšuje. Na tomto předměstí představuje solidní architekturu s prvky neoklasicismu a náznaky geometrické moderny.

Dům č. p. 773 ve Vrchlického ulici

Obytný dům pro zaměstnance československých státních drah vyprojektoval v roce 1929 Alois Arazim.[160] Doplnil tak započatou zástavbu iniciovanou státními drahami v ulici Na Hradčanech. Vedle tradičně pojatých obytných domů, tu vznikla nárožní stavba navazující na geometrickou modernu v užití výrazného rámovaní oken šambránami a podokenními římsami, které spolu s horizintálním

rastrem v posledním patře vytvářejí geometrické obrazce na fasádě. Objekt má čtyři podlaží a vysokou střechu. Opět užívá trojtraktového členění s obytnými místnostmi při ulici a kulatým schodištěm vzadní části domu.

Dům č. p. 685 Na Hradčanech

Dům umístěný naproti objektu č. p. 773 vznikl rok před ním. [161] Dochoval se k němu bohužel pouze situační plán bez podpisu projektanta. Je to opět čtyřpatrový nárožní dům postavený pro zaměstnance státních drah. Jeho fasáda se však liší a to díky obloučkovým a hranatým ornamentům, které prozrazují příslušnost k české provenienci. Právě v těchto architektonických detailech lze snad spatřovat inspiraci českým obloučkovým kubismem. Jelikož se jedná o dům financovaný československým státem je tato domněnka možná a tyto dekorativní prvky mohou být vzácným příkladem specificky českého architektonického detailu na budově situované v německojazyčném prostředí.

Dům č. p. 638 v Komenského ulici

Pro Dr. Josefa a Annu Hatzarovy navrhl obytný dům Ing. Wilhelm Weiss v Chebu v roce 1932.[162] Nárožní pětipodlažní stavbu s jednoduchou fasádou s pravoúhlými okny bez ostění zdobí pouze mělké arkýře. Nároží s plochou střechou se tyčí na křižovatce ulic jako věž. Střídmost budovy záměrně narušují právě velké mělké arkýře na obou uličních frontách, nesené přes tři patra. Okna jsou tu opatřena frontony a mezi okny třetího patra autor umístil reliéfy se stylizovanými motivy vah a blíženců v rámu z rostlinného a geometrického dekoru.

Dům č. p. 561 - "GEC" - obchodní dům v budově "Germania"

Označen za novou stavební pozoruhodnost v Chebu. Projekt vytvořil chebský architekt Karl Mattusch a stavbu prováděl ing. Karl Pascher se svým stavbyvedoucím Josefem Wallrem.[163] 15. listopadu 1930 proběhlo oficiální otevření prodejních a výstavních prostor nového objektu: *„Při prohlídce prosvětlenými, geniálně využitými prostory, ve vší modernosti k dokonalosti vybavenými místnostmi, se mísí účinek a přesvědčení, že tento obchodní dům se všemi jeho odděleními nemohl být reprezentován lépe. Zvláštní výhodou zde je, že veškeré zboží je vystaveno na odiv. Vkusné vitríny a prodejní pulty, prostory, výtah na zboží, telefonní zařízení a pohodlný praktický vchod i východ jsou tu všechny ve chvályhodné pospolitosti. Obchodní dům zabírá polovinu parteru a mezanin pro přístup. Zbývající čtyři patra zajímavě členěné budovy byla zhotovena pro byty. Druhá prodejna v přízemí připadla drogerii - Germania. Zastavěná plocha celého domu činí 560 m²... Obchodní dům je vybaven horkovzdušným topením, zatímco 1. a 2. patro je opatřeno topením teplovodním. Obzvláště pozoruhodná je rozměrná plochá střecha s vyhlídkovou věží uprostřed... Schodiště je obloženo teracovou dlažbou, prodejna a obchodní dům mají dřevocementovou podlahu ..."*[164]

Těmito slovy se obdivoval chebský tisk nové, pro obec ultramoderní stavbě. Dochovaný obchodní a obytný dům na pěší zóně v centru města zůstává jedinou stavbou funkcionalistického zaměření v Chebu. Z hlediska vkusu zdejších obyvatel vskutku neobvyklá budova. Z dochovaného článku by se mohlo zdát, že se zdvihne vlna nadšení pro funkcionalistickou architekturu i zde. Opak je ale pravdou. Vzrůstající nacionalismus veškeré takové náznaky rychle utnul. Pro moderní architekturu plochých střech a pásových oken již nebylo v Chebu místo.

Dům č. p. 1576 v Májové ulici

V květnu 1930 jej navrhnul původem švýcarský architekt, usazený v Sokolově, Heinrich Scherrer, pro Franze Gassnera.[165] Dům měl sloužit nejen k obývání, ale také k obchodním účelům. Architekt tu zvolil jednoduchou formu v duchu purismu bez ozdob. Trojposchoďovou budovu na hlavním průčelí rozčlenil jednoduchými pravoúhlými okny bez ostění. Pohledově průčelí dělí úzké okno přes tři patra nad střední osou, za kterým je schováno ústřední schodiště. V původním plánu se vedle tohoto konceptu nacházela ještě jednodušší dvoupatrová varianta. Budova prošla přestavbou a narušena byla její středová část, kterou architekt zamýšlel ve vrcholu ozvláštnit přerušením hlavní římsy a vyvrcholením středového okna v ozdobnou špici s koulí. V současnosti je výraz stavby narušen poškozenou omítkou a nevhodně upraveným středovým oknem. Stavba se tak vedle obchodního domu na třídě Svobody řadí k moderně pojaté architektuře inspirované avantgardními směry.

Vila č. p. 1731 v Sadové ulici

Vznikla na objednávku chebského fabrikanta Roberta Rudolfa Seilera, významného chebského podnikatele, majitele přádelny česané a pletací příze v Chebu. V roce 1925 zadal vytvoření návrhu rodinné vily karlovarskému architektovi Karlu Ernstbergerovi, žákovi Otto Wagnera a spolupracovníkovi Leopolda Bauera.[166] Vila představuje klasicistní linii chebské architektonické produkce, zejména v užití lodžií na jižním a západním průčelí. Ernstbergerovým leitmotivem je tu vertikální směřování na fasádě skrze propojení oken přízemí a prvního podlaží v omítce. Navíc mezi nimi vytvořil kruhové obrazce s reliéfy a symboly spojenými s textilním průmyslem (beran, kolovrat, zpracování vlny, části textilních strojů). O rok později Robert Seiler umírá a dozor nad novostavbou přebírá jeho syn Otto.

Všechna patra domu propojuje severní schodiště vedoucí v přízemí do centrální haly, která spojuje ostatní místnosti. Ložnice a soukromé pokoje umístil architekt na jižní a západní straně domu. Severní straně domu patřily provozní místnosti jako kuchyně a koupelna.

Oproti návrhu přibyla při realizaci na střeše domu oktogonální vyhlídka a roku 1935 majitel rozhodl o zasklení lodžie na jižním rizalitu. Tak byly zbourány postranní sloupy a z vikýře se stal balkon.

Vila č. p. 940 v ulici 17. listopadu

Vila *U lískového oříšku* vznikla na objednávku Emmy Hofmannové a Josefa Zartnera v roce 1934.[167] Autorem návrhu se stal švýcarský architekt Heinrich Scherrer usazený v Sokolově. Josef Zartner, ředitel chebské záložny, byl dost majetný na to, aby si na jižním okraji města pořídil výhodný pozemek obklopený zelení. Scherrera si zatím nesezdaný pár vybral na základě jeho úspěšné spolupráce při budování chebské pamětní síně padlým vojákům v kostele sv. Kláry.

Zartnerova vila snoubí díky architektovu důvtipu na první pohled tradiční pojetí vycházející z německého *Heimatstilu* s jistým nádechem funkcionalismu v detailních prvcích. Typické jsou vysoké štíty se strmými střechami na obdélných tvarech. Zajímavou hříčkou je půdorys podobný tvaru písmena Y, který vznikl zkosením jihozápadního průčelí domu. Na něm dominuje variace na pásové okno v úrovni vyvýšeného přízemí. Jižní stranu doplňuje dlážděná terasa umístěná na lomených obloucích.

Jistě nejpřitažlivěji působí na návštěvníka dochované interiéry, od vstupních dveří s figurálními výjevy po vybavení jednotlivých pokojů. Z předsíně se vstupuje do obytné haly s nikou a původními kachlovými kamny, které vyzdobil loveckými motivy Johann Adolf Mayerl. Vítací prostory domu spojuje s prvním patrem krásné schodiště funkcionalistických tvarů.

Vila č. p. 1021 v Hradební ulici

Opět dílo Heinricha Scherrera z roku 1938,[168] tentokráte však postavené pro Heinricha Kastrupa, ředitele továrny na výrobu jízdních kol Premier- Werke. Ten se ujal spolupráce s ředitelem továrny Premier Ambrosem Swetlikem a spoluzaložili akciovou společnost na výrobu jízdních kol s názvem Es-Ka-Premier-Werke. Heinrich Kastrup umírá náhle na následky zápalu plic na konci roku 1929. Zadání pro výstavbu vily iniciovala zřejmě jeho manželka Anna Emilie Steinhäusenová pro svou dceru Annelies Kastrupovou. Pro svou dceru vybrala matka pozemek v těsné blízkosti tehdy ještě stojící chebské synagogy a vyvoleným architektem se stal v Chebu již dobře známý Scherrer. Tento architekt sice stavěl nejčastěji v tradičním stylu, ale zároveň byl schopen akcentovat moderní proud funkcionalismu, jak dosvědčuje jeho návrh na obchodní dům Franze Gassnera v Chebu.

Vila Kastrup je představitelkou romantizující polohy v jeho tvorbě. Stavba na obdélném půdoryse se vyznačuje mohutnou valbovou střechou a užitím přírodního kamene na soklech, ale také parapetech a ostění hlavního vstupu. K těmto architektonickým prvkům se řadí dále dřevěné okenice a množství arkýřů prvního podlaží; tyto stavební články obohacují stavbu v romantizujícím smyslu. Mělké arkýře na jihovýchodním průčelí nesou velká okna jídelny a obývacího pokoje. Na východní straně domu rozhodně zaujme hmota zimní zahrady na půlkruhovém půdoryse a vedle umístěný obdélný tvar tělocvičny. Na původním plánu ale místo tělocvičny zaujímala zeď terasy.

V interiéru dominuje prostoru haly schodiště, které odděluje přijímací prostor od soukromého koutku s krbem v zadní části. Na sopouchu krbu se nachází kamenný štítek s vyobrazením stavby, zřejmě bývalého rodinného domu. Dubovou desku krbové římsy zdobí nápis *„Welch eine Wendung durch Gottes Fuegung (Jaký obrat řízením Božím), slavný výrok pruského krále Viléma I. při zprávě o zajetí Napoleona III."*[169]

Citát narážel na německého císaře, respektive na Německou říši. Hala v přízemí umožňovala přístup do hudebního salonku, reprezentativního obývacího pokoje pohledově otevřeného do zimní zahrady a jídelny. Schodiště v hale vedlo do prvního podlaží. Jeho severní stranu osvětlovala chodba s arkádami a s vestavěnými skříněmi. Ostatní strany prvního patra obíhá ochoz, který opatřil kraslický malíř Franz Gruss freskami s námětem tančících dívek. V patře se nachází čtyři obytné pokoje, koupelna s toaletou a předsíň. Vchodové dveře nesou kovanou mříž s iniciálami stavebníka a rokem vzniku vily, tedy monogram A. K. 1938.

Po válce byla vila znárodněna, později se v ní nacházela mateřská školka a dnes je soukromým majetkem.

Závěr

Cheb, město oplývající staletí trvající historií, na ni i na prahu dvacátého století v mnohém navázal; a to svým věrným příklonem k tradičnímu pojetí v architektuře projevující se stavbami v tzv. *Heimatstilu*.

Až do devatenáctého století se chebská zástavba držela v prostoru vymezeném městským opevněním. Teprve nový trend demolice těchto hradeb vyprovokoval živelný rozvoj města všemi směry. Konečně se výstavba probudila a dala vzniknout novým ulicím a předměstím. Kromě zboření bývalých hradeb kolem historického jádra, se stalo důležitým mezníkem ve vývoji obce, též vytvoření železniční sítě, která Cheb spojila pevnými pouty se sousedním Německem na západě a českými městy na východě. Tak sem mohly, kromě vagónů obtěžkaných nejrůznějšími surovinami, proudit také zástupy návštěvníků, kteří do města přinášely nejnovější zprávy a trendy ze zahraničí. Železnice otevřela nové možnosti na poli obchodu a průmyslu a dovolila tak Chebu, aby se mohl dále rozvíjet. Od poloviny devatenáctého století se tedy rozrůstal za historické brány na jihu, severu a východě. Na původní historickou, navázala nová zástavba velkoměstského typu.

Město se však nepostaralo o moderní regulační plán a tak vznikala výstavba bez vyhraněné urbanistické koncepce. Nové ulice a třídy opisovaly tvar předurčený hlavními cestami paprsčitě se rozbíhajícími z městského jádra. Nejpočetnější se staly bloky domů množící se směrem na jih a na východ k hlavnímu nádraží. Železniční trať tu vytvořila přirozenou hranici. O koloniích na okraji obce se začalo uvažovat až ve třicátých letech, teprve tehdy městská rada a stavební družstva přemýšlela o vzniku zahradního města na severním návrší nad Chebem.

Architektonické projekty byly i v Chebu nahodilé a vyplývaly z konkrétních potřeb a přání stavebníků, rozhodující byla jejich finanční situace a schopnost investovat do novostavby.

Hlavními investory se stala bytová družstva zaměřená na výstavbu domů s malými byty, které měly alespoň na čas pokrýt akutní potřebu po nedostávajícím se bydlení.

Jak se město seznamovalo s moderními teoriemi bydlení, ozývaly se stále více hlasy dožadující se pohodlného ubytování i pro chudé. Nejideálnějším typem se měl stát malý rodinný domek se zahrádkou. Jelikož se jednalo o levné bydlení, vyplývalo z něj tvarové oproštění tvořící jednoduchou řádkovou výstavbu. Jak bylo obyvatelstvo informováno v denním tisku, tento ekonomický zřetel dal vzniknout přízemním stavbám na jednoduchém půdoryse.

Celkově v Chebu chyběl usměrňující vliv odborníků a kritiků, a místní architektonickou produkci měli v rukou vesměs konzervativně zaměření objednavatelé. Proto bylo od počátku století pro chebské publikum těžké svižně přebírat trendy odehrávající se na západě Evropy. Chebané potřebovali jistý odstup a trochu času, než se uvolili vpustit do svých ulic moderního ducha, toho kterého stylového proudu. Secesi přijali se zpožděním až po roce 1905 a její hru nechali rozehrát kolem roku 1910. Secesní dekor v jeho geometrické fázi se objevoval na fasádách až do první světové války. Ovšem na základě místního přístupu k tradičním stavbám se v uličních frontách domů secesní prvky mísí s typickými hrázděnými štíty. Ty jsou projevem touhy obyvatel po svázání s vlastní historií a vlastní půdou.

Po první světové válce nestíhalo město reagovat na nový přírůstek obyvatelstva, nedostatek financí, odborných pracovních sil a drahotu stavebního materiálu, proto se Cheb potácel v dlouholeté stavební krizi projevující se nedostakem bytů. Kvůli velkému zájmu o bydlení ve městě, musela obec řešit bytovou nouzi někdy improvizovanými prostředky. Stavební krize plodila velké množství

stavebních a bytových družstev, která se na základě spolupráce mnoha členů mohla s nastalou situací poprat a díky nahromaděnému společnému kapitálu jí mohla také čelit.

Po válce byl pro chebskou architekturu určující, stejně jako pro architekturu v jiných městech na severozápadě Čech, příklon k říšskoněmeckému okruhu. Z něj vyplývaly nacionálně zaměřené směry vycházející z vlastní tradice. Proto tu nacházíme domy s mohutnými střechami a masivními sokly. Postupem času, ruku v ruce se sílícím nacionalismem, se ustálil ideální typ říšskoněmeckého domu, který vyžadoval strmé střechy s vysokými štíty. Příkladem budiž vila Zartner od architekta usazeného v Sokolově, Heinricha Scherrera, který stavěl například pro Konrada Henleina.

Pokud se tedy pokusíme nazřít na chebskou architekturu první poloviny 20. století skrze pojem *Heimatstil,* spatříme snahu projevující se po celou dobu, díky přání obyvatel zůstat v každém časovém období spjati s vlastní národní identitou, historií a půdou. Lze konstatovat, že jak v prvním desetiletí, tak i později, se ve zdejší stavební produkci projektanté stále vrací k motivům tradiční lidové architektury. Těmi jsou vysoké štíty, hrázdění, případně kombinace dřeva se světle omítanými zdmi. Díky tomuto specifickému zaměření a nacionální notě chebského ovzduší, místní nepřijímali, či pouze zřídka, nejmodernější architektonické proudy spjaté s avantgardou. Výjimkou byla realizace místního architekta Karla Mattusche, který se roku 1930 při návrhu na obchodní a obytný dům na hlavní třídě inspiroval funkcionalistickou architekturou. Přesto se většina meziválečné stavební produkce stala specifickým spojením moderních trendů německy orientovaných (expresionismus, neoklasicismus) s místní architektonickou tradicí.

Chebská architektonická produkce zpravidla pochází z rukou regionálních stavitelů, kteří se poučili u architektů žijících ve velkých centrech, jako byl Mnichov či Vídeň. Mezi ty nejčinnější patří Bernard

Kirschnek, Franz Kraus, Karl Mattusch, Karl Ernstberger a Heinrich Scherrer. Jejich rukopis je čitelný na řadě místních staveb. Tito architekti byli (způsobem své tvorby i finančně) pro místní konzervativně smýšlející vrstvu obyvatelstva přijatelní. Jejich pojetí architektury výrazně vychází z místních regionálních specifik. Bohužel jejich přínos pro architektonickou tvorbu dané oblasti nebyl dosud náležitě zhodnocen a převyšuje i možnosti této práce.

Mimo to projektovali pro chebské zájemce taktéž cizí architekti například Vídeňan Clemens Holzmeister, Max Loos von Losimfeld z Teplic, Reinhold Weiss z Mohuče, Oskar Rösler z Liberce, či blíže usazení Karl Ernstberger z Karlových Varů a Heinrich Scherrer ze Sokolova. Jejich návrhy pro Cheb nebyly ale progresivní a spíše sledovaly umírněné požadavky místních stavebníků.

Také veřejné budovy stavěly se zřetelem na německy orientovaný okruh architektury, tedy inspirované německým expresionismem či neoklasicismem s důrazem na monumentalitu, jako reprezentativní prvek. Dobrým příkladem je pobočka České eskomptní banky na dnešní třídě Svobody. Její hmotová struktura a tvary jednoznačně vycházejí z Mendelsohnovské architekury ve spojení s čistými fasádami v duchu purismu; její reprezentativní funkci má podtrhnout monumentální sochařská složka atlanta nesoucího nároží.

Neopominutelný je fakt, že chebské publikum nezůstávalo neinformované, a to díky německým novinám *Egerer Zeitung*, které se také staly výchozím pramenem k poznání zdejšího smýšlení o architektuře. V tomto denním tisku se objevilo množství teoretických článků i praktických návodů, jak na architekturu nahlížet, nebo co si s ní počít. Pro nás zajímavé se staly příspěvky dvou předních evropských architektů, Hermana Sörgela a Le Corbusiera. Ty seznámily místní čtenáře s aktuálními myšlenkami těchto osobností.

Válka a poválečné události nakonec přerušily kontinuální linii, na kterou se nepodařilo navázat. Nová stavební produkce vznikající po

roce 1950 nepokračovala (a ani nemohla) v tradici starší regionální architektury. Naopak přistoupilo se ke stavbám podle typizovaných projektů, které nebraly v potaz místní specifika a často k nim byly programově antagonistické. Jména chebských architektů tak byla postupně zapomenuta, některé objekty postupem času zchátraly či byly zdemolovány. Zašlou slávu Chebu tak dodnes připomíná pouze několik známějších staveb, ale celek města jako takový na své zhodnocení a rehabilitaci teprve čeká.

Poznámky

1. Stanislav Macek, *Architektonický a urbanistický vývoj Chebu v 19. století*, Cheb 1985, s. 69.
2. Kateřina Iterská, *Cheb 1322-1972*, Cheb 1972.
3. Jitka Chmelíková, *Osudy chebských židů. Chebští židé od 2. poloviny 19. století do současnosti*, Cheb 2000.
4. J. Ulbricht, Die Dominik Kreuzingersche Volksbibliothek, *Egerer Jahrbuch*, Kalender für das Egerland und seine Freunde, 1912, s. 229-234.
5. Wilhelm Heissinger, Eger. Eine Stadtgeographie, *Unser Egerland*, 1938, s. 154-160 a 174-183.
6. Otto Schütz, Der Stadtplan von Heute, in: Rudolf Lodgman - Erwin Stein, *Die sudetendeutschen Selbstverwaltungskörper*, Band 10 Eger-Franzensbad, Berlin-Friedenau 1931, s 38-41.
7. Tamtéž, Prof. Dr. Heinrich, Wohnungsfürsorge und Bodenpolitik in Eger, s. 158-160.
8. Herbert Rimpl, *Eger, Die Städtebauliche Entwicklung einer deutschen Stadt*, Berlin 1943. Od s. 145 popisuje a komentuje utváření města po roce 1800. K ničení hradeb poznamenává: *„ničí je, aniž by si uvědomili, že ničí jednotu - Gesamtkunstwerk města. Ještě dnes leží staré město Cheb jako uzavřené jádro, symbol silných časů..."*
9. Heribert Sturm, *Eger, Geschichte einer Reichsstadt*, Augsburg 1952.
10. Marion Tietz-Strödel, Die städtebauliche Entwicklung der Stadt Eger vom 12. bis 20. Jahrhundert, in: *Kunst in Eger: Stadt und Land*, München - Wien 1992, s. 197 - 226.
11. Zbyněk Černý, *Cheb v době secese (1898 - 1914)*, Cheb 2006.
12. Pavla Horská, Eduard Maur, Jiří Musil, *Zrod velkoměsta. Urbanizace českých zemí a Evropa*, Praha - Litomyšl 2002.
13. Podrobněji k vzniku chebské železnice viz Heribert Sturm (cit. v pozn. 9), s. 386.

14.Kateřina Iterská (cit. v pozn. 2), s. 67.

15.K hospodářství a průmyslu v Chebu Joseph Schierreich, Wirtschaft, Handel und Verkehr - Industrie, Gewerbe und Handel in Eger, in: Rudolf Lodgman - Erwin Stein, *Die sudetendeutschen Selbstverwaltungskörper*, Band 10 Eger-Franzensbad, Berlin-Friedenau 1931, s. 162-170.

16.Heribert Sturm, *Egers Entwicklung zur freien Reichsstadt*, Augsburg 1960, s. 350.

17.Tamtéž, s. 381.

18.K Jahnově pomníku viz Zbyněk Černý (cit. v pozn. 11), s. 116. srov. Sturm, *Eger, Geschichte einer Reichsstadt*, Augsburg 1952, s. 425.

19.Iterská, s. 70. Jinak se chebskou historií podrobně zabýval Lorenz Schreiner, *Heimatkreis Eger*, Amberg 1997.

20. *Egers Entwiklung zur freien Reichsstadt* (cit. v pozn. 16), s. 354.

21.Heribert Sturm, *Eger, Geschichte einer Reichsstadt* (cit. v pozn. 9), s. 398.

22.Heribert Sturm, *Egers Entwiklung zur freien Reichsstadt* (cit. v pozn. 16), s. 354.

23.Tamtéž, s. 364-365.

24.Slavík, *Chebské nádraží 1865-1965*. Cheb SOkA 1965, s.4.

25.Tamtéž, s. 2.

26.Marion Tietz-Strödel (cit. v pozn. 10), s. 196.

27.Stanislav Macek (cit. v pozn. 1). Deset let před tím postavil architekt Franz Michael Reifenstuel divadlo podobné dispozice na Gärtnerplatzu v Mnichově.

28.Otto Schütz, Der Stadtplan von Heute (cit. v pozn. 6), s. 38 - 41.

29.Tamtéž, s. 24.

30.Tamtéž, s. 26.

31.*Egerer Jahrbuch* 1912, s. 229.

32.Viz obr. příloha č. 54.

33.Luděk Krčmář, Zdeněk Procházka, Jan Soukup, *Zničené kostely, Průvodce historií západních Čech č. 14*. Domažlice 2004, s. 37.

34.Zbyněk Černý (cit. v pozn. 11), s. 27.

35. Tamtéž, s. 28.

36.*Egerer Zeitung* z 19. prosince 1908, s. 4.

37.Lubomír Zeman (ed.), *Slavné vily Karlovarského kraje*, Praha 2010, s. 152.

38.Friedrich Achleitner, Existuje středoevropský *Heimatstil*? (neboli: Skica periferní architektonické krajiny), in: Rostislav Švácha (ed.), *Regionalismus a internacionalismus v soudobé architektuře*, Praha 1999, s. 36.

39.Tamtéž, s. 57.

40.Zbyněk Černý (cit. v pozn. 11) , s. 18.

41.Tamtéž, s. 19.

42. Pavla Horská, *Zrod velkoměsta* (cit. v pozn. 12), s. 217.

43.Zbyněk Černý (cit. v pozn. 11), s. 16.

44.Tamtéž, s. 15 - 16.

45.Karel Maier, *Hospodaření a rozvoj českých měst 1850 - 1938*, Praha 2005, s. 36.

46.Zbyněk Černý (cit. v pozn. 11), s. 18, čerpal z článků *Egerer Zeitung* z 9. a 16. května 1908.

47.Tamtéž, s. 19.

48.*Egerer Zeitung* z 2. června 1910, s. 3.

49. Zbyněk Černý (cit. v pozn. 11), s. 19-20.

50.Viz obr. příloha č. 9 až 11.

51.Zbyněk Černý (cit. v pozn. 11), s. 79.

52.Marion Tietz-Strödel (cit. v pozn. 10), s. 202.

53.*Egerer Zeitung* z 24. října 1908, s. 2-3.

54.Tamtéž.

55.*Egerer Zeitung* z 6. listopadu 1908, s. 4.

56.Viz obr. příloha č.12 až 19.

57.*Egerer Zeitung z 29. dubna* 1903, s. 1-2.

58.Zbyněk Černý (cit. v pozn. 11), pozn. 65 - Volksbücherei in Eger. Von Ferd. Glaser, *Der Architekt XIII.*,1907, tab. 48.

59.Tamtéž, s. 90.

60.Pavel Vlček (ed.), *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, Praha 2004, s. 375-376.

61.*Egerer Jahrbuch 1912*, s. 232-233.

62.Viz obr. příloha č. 20 a 21.

63.Viz obr. příloha č. 22 až 24.

64.Zbyněk Černý (cit. v pozn. 11), s. 32.

65.Viz obr. příloha č. 25 až 27.

66.Viz obr. příloha č. 28 a 29.

67.Viz obr. příloha č. 30 až 32.

68.Archiv města Cheb, spolky: Schlaraffia Egra - Cheb, kart. č. 14.

69.Viz obr. příloha č. 33 až 35.

70.Viz obr. příloha č. 36.

71.Viz obr. příloha č. 37 a 38.

72.Viz obr. příloha č. 39 a 40.

73.Viz obr. příloha č. 41 až 44.

74.Viz obr. příloha č. 45 a 46.

75.Viz obr. příloha č. 47 až 49.

76.Lubomír Zeman (cit. v pozn. 36), s. 132.

77.Modrý dům byl navržen roku 1904 architektem Josefem Marii Olbrichem pro uměleckou kolonii v Darmstadtu.

78.Viz obr. příloha č. 50 až 53.

79.*Egerer Zeitung* z 27. února 1929, s. 5.

80.*Tamtéž.*

81.*Egerer Zeitung* z 28. února 1929, s. 5.

82.*Egerer Zeitung* ze 17. dubna 1930, s. 4.

83.Jindřich Vybíral, K německé expresionistické architektuře na Moravě a ve Slezsku, in: *Expresionismus a české umění 1905 - 1927* (katalog výstavy), Praha 1994, s. 227.

84.Zdeněk Lukeš, Expresionismus v tvorbě architektů německé národnosti na českém území, in: *Expresionismus a české umění 1905 - 1927* (katalog výstavy), Praha 1994, s. 233 - 235.

85.Jindřich Vybíral (cit. v pozn. 67), s. 228.

86.*Egerer Zeitung* z 27. září 1918, s. 5. Cheb byl jedním z prvních měst Rakouska, kde se bez souhlasu úřadů nesměly provádět změny novostaveb.

87.*Egerer Zeitung* z 6. dubna 1919, s. 2.

88.*Egerer Zeitung* z 6. července 1919, s. 3.

89.*Egerer Zeitung* z 25. dubna 1923, s. 4.

90.*Egerer Zeitung* z 20. srpna 1930, s. 4.

91.Bruno Brehm, Franz Gruss - das Fresko in der Egerer Gedenkhalle, In: *Kunst des Egerlandes*, Asch 1938.

92.http://www.datum.at/0406/stories/1905573/, vyhledáno 20. 6. 2010.

93.Viz příloha *Egerer Zeitung* z 6. ledna 1928, s. 5 - Architektura jako pozadí/Hintergrund, s. 102 - 104.

94.*Egerer Zeitung* z 29. listopadu 1931, s. 4.

95.Tamtéž.

96.Viz příloha *Egerer Zeitung* z 8. června 1932, s. 2 - Světelné město budoucnosti.

97.*Egerer Zeitung* z 13. října 1933, s. 6.

98.*Egerer Zeitung* z 9. května 1934, s. 5.

99.*Egerer Zeitung* z 8. června 1934, s. 4.

100.*Egerer Zeitung* z 5. dubna 1935, s. 3 - 4.

101.*Egerer Zeitung* z 25. a 29. května 1935, s. 4 - 5 a 5.

102.*Egerer Zeitung* z 5. července 1935, s. 4.

103.*Egerer Zeitung* z 23. září 1936 a z 10. července 1937, s. 6 a 5.

104.*Egerer Zeitung* ze 7. března 1937, s. 9.

105.*Egerer Zeitung* z 23. října 1937, s. 5.

106.*Egerer Zeitung* z 5. listopadu 1937, s. 4.

107.*Egerer Zeitung* z 10. listopadu 1938, s. 5.

108.*Egerer Zeitung* z 4. prosince 1938, s. 21.

109. Karel Maier (cit. v pozn. 44), s. 74 - 75.

110.*Egerer Zeitung* z 29. ledna 1920, s. 4. Za podmínek, že podnikatel započne a dokončí stavbu v roce 1920 a 1921 a nejméně 4/5 stavební plochy věnuje bytům s max. rozměrem 110 m2, získá státní dotaci až 30% z nákladů.

111.*Egerer Zeitung* z 22. února 1920, s. 5.

112.*Egerer Zeitung* z 28. ledna 1921, s. 1.

113.*Egerer Zeitung* z 15. března 1922, s. 5.

114.*Egerer Zeitung* z 26. srpna 1923, s. 4.

115.*Egerer Zeitung* z 10. února 1928, s. 5.

116.*Egerer Zeitung* z 4. dubna 1928, s. 6.

117.*Egerer Zeitung* z 27. května 1928, s. 5.

118.*Egerer Zeitung* z 11. července 1928, s. 4.

119.Článek Kultura bytu od Ing. Eduarda Jakla z Ústí nad Labem, *Egerer Zeitung* z 2. října 1928, s. 4.

120.Viz pozn. 66, *Egerer Zeitung* z 28. února 1929, s. 5.

121.*Egerer Zeitung* z 14. listopadu 1931, s. 4.

122.*Egerer Zeitung* z 4. března 1932, s. 4.

123.*Egerer Zeitung* z 15. července 1932, s. 3.

124.Podle zákonů z 10. 4. 1930 č. 45 a 27. 10. 1932 č. 164: podnikatelé mohou získat 85 - 90% půjčku na domy s malými byty. Obce, okresy, veřejnoprávní spolky a stavební družstva mohou získat také 85 - 90% státní garance na domy s malými byty. Novostavby, přístavby, přestavby a nástavby jsou osvobozeny od daní na 15 let, v případě domů s malými byty na 25 let.

125.*Egerer Zeitung* z 26. června 1934, s. 5.

126.*Egerer Zeitung* z 12. srpna 1934, s. 10. Rakouský zákon na opravu domů z 21. července 1934.

127.*Egerer Zeitung* z 18. prosince 1934, s. 7.

128.*Egerer Zeitung* z 27. března 1935, s. 4.

129.*Egerer Zeitung* z 25. února 1936, s. 4.

130.*Egerer Zeitung* z 3. července 1937, s. 4.

131.*Egerer Zeitung* z 5. března 1939, č. 55.

132.*Egerer Zeitung* z 28. září 1939, s. 5.

133.http://www.archiweb.cz/buildings.php?action=show&id=463&type=arch, vyhledáno 20. 6. 2010.

134.*Egerer Zeitung* z 3. dubna 1931, s. 4.

135.*Egerer Zeitung* z 29. května 1932, s. 4.

136.*Egerer Zeitung* z 30. listopadu 1938, s. 9.

137.Viz poz. 110.

138.O jejich činnosti více v příloze převzaté z článku Bytová péče a místní politika v Chebu.

139.Viz obr. příloha č. 55 až 58.

140.Lorenz Schreiner (ed.), *Denkmäler im Egerland*, Amberg 2004, s. 164.

141.Viz obr. příloha č. 59 a 60.

142.Radovan Lipus a David Vávra, Šumný Cheb, *Šumná města* (třetí kniha), Brno 2008, s. 225.

143.Viz obr. příloha č. 61 až 63.

144.*Egerer Jahrbuch* 1922 - 1930, s. 65 - 70.

145.*Egerer Zeitung* ze 17. března 1928, s. 4.

146.Viz obr. příloha č. 64 až 66.

147.Marion Tietz-Strödel (cit. v pozn. 10), s. 217.

148.Viz obr. příloha č. 67 až 70.

149.*Egerer Zeitung* z 4. května 1930, s. 4.

150.Viz obr. příloha č. 71 a 72.

151.Inženýr Otto Schütz z Litoměřic, pracoval na chebském stavebním úřadě od roku 1919. Na této stavbě spolupracoval s kolegou

Zellingerem ze Siebenbürgen. Marion Tietz-Strödel (cit. v pozn. 10), s. 213.

152.*Egerer Zeitung* z 5. července 1931, s. 9.

153.Viz obr. příloha č. 73 a 74.

154.*Egerer Zeitung* z 27. srpna 1932, s. 4.

155.Marion Tietz-Strödel (cit. v pozn. 10), s. 207.

156.Rostislav Švácha, *Od moderny k funkcionalismu*, Praha 1995, s. 218.

157.Viz obr. příloha č. 75 a 76.

158.Radmil Jaroslav Slavík, *Chebská zrada*, Cheb 1948, s. 49.

159.Viz obr. příloha č.77 a 78.

160.Viz obr. příloha č. 79 a 80.

161.Viz obr. příloha č. 81 a 82.

162.Viz obr. příloha č. 83 a 84.

163.Viz obr. příloha č. 85 až 88.

164.*Egerer Zeitung* z 16. listopadu 1930, s. 4.

165.Viz obr. příloha č. 89 až 91.

166.Viz obr. příloha č. 92 a 93.

167.Viz obr. příloha č. 94 až 96.

168.Viz obr. příloha č. 97 až 102.

169.Lubomír Zeman (cit. v pozn. 36), s. 227 - 228.

Prameny a literatura

Prameny

Státní okresní archiv

vybrané články z chebského denního tisku:

Egerer Zeitung z let 1900-1943

Chebské hlasy z let 1925-1936

Chebské listy z let 1927-1933

Archiv města Cheb, spolky: Schlaraffia Egra - Cheb, kart. č. 14.

Chebské ročenky: *Egerer Jahrbuch*, Kalender für das Egerland und seine Freunde, 1912.

Unser Egerland, Blätter für Egerlände Volkskunde. 1938

Literatura

Abecední řazení

Marie Benešová, *Česká architektura v proměnách dvou staletí*, Praha 1984.

Jaromír Boháč, *Cheb*, Praha - Litomyšl 2008.

Bruno Brehm, Franz Gruss - das Fresko in der Egerer Gedenkhalle, In: *Kunst des Egerlandes*, Asch 1938.

Zbyněk Černý, *Cheb v době secese (1898 - 1914)*, Cheb 2006.

Egerland Museum Markredwitz, *Eger 1900 - Cheb 1990: Josef Haberzettl - Jaroslav Bárta*, Cheb 1992.

Rudolf Ergert, *Eger - seine Vergangenheit und Gegenwart*, Cheb 1929.

Expresionismus a české umění 1905 - 1927 (katalog výstavy), Praha 1994.

Kenneth Frampton, *Moderní architektura. Kritické dějiny*, Praha 2004.

Habermann, *Beiträge zur Volks- und Heimatskunde des Egerlandes*, Cheb 1911.

Pavla Horská, Eduard Maur, Jiří Musil, *Zrod velkoměsta. Urbanizace českých zemí a Evropa*, Praha - Litomyšl 2002.

Cheb, Dějiny do roku 1945, katalog výstavy, Amberg.

Jitka Chmelíková, *Osudy chebských židů. Chebští židé od 2. poloviny 19. století do současnosti*, Cheb 2000.

Kateřina Iterská, *Cheb 1322-1972*, Cheb 1972.

Luděk Krčmář, Zdeněk Procházka, Jan Soukup, *Zničené kostely, Průvodce historií západních Čech č. 14*, Domažlice 2004.

Karel Kuča, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku* II. díl: H - Kole, Praha 2000 (dotisk prvního vydání).

Karel Kuča – Lubomír Zeman, *Památky Karlovarského kraje: Koncepce památkové péče v Karlovarském kraji*, Karlovy Vary 2006.

Zdeněk Kudělka, *Brněnská architektura 1919–1929*, Brno 1967.

Kolektiv autorů, *Von deutscher Kultur in der Tschechoslowakei. Aus Anlass der Ausstellung für zeitgenössische Kultur in Brünn 1928*. Brünn 1928.

Kolektiv autorů - Horst Glassl, Lorenz Schreiner, *Kunst in Eger: Stadt und Land*, München - Wien 1992.

Vojtěch Lahoda a kol., *Dějiny českého výtvarného umění 1890 - 1938 IV./1*, Praha 1998.

Radovan Lipus a David Vávra, Šumný Cheb, *Šumná města* (třetí kniha), Brno 2008, s. 225 - 233.

Rudolf Lodgman, Erwin Stein, *Die sudetendeutschen Selbstverwaltungskörper*, Band 10 *Eger-Franzensbad*, Berlin-Friedenau 1931.

Zdeněk Lukeš, *Splátka dluhu. Praha a její německy hovořící architekti 1900–1938*, Praha 2002.

Stanislav Macek, *Architektonický a urbanistický vývoj Chebu v 19. století*, Cheb 1985, SOkA strojopis.

Karel Maier, *Hospodaření a rozvoj českých měst 1850 - 1938*, Praha 2005.

Irena Michaláková, *Bibliografie Chebsko 1945-1948*, Cheb 2001.

Mira Mladějovská, *Bibliografie Chebska*. I. díl, Město Cheb, Karlovy Vary 1950.

Herbert Rimpl, *Eger, Die Städtebauliche Entwicklung einer deutschen Stadt*, Berlin 1943.

Hana Rousová (ed.), *Mezery v historii 1890-1938* (katalog výstavy GHMP a NG). Praha 1994.

Lorenz Schreiner, *Heimatkreis Eger*, Amberg 1997.

Lorenz Schreiner (ed.), *Denkmäler im Egerland*, Amberg 2004.

Radmil Jaroslav Slavík, *Chebská zrada*, Cheb 1948.

Radmil Jaroslav Slavík, *Chebské nádraží 1865-1965*. Cheb SOkA 1965.

Heribert Sturm, *Das Archiv der Stadt Eger*, Cheb 1936.

Heribert Sturm, *Eger, Geschichte einer Reichsstadt*, Augsburg 1952.

Heribert Sturm, *Egers Entwicklung zur freien Reichsstadt*, Augsburg 1960.

Eva Šamánková, *Cheb,* Praha 1974.

Rostislav Švácha, *Od moderny k funkcionalismu*, Praha 1995.

Rostislav Švácha (ed.), *Regionalismus a internacionalismus v soudobé architektuře*, Praha 1999.

Wilhelm Turnwald, *Eger* Band I,(Sudetendeutsche Städte und Kulturbilder, I.), Reichenberg 1939.

Pavel Vlček (ed.), *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, Praha 2004.

H. Vollmer (ed.), *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler des XX. Jahrhunderts*, 3. Band, Leipzig 1956.

Lubomír Zeman (ed.), *Slavné vily Karlovarského kraje*, Praha 2010.

Zrození metropole 1890–1937. Sborník z výstavy Moderní architektura a město ve střední Evropě, Praha 2000.

Chronologické řazení

Habermann, *Beiträge zur Volks- und Heimatskunde des Egerlandes*, Cheb 1911.

Kolektiv autorů, *Von deutscher Kultur in der Tschechoslowakei. Aus Anlass der Ausstellung für zeitgenössische Kultur in Brünn 1928*. Brünn 1928.

Rudolf Ergert, *Eger - seine Vergangenheit und Gegenwart*, Cheb 1929.

Rudolf Lodgman, Erwin Stein, *Die sudetendeutschen Selbstverwaltungskörper*, Band 10 *Eger-Franzensbad*, Berlin-Friedenau 1931.

Heribert Sturm, *Das Archiv der Stadt Eger*, Cheb 1936.

Bruno Brehm, Franz Gruss - das Fresko in der Egerer Gedenkhalle, In: *Kunst des Egerlandes*, Asch 1938.

Wilhelm Turnwald, *Eger* Band I,(Sudetendeutsche Städte und Kulturbilder, I.), Reichenberg 1939.

Herbert Rimpl, *Eger, Die Städtebauliche Entwicklung einer deutschen Stadt*, Berlin 1943.

Radmil Jaroslav Slavík, *Chebská zrada*, Cheb 1948.

Mira Mladějovská, *Bibliografie Chebska*. I. díl, Město Cheb, Karlovy Vary 1950.

Heribert Sturm, *Eger, Geschichte einer Reichsstadt*, Augsburg 1952.

H. Vollmer (ed.), *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler des XX. Jahrhunderts*, 3. Band, Leipzig 1956.

Radmil Jaroslav Slavík, *Chebské nádraží 1865-1965*. Cheb SOkA 1965.

Zdeněk Kudělka, *Brněnská architektura 1919–1929*, Brno 1967.

Kateřina Iterská, *Cheb 1322-1972*, Cheb 1972.

Eva Šamánková, *Cheb,* Praha 1974.

Cheb, Dějiny do roku 1945, katalog výstavy, Amberg.

Marie Benešová, *Česká architektura v proměnách dvou staletí*, Praha 1984.

Stanislav Macek, *Architektonický a urbanistický vývoj Chebu v 19. století*, Cheb 1985, SOkA strojopis.

Egerland Museum Markredwitz, *Eger 1900 - Cheb 1990: Josef Haberzettl - Jaroslav Bárta*, Cheb 1992.

Kolektiv autorů - Horst Glassl, Lorenz Schreiner, *Kunst in Eger: Stadt und Land*, München - Wien 1992.

Expresionismus a české umění 1905 - 1927 (katalog výstavy), Praha 1994.

Hana Rousová (ed.), *Mezery v historii 1890-1938* (katalog výstavy GHMP a NG). Praha 1994.

Rostislav Švácha, *Od moderny k funkcionalismu*, Praha 1995.

Lorenz Schreiner, *Heimatkreis Eger*, Amberg 1997.

Vojtěch Lahoda a kol., *Dějiny českého výtvarného umění 1890 - 1938 IV./1*, Praha 1998.

Rostislav Švácha (ed.), *Regionalismus a internacionalismus v soudobé architektuře*, Praha 1999.

Karel Kuča, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku* II. díl: H - Kole, Praha 2000 (dotisk prvního vydání).

Jitka Chmelíková, *Osudy chebských židů. Chebští židé od 2. poloviny 19. století do současnosti*, Cheb 2000.

Zrození metropole 1890–1937. Sborník z výstavy Moderní architektura a město ve střední Evropě, Praha 2000.

Irena Michaláková, *Bibliografie Chebsko 1945-1948*, Cheb 2001.

Zdeněk Lukeš, *Splátka dluhu. Praha a její německy hovořící architekti 1900–1938*, Praha 2002.

Pavla Horská, Eduard Maur, Jiří Musil, *Zrod velkoměsta. Urbanizace českých zemí a Evropa*, Praha - Litomyšl 2002.

Kenneth Frampton, *Moderní architektura. Kritické dějiny*, Praha 2004.

Luděk Krčmář, Zdeněk Procházka, Jan Soukup, *Zničené kostely, Průvodce historií západních Čech č. 14*, Domažlice 2004.

Lorenz Schreiner (ed.), *Denkmäler im Egerland*, Amberg 2004.

Pavel Vlček (ed.), *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, Praha 2004.

Karel Kuča – Lubomír Zeman, *Památky Karlovarského kraje: Koncepce památkové péče v Karlovarském kraji*, Karlovy Vary 2006.

Karel Maier, *Hospodaření a rozvoj českých měst 1850 - 1938*, Praha 2005.

Zbyněk Černý, *Cheb v době secese (1898 - 1914)* ,Cheb 2006.

Jaromír Boháč, *Cheb*, Praha - Litomyšl 2008.

Radovan Lipus a David Vávra, Šumný Cheb, *Šumná města* (třetí kniha), Brno 2008, s. 225 - 233.

Lubomír Zeman (ed.), *Slavné vily Karlovarského kraje*, Praha 2010.

Adresář

Bezručova č. p. 1550. Bernard Kirschnek, obytný dům, 1912.

Bezručova č. p. 1551. Bernard Kirschnek, obytný dům, 1912.

Dvacátého šestého dubna č. p. 1305. Franz Kraus, nájemní dům, 1910.

Evropská č. p. 1535. Eduard Adler, nájemní dům, 1911.

Evropská č. p. 1564. Franz Schnelle, správní budova chebské strojírny, 1911 - 1913.

Evropská č. p. 1566. Reinhold Weiss, obchodní a nájemní dům, 1912.

Goethova č. p. 1108. Autor neznámý, vila, 1908.

Goethova č. p. 1524. Herman Langhammer, vila, 1909.

Hradební č. p. 1021. Heinrich Scherrer, vila Kastrup, 1938.

Komenského sady č. p. 617. Josef Pascher, škola, 1909 - 1910.

Komenského č. p. 638. Wilhem Weiss, nájemní dům, 1932.

Májová č. p. 104. Adolf Markl (Karel a Josef Haberzettlovi), pobočka České eskomptní banky, 1929.

Májová č. p. 105. Friedrich Lehmann, obytný a obchodní dům s kinem, 1930.

Májová č. p. 1150. Bernard Kirschnek, obchodní a nájemní dům, 1908.

Májová č. p. 1570. Georg Kreuzer, nájemní dům, 1912.

Májová č. p. 1576. Heinrich Scherrer, obchodní a obytný dům, 1930.

Májová č. p. 1718. Ing. Jenč, česká škola, 1923 - 1925.

Májová č. p. 1719. Autor neznámý, obytný dům, 1925.

Na Hradčanech č. p. 685. Autor neznámý, obytný dům, 1928.

Na Vyhlídce č. p. 1854. Oskar Rösler, okresní chorobinec, 1927 - 1929.

Obrněné brigády č. p. 600. Franz Prosch, spořitelní a záložní ústav, 1928 - 1929.

Obrněné brigády č. p. 615. Max Loos von Losimfeld, městská knihovna, 1909 - 1911.

Sadová č. p. 1731. Karl Ernstberger, vila Seiler, 1925.

Sedmnáctého listopadu č. p. 2527. Anton Schneider, klášterní komplex sester od Sv. Kříže, 1931 - 1932.

Sedmnáctého listopadu č. p. 940. Heinrich Scherrer, Zartnerova vila, 1934.

Svobody č. p. 561. Karl Mattusch, obchodní a obytný dům, 1930.

Valdštejnova č. p. 613. Bernard Kirschnek, nájemní dům, 1906.

Vrbenského č. p. 1536. Franz Kraus, dům spolku Schlaraffia Egra, 1910.

Vrchlického č. p. 773. Alois Arazim, obytný dům, 1929.

Summary

Dissertation The Architecture in Cheb 1900 - 1945 pursues the urbanistic and architectural examination around municipal territory at given period. The basis of understanding of architectural production in Cheb in the first half of 20th century was a field research. His goal was predict the most interesting buildings in the streets. The choice criterion was a quality and a certain representative look presenting individual exemplars of architectural styles.

Than followed the archival research that aimed at study of regional literature and the local press, especially german written newspaper *Egerer Zeitung*. Through the medium of the press can we introduce into the thought and the period attitude to architecture and buildings events in Cheb.

In particular chapter step by step we are getting knowledge about the town history and urban and architectural development. After introductive analyse of regional literature and selected sources, follow chapter paid to short history of town from half of a 19th century to half a 20th century. For better understanding of global urban development, chapter of urban development in the second half of 19th century is complementary to. This chapter introduce us in period events leading up to the next escalation of town under a late curtain walls.

Finally the fourth and the fifth chapter are dedicated to architecture in Cheb self. The first of them consume time from the early 20th century to the end of the first world war. This chapter acquaint readers with graduated expansion of art nouveau in the streets, with activity of firsts building cooperatives and in particular with relation of resident population and promoters to traditional architecture, whose accidence in the form of frame house promote here. Fourth chapter, in the same way like the next one, is classified into five subheadings, which contain the urban and the building development, the housing, the activity of buildings cooperatives, the selection of public buildings

and last the apartment block. The fifth chapter attend to architectural production of Cheb in years 1918 - 1945. Again with the help of newspaper notify in the fifth subheadings of architecture.

As hypothesized in the introduction, the presented architectural development predicate about a mentality of local public and his approach, that for him wasn't easy to take over the style newsflash and the most modern architecturale rules from the west europe. So the new movements exercise here with certain delay. Besides resident promoters support the local form of buildings and the usage of members from popular architecture. Whereby they confirmed the relationship with own identity and the closure with own culture. That's why the architectural scene in Cheb features lot of national grounded buildings. And these building structure represent regional independent architecture.

Přílohy

***Egerer Zeitung* z 27. září 1918, s. 5 - Přednáška Dr. Karla Giannoni**

Generální sekretář rakouského svazu domobrany ve Vídni vystoupil 26. září 1918 v chebském divadle s přednáškou na téma "Úkoly památkové péče a domobrany".

... Vytvořit osvětu a rozšířit ji mezi stavebně činné řemeslníky a zejména pak mezi samotné stavebníky-investory, by mělo být hlavním úkolem. Poradenství by mělo být zprostředkováno mezi umělci a veřejností. Staré získá nové jako správný vklad - proto nové formy mohou a mají být užity, pokud odpovídají účelu a neporušují umělecké působení a vnímání krásy, ale nové formy musí dosáhnout ve svém výrazu a působnosti toho nejlepšího a opravdově uměleckého. Nechť je používáno, jak jen je to možné, jen místního stavebního materiálu - dřeva, místních druhů kamene, cihel atd. (Tak aby u nás byly používány pouze typické červené střešní tašky a ne břidlice, eternit nebo jiná krytina).

***Egerer Zeitung* z 27. srpna 1919, s. 2 - Dá se dnes stavět?**

Tato otázka je dnes nasnadě, protože člověk tuší málo o prostředcích a způsobech, jak má při dnešních enormních cenách stavebního materiálu stavět. Německo je v tomto již napřed. I přes vnitřní krizi již v této oblasti dosáhlo sociálních opatření pro regulaci bytové nouze. Vydalo stavební zákony: nakonec také československá vláda před nedávnem vydala zákony o stavebních úlevách. Tyto stavební úlevy budou popsány níže. V Německu tomuto všeobecně napomohlo zakládání všeobecně-prospěšných stavebních družstev, s přihlédnutím k tomu, že člověk nesmí a nemůže od státu očekávat vše. Tento způsob by byl schůdný i u nás. Vznikají stavební fondy z

členských příspěvků. Podíly, tam kde se zapojí průmyslové a jiné společnosti. S těžkostmi při získání úlev pomáhají peněžní ústavy, poradenství v oboru a osvěta obyvatel. Nyní ať se stane skutkem, aby i Češi uvedli co nejdříve jimi nařízené stavební úlevy: díky zákonu z 15. dubna a 23. května platí: po dobu bytové nouze je schváleno pro řadu měst v Československu několik odchylek od stávajícího stavebního řádu, a to díky možnosti snížení cen staveb. Především byly povoleny nástavby 5. a 6. podlaží, včetně parterů a obytných podkroví, pokud zůstane zachována nejmenší výška obytných prostorů 2,6m a přízemí nebude využíváno k bydlení. Podkrovní byty jsou povoleny i při více jak dvou poschodích, stěny mohou být ze dřeva, pokud budou z obou stran omítnuty a strop může zůstat neomítnutý. jako světlá výška v obytných domech postačí k rovině stropu 2, 6 m, v podkroví 2,5m, zatímco doposud byly požadovány 3m, nejméně však 2,6m. Zatížení v podkrovních místnostech bylo stanovenao na 150 kg na m^2. Obzvláště vláda upravila nařízení týkající se tloušťky stěn, obvodových zdí a příček. Ty mohou být v případě dvouposchoďových domů v obou podlažích jen 30 cm silné. Pokud není výška poschodí více jak 3m a hloubka traktu větší jak 5.5 m mohou být stěny oddělující místnosti provedeny v 5 cm síle. Jedno nařízení pak oznamuje, že v rodinných domech mohou být použity dřevěné schody, jednotlivě v poměru 20 na 25 cm, V případě stavby jednoposchoďového rodinného domu s předzahrádkou, mohou jít pod 10 m uliční šíře, pokud je předzahrádka nejméně 5 m hluboká a ulice včetně chodníku má 7 m. Dá se říci, že těmito stavebními úlevami, jmenovitě v případě staveb s malými byty mohou zájemci docílit nemalých úspor.

Egerer Zeitung z 11. března 1924, s. 4 - Výstavba levných rodinných domků v Chebu

Osidlovací hnutí (Siedlungsbewegung), které našlo podporu a pohledávky v Německu a také v mnohých městech v Československu

ze stran správy měst, nebude konečně ani v Chebu mimo dění. Odhlédnuto od kolonií dělnických stavebních družstev, které mohly být zřízeny za pomoci půjček na základě bývalého stavebního zákona na podporu stavebnictví, nebylo v Chebu během, ani po válce, pro vznik kolonií s rodinnými domy ničeho dosáhnuto. Zatímco jiná města jako Kadaň, Ústí nad Labem, Planá a v poslední době také Karlovy Vary se podílely na zaujmutí stanoviska k zřiřování kolonií, v Chebu se neudálo zatím nic.

Aby si mohl velký počet chebských obyvatel, kteří touží po vlastním domě se zahradou, a chtějí tak odolat omezujícímu vzrůstu bytové nouze v Chebu; aby mohli zajistit dětem slunné mládí s dostatkem čerstvého vzduchu, a aby mohli pracovat na vlastním kousku pozemku, pro patření toho všeho, muselo množství mužů společně založit všeobecné osidlovací družstvo, jehož statuty byly schváleny a jehož činnost již na vhodném pozemku začala.

Získání levného a nedaleko města umístěného stavebního pozemku naráží v Chebu na velké těžkosti. Skrz výhodné projednávání s předsednictvem družstva, si mohli členové společně zajistit dva velké pozemky o cca 4 hektarech za přijatelné ceny na hranici města. Toto družstvo nechalo odborníky zhotovit zastavovací plány těchto pozemků. Tyto osidlovací plány budou během následujících dnů veřejně vystaveny.

Čím dříve se najde dostatečný počet členů, kteří se budou chtít usadit na zajištěném pozemku, tím dříve bude obchod uzavřen a pozemky budou rozděleny a přenechány členům za kupní ceny. Při vstupu do družstva je vybírán jednorázový členský vstupní poplatek 20 korun a každý člen se na znamení účastnictví zaváže 500 korunami.

Průběh výstavby rodinných domů podle stanov družstva je následující: člen, který získá stavební parcelu (od 600 do 800 m2) je zavázán nejpozději do jednoho roku (odhlédnuto od přijetí) začít stavět. Stavební rozpočet si pokud možno člen zajistí sám, avšak družstvo se

také přičiňuje o levný stavební kredit a státní podporu. V plánu má stavět dřevěné a masivní domy, jejichž výrobní ceny mají činit 30 000 korun za dřevěný dům a 50 000 za masivní dům. Zadání jednotlivých staveb odpovídá nabídce. Zúčtování na základě originálního účtu zprostředkuje u každého domu družstvo tak, aby vyloučilo ošizení.

Přihlášky pro případné nové členy se podávají a poskytování informací se koná každé pondělí a čtvrtek od 11 do 12 hodin dopoledne v zasedací místnosti okresní správy v Chebu.

***Egerer Zeitung* z 6. ledna 1928, s. 5 - Architektura jako pozadí/ Hintergrund**

Od vládního stavebního mistra Hermana Sörgela - Mnichov

Nesčíslné množství vztahů mezi stavebním uměním a lidským životem má zvláštní význam skrze moment, jenž bývá většinou při rozjímání nad architektonickými díly opomenut, totiž skrze přímé oživení stavební tvorby. Pokud by byl například v tržnici dobře postihnut charakter "trhu"; přístupy a postupy by nebyly tak omezené, a nezpůsobily by, že se žádný správný obchod nemohl vyvinout a lidé by se nemuseli hromadit a tlačit - nebo jako v případě mnohých divadelních scén, kde herci nedodržují pohyby přesně předepsané režisérem - tak může také dopadnout umělecký výraz takových architektur, jestliže zůstane u zanedbání jeho účelu. Jinými slovy. Při stavebně estetických úvahách se nejedná vždy o architekturu samu o sobě, nýbrž o projev jejího oživení, především o jakýsi otisk člověka v ní! Architektura je jen obal, vytváří pozadí celého lidského života. Ale pouze obě složky, rámcové dílo i jeho obsah vytvářejí v jistém smyslu celkový dojem. Umění prostoru tu funguje jako háv, jenž halí do svého oděvu přítomnost člověka; nejedná se tu o asociaci, která je dílem afinity mezi stavebním programem a uměleckým výrazem, nýbrž o příbuzenské bytí mezi životní potřebou a účelovým výrazem.

Anorganické látky, jako vzduch, světlo, voda a země, z nichž architektura látkově jako projev opravdovosti povstává, jsou sami pro sebe stvořené jen ve velmi řídkých souvislostech, aby se staly nositeli krásy. Musí - tak jako je tomu v případě stavebního umění - si skrze zvláštní vlastnosti jednoznačně rozpomenout, že jsou spjaty s organickým životem v nerozlučném svazku a s ohledem na to, jsou vytvořeny. Vcítění a asociace nepostačují všeobecně, proto požaduje architektura organickou složku bytí, a především fenomén lidství ke své celkové existenci. Narozdíl od namalovaného jablka na obraze, které se nedá jíst a je tu jen jako čisté zdání skutečnosti, se pokoje bytů, krytý bazén, nádraží, obchodní dům naplní esteticko uměleckým smyslem až poté, co je využijí a obydlí opravdoví lidé, teprve potom stanou se "architekturou". Již Francis Bacon (1560 - 1626) vyslovil myšlenku: "*homes are built to live in, not to look at*". (domy jsou od toho, aby se v nich žilo, a ne aby se na ně dívalo). Co by byl trůní sál bez krále, soudní sál bez soudce, kazatelna bez kazatele! Ano, zrovna tak na kreslených architektonických plánech bývá člověk rád zakreslen, aby tak poskytl měřítko. Člověk je důkazem a vzorem, on je klíčem k dimenzím a velikostem. Z něj vychází veškerá symetrie, veškerý rytmus, veškerá souměrnost. A ikdyž vznešené titánské stavby překračují měřítko člověka, přesto právě jejich nadlidské působení vychází opět z modulu člověka. Vůči sochařským a malířským dílům vystupuje člověk jako vně stojící pasivní protějšek. Oproti tomu v architektuře působí do jisté míry jako aktivní účastník, žije v ní a s ní. Tak již kritizoval Vitruvius ve svých knihách o architektuře (3,4,1), příliš úzké mezery mezi sloupy na Pyknostylos a Syftylos, jež překáží posléze matkám vstoupit do chrámu ruku v ruce. Stejná výtka musí pod tímto stanoviskem - být zmíněna i při podobném moderním příkladě - týká se to arkád před mnichovskou radnicí, zejména při ulici Dienerstrasse.

Je naprosto špatné, považovat stavební umění za svět čistých idejí, do nějž člověk nazírá skrze jakýsi rámec nebo prospekt, nebo jej

vnímá jako od přírody oddělený, izolovaný umělecký prvek, jak se často stává. Architektura nesmí být v tomto smyslu vnímána z hlediska samoúčelného prozaického zvyku a odtažena od využití člověkem k hledání pouze jejího estetického uspokojení tak, že je považována za něco téměř strnulého a světu cizího. Jeden důležitý moment tu nesmí být opomenut a to, že při oživení architektonického prostoru se nemůže jednat o osoby, lidi nebo organismy samotné, ale mnohem spíše o jejich jevy. Estetické zájmy se vůbec nevztahují na realitu života, ale na jeho fenomenální podobu. Ta nepodléhá samozřejmě stejným estetickým zákonitostem jako vlastní materiální složky architektury. Principy kompozice nemusí mít například vliv na živoucí jev v uměleckém prostoru, naopak svoboda a volnost pohybu v prostoru propůjčují architektuře v prvé řadě smysl a život. Fenomény organického bytí nejsou tudíž umělecky utvářející, nejsou pevně a za každých okolností spjaty s architekturou, ale jako možnost existence stále a všude jsou pro architektonickou podstatu důležité a určující.

***Egerer Zeitung* z 13. března 1931, s. 5 - Význam bytové a stavební otázky dneška**

Přednáška architekta Bittermanna v Praze.

Architekt Bittermann si na toto téma připravil přednášku pro českou národohospodářskou společnost. Hovořil o příčinách bytové nouze, o stavební stagnaci během války, přistěhovalectví do hlavního města, přívalu venkovského obyvatelstva do měst a zvláště pak o pokračujících změnách ve složení společnosti.

Poslední příčina je stále více zřetelnější. Velikost rodin a nájemníků se zmenšuje tak, že např. na 1000 obyvatel je zapotřebí stále větší počet bytů. V roce 1900 připadlo v centru Prahy na 100 nájemníků 482 osob. Průměr na celou Prahu v roce 1921 činil jen 405 osob a po posledním sčítání lidu v roce 1930 jen 363 osob. Roku 1930 byl poměr

mezi pronajímanými a nezávislými byty 3:1. Ve srovnání s rokem 1900, kdy bylo v centru Prahy na 1000 obyvatel zapotřebí 200 bytů, v roce 1930 na stejný počet obyvatel připadá již 350 až 400 bytů.

Dále hovořil přednášející o předpokladech podporujících stavební ruch. Nejdůležitější jsou: 1. pravidelný a dostatečný příliv dlouhodobého kreditu na stavební trh a 2. stabilita daňových a právních poměrů pro novostavby. Proti druhému požadavku se Československo v roce 1928 prohřešilo, když bylo uzákoněno snížení osvobození od daní o deset let a osvobození od poplatků o 15 let. Tímto byla vyvolána nešťastná stavební horečka, jejíž zhoubné následky nebyly dodnes překonány. Tato škodlivost se roku 1928 nejvíce projevila z technického hlediska ve zhoršení kvality prací, a z hospodářského hlediska v nákladnosti staveb a stavebního materiálu. Dřevo na stavby bylo např. v roce 1928 zbytečně dováženo z ciziny, zatímco dnes nachází odbyt dřevo tuzemského původu. Z finančního hlediska trvalo mnohem déle od roku 1928 získání finančního příslibu od peněžních ústavů. Tím se zdržel pokles úrokové sazby z půjček. Ze sociálního hlediska se pak následky stavební horečky projevily v dnešní nezaměstnanosti. Tuzemský pracovní trh byl ovlivněn tlakem světové hospodářské krize i přes velkou rezistenci, kdyby mu nebyla uměle odebrána přirozená opora, kterou nabízel pravidelný stavební ruch běžně se rozvíjející, když po poklesu průmyslové konjunktury klesla i úroková sazba. Díky umělému vzestupu tlaku koruny (4650-5760 K) a tím i sílící stavební činnosti byla do roku 1928 bohatá výstavba, která by při normálním průběhu v následujících letech opadla při příchodu světové hospodářské krize. Tak během doby světové hospodářské prosperity dosáhl obrat československého zahraničního obchodu svého maxima (přes 40 mld v letech 1928 a 1929). Následovala stagnace stavebního ruchu v Československu během doby klesající hospodářské aktivity (obrat zahraničního obchodu v roce 1930 pouhých 33 mld.), ta byla ještě vystupňována abnormálními cenovými poměry na stavebním

trhu, které nastoupily po stavební horečce roku 1928. Díky těmto tuzemským poměrům se zvýšila nezaměstnanost a napětím se zvýšily ztráty. Nezaměstnanost v Československu je ale jiného rázu než například v Anglii, kde závisí hospodářství mnohem více na světovém trhu. Taktéž jiného rázu než v Německu, kde hospodářství a především jeho investiční činnost závisí ve větší míře na přílivu a úrokové sazbě zahraničního kapitálu; zatímco vliv zahraničního kapitálu v Československu je bezvýznamný. Ze statistik vyplývá, že na velkém vrůstu nezaměstnanosti v roce 1930 (v prosinci 1930 239 000, 1929: 53 000 žadatelů o práci) se podílí významně výroba, která nesouvisí přímo s exportem a světovým trhem. Nezaměstnanost v Československu je způsobena: 1. pokleslou aktivitou na tuzemském trhu následkem stavební stagnace, 2. pokleslou průmyslovou aktivitou následkem poklesu kupní síly tuzemského obyvatelstva, 3. poklesem vývozu průmyslového zboží (sklo, textil atd.) pod tlakem světové hospodářské krize. Naposledy pak vlivem znárodnění.

Z velkého významu investiční činnosti vyplývá pro tuzemské hospodářství požadavek, aby bylo včas dosaženo souladu všech zákonodárných prací a tím pak oživena investiční činnost. Tak jako v prvním desetiletí existence Republiky stály v těžišti zájmu velké finanční otázky, v druhém desetiletí jsou to otázky všeobecných investic, jejichž zanedbání by mohlo těžce poškodit domácí hospodářství a které musí být v zájmu současnosti a budoucnosti vhodně vedeny.

Egerer Zeitung z 11. prosince 1931, s. 4 - Problémy sudetoněmeckého stavebního umění

Osvětová přednáška architekta Emila Röslera, Planá.

Architekt Rösler, rodilý sudetský Němec, v současnosti žijící v Německu, jako odborník vyslovil otázku, zda-li sudetští Němci disponují společným a místního ražení charakteristickým stavebním uměním, nebo snad budou v budoucnu disponovat. Regiony, jichž se otázka týká, dospěly teprve před několika lety, po oddělení od rakouského státu, k silné pospolitosti. Básnictví a malířství vykazují společné rysy, ve stavebním umění se však uchovává národní umění doposud ještě rozdělené dle osobitosti jednotlivých kmenů/krajů, oproti tomu umění architektů je veskrze mezinárodní. Stavitelství pracuje s velkými těžkostmi tak jako ostatní umělecké obory. Z poloviny je podmíněno technickou stránkou a rozmanitými vnějšími okolnostmi, kterými je často omezováno. Čtyři faktory spoluvytvářejí a ovlivňují základy realizace architektonických děl: dostupný materiál, stavební technika, osobnost umělce, časové a místní vlivy. To dalo v různých částech okrajových oblastí Čech vzniknout místnímu lidovému umění. Nyní spojené území pak může rozvíjet společné umělecké směřování.

Architekt Rösler má mimo jiné zato, že: *„Sudetoněmecká odrůda německého umění bude a musí sílit tak, jako sílí pocit spolunáležitosti sudetoněmeckých kmenů. Přirozené předpoklady jsou dány geologickým, klimatickým, lidovým, hospodářským a duchovním charakterem země. Jsou pouze mosty do minulosti - mám na mysli kmenové způsoby konstrukcí - znovu zrealizovatelné. A dále: Tyto vazby lidí o to musí usilovat nebo musí být tak zorganizované, aby skrze soutěže, výstavy a písemnictví vyhledávali, zdůrazňovali a podporovali, které společné rysy jsou po ruce a co je schopno vývoje. Vznik takového umění musí proběhnout v životních podmínkách dané oblasti, nemůže vzniknout uměle. Může být pozdrženo nepříznivými vlivy, nebo naopak podporováno silnou vůdčí osobností. Věcí všech přátel domoviny je pomoci rovnati cesty, které by mohly vést k vybudování sudetoněmeckého umění.*

Po zevrubné úvaze námi daných podmínek, se ukáží konečné důsledky.

Výzva do budoucna

Které důsledky a požadavky plynou z předcházejícího výkladu pro sudetoněmecký kulturní život? Mohu jen naznačit a dát následující příklady:

a) *Národy se silnou kulturní vůlí prokazují větší svéráz také ve vlastní umělecké tvorbě. Musí tu být ovšem snaha sudetoněmeckých národních kmenů k jednotnému myšlení ve všech oblastech života. Kulturní cíle musí alespoň následovat velké proudy. Jako nejvyšší výraz kulturní jednoty a moci se pak samo představí sudetoněmecké stavitelství. Pro toto hovoří jako příklad malé Finsko, se svými finskými a švédskými obyvateli, pod ruskou nadvládou, ale již před světovou válkou, vytvořilo významné stavební umění a to dovedlo k rozkvětu po dobyté politické samostatnosti tak, že moderní stavitelství stojí v přední řadě jejich domorodého umění.*

b) *Žádná oblast umělecké tvorby nesmí být opomenuta a zvláště pak lidové umění a oblíbené umění musí být pěstováno, lidové proto, že stojí nejblíže myšlení lidu a pramení z něj nespočet podnětů k velkému umění. Jenom vedlejškově si vzpomenu na hudebníky, jako např. na Liszte, který čerpal ve svých kompozicích z maďarských lidových písní. Staré lidové umění musí být sbíráno nebo chráněno před zánikem. Staré obyčeje a zvyky musí být udržovány a opatrovány.*

c) *Sudetoněmecká oblast musí veškeré své umělecky činné síly vázat nějak k domovu. Nesmí zapomenout na své syny, i když jsou nuceni žít v zahraničí. Tito v cizině žijící příslušnící sudetoněmeckých oblastí jsou povinni a povoláni svou vlastní uměleckou činností dokázat, že Sudety disponují velkou tvůrčí silou, vysokou kulturou. Nemá snad 3,5 milionů sudetských Němců právo se svým vlastním stavitelstvím na nějaké postavení, v případě obytných domů, jež se projevují společnou sudetoněmeckou notou, kde rozmanitost rozhodně nechybí?!*

Pokud chybí zkušený vůdce, tak jsou tu snad mladé talenty, které by se rády staly nositeli takového pokroku, kdyby jen našly podporu ve vzdělané a citlivější části národa.

Nyní ovšem pole působnosti ovládají výrobci náhražkových materiálů. Pod falešným heslem "nové Věcnosti" je vykonávána masová sugesce vysokého kalibru. Je s podivem, jak se moderní lidé, nositelé rozumu, se svým racionalistickým uvažováním, stali pověrčivými ctiteli nového dogma. Toto dogma ale znamená: všecko umění bylo vypovězeno ze života, pouze technika a stroje mají platnost.

K tomu říkám: Pokud staří i mladí architekti selžou a již se nezajímají o to, jaké povinnosti mají vůči svému národu, potom se musí vzchopit jiné oblasti a ohlásit, co je pro národ zapotřebí: místní oddanost domovině, stavitelství povstalé z duše národa, za spolupráce nejmodernějších technologií.

Zdá se, jakoby sudetoněmecký lid, v zápase o politicko-hospodářskou působnost nenašel čas věnovat se svým nejdůležitějším kulturním úkolům, svému vlastnímu stavitelství. Stavební umění, jako matka umění, nesmí být na posledním místě, ta která naslouchá duši národa, musí opět získat vedení mezi druhy umění, tak jako tomu bylo ve všech velkých uměleckých epochách. Existují spolky umělců; jeden nový se právě zabývá tvorbou. Bylo by moc přát si, aby velké úkoly budoucnosti, které nás čekají, byly rozpoznány? Nejen stylistické a světově důležité okruhy a nejen hodnotní privilegovaní reprezentanti by měly působit v umění. Umění - a zejména stavitelství - potřebuje z domoviny povstalé a svého národa si vědomé vůdčí osobnosti. Ale zdá se, že tu chybí tak jako ve všech oblastech veřejného života. Tito vůdci přijdou teprve, až zvítězí převaha jednotné kulturní vůle sudetoněmeckého lidu. Ke stylu patří shoda většiny, čili vazba na společné zvyklosti a pravidla."

Nakonec požaduje architekt Rösler v protikladu k Dr. Oskaru Schürerovi (jehož přednášku jsme zde také uvedli), aby se centrum sudetoněmeckého kulturního života nacházelo mimo Prahu v německojazyčné oblasti. Jeho daného tématu týkající se názory sám označuje snad za příliš pesimistické. Pro tuto přednášku byla pečlivě sestavena série fotografií, jež nejprve představila historické dřevěné stavby (také chebské hrázděné domy) a následně moderní stavby. Skrze vlastní díla ukazuje přednášející cestu k novým stylovým možnostem.

Nezapomíná také na sudetoněmecké umělce, na ve Vídni žijícího architekta Hoffmanna a Bauera, na františkolázeňského sochaře Mayerla a představuje vyobrazení jejich děl. Je mimořádně politování hodné, že tato veledůležitá přednáška plná hodnotných podnětů byla tak slabě navštívena.

***Eger Franzensbad* 1931 - Bytová péče a místní bytová politika v Chebu, s. 158 - 160**

od zástupce starosty prof. Dr. Heinricha

V rámci zkoumání statistiky obyvatelstva Chebu se dozvídáme v skromných obrysech také o bytových poměrech ve městě. V zájmu pravdy je třeba říci, že v Chebu se musí vykonati ještě mnoho práce, jestliže se bytové poměry nemají uspokojivě zlepšovat jen pro nejlépe postavené, ale také pro nemajetné vrstvy. Musí být ale také řečeno, že v tomto smyslu, bylo již mnoho vykonáno, méně ze strany soukromníků, většinou díky stavebním družstvům, státu a obci. Bývalý rakouský stát se nepodílel přímo na obytné stavební činnosti, ale rozvíjel ji pomocí bytového zákona, který podpořil a probudil zejména veřejnou stavební činnost stavebních družstev díky úlevám od daní a převzetím státních záruk na stavební půjčky. Tento stavební zákon byl převzat československým státem a dále rozvíjen. Na základě těchto zákonů postavilo svou bohatou stavební činnost v Chebu mnoho veřejně prospěšných bytových družstev (předvedeno v následující tabulce).

Název družstva	Zač. st. čin.	počet domů	poč. bytů	poč. místností	poč. obyvatel	průměrné nájemné za místnost
Chebské veřejněprosp. byt. družstvo	1908	7 tříposchoďových	63	191	225	400 Kč
Veřejněprosp. byt. družstvo pro dělnické byty	1911	28: 10 družstevních a 18 rodinných	163	353	510	250 Kč v předválečných domech a 12-1300 Kč v domech poválečných
byt. družsvo "Arbeiterheim"	1922	41: 3 družstevní a 38 rodinných	102	210	285	600 Kč s ochrannou zákona a 1100 Kč bez jeho uplatnění
Byt. družsvo "Volkskraft" (Sokolov)	1928	41: 3 družstevní a 38 rodinných	9	18	26	

Mimoto započalo v roce 1930 svou stavební činnost stavební a bytové družstvo Sanit (se sídlem ve Fr. Lázních) a následujícího roku 1931 postavilo šest domů se 24 byty se 62 obytnými místnostmi a kuchyněmi za cenu 1300 - 1800 Kč za místnost. Stejně tak připravilo stavební a bytové družstvo pro západní Čechy (Karlovy Vary) plány pro velký počet družstevních domů se 120 byty o 260 místnostech a kuchyních, v průběhu roku 1931 by měly být byty předány k užívání. Dále postavilo stavební družstvo na Junkerbühl (dnešní Vilová ulice) 15 rodinných domů pro jednu a dvě rodiny asi s 25 byty. Konečně věřejně prospěšné bytové družstvo pro dělnické domy započalo výstavbu

dalších tří domů s 32 byty a chce je do podzimu postavit, zatímco stavební družstvo "Volkskraft" předalo celou kolonii asi o dvaceti rodinných domech ke schválení úřadům, aby mohly být ještě tohoto roku obydleny. Celkový počet hotových a nabízených bytů veřejně prospěšnými stavebními družstvy v Chebu v roce 1930 je 337 se 1046 obyvateli, jedno malé městečko samo o sobě, zatímco v roce 1931 je naplánováno něco kolem 200 bytů od různých družstev. Pokud porovnáme, že v současnosti se v Chebu nachází něco kolem 7000 samostatných domácností, plyne z toho velký význam veřejně prospěšné stavební činnosti, která do konce roku 1931 postavila 550 bytů, čili téměř dvanáctinu všech bytů v Chebu za krátké časové údobí od roku 1923.

Státní správa se také přímo podílela na výstavbě bytů a to v případě výstavby bytů pro své zaměstnance, úředníky a vojenské příslušníky. Německá železnice nechala postavit již před válkou mnoho velkých obytných domů s 80 byty o 257 místnostech. Československo začalo brzy po osamostatnění své do Chebu přeložené úředníky, zaměstnance a armádní příslušníky zaopatřovat a podpořilo živý stavební ruch. Od roku 1923 dalo vzniknout 18 menším a větším obytným domům o 218 bytech a 494 místnostech. Cena za místnost v těchto státních bytech se pohybuje od 500 do 1060 Kč.

Velice významná je stavební činnost samotné obce Cheb. Ta se zaměřila především na poskytování přístřeší, částečně v barácích, částečně v domech, které dříve plnily jiný účel a nyní byly jako první využity z důvodu nedostatku bytů, např. staré kasárny, pro nemajetné vrstvy obyvatel, které nemohli nikde najít uspokojivé bydlení. Tak obec poskytla 260 bytů o 379 místnostech pro 1350 obyvatel. Nájemné v těchto bytech se pohybuje průměrně okolo 536 Kč. Na rok 1931 vyhlásila správa města plán postavit osm velkých obytných domů s asi 120 malými byty a malým množstvím provozních místností za celkovou částku 4 mil. Kč. Na podzim by měly stát hotové.

Dále obec pečuje o to, aby byly k dispozici vhodné podmínky a podloží v dostatečném rozsahu pro soukromou, družstevní a obecní stavební činnost tak, aby nebyla znemožněna spekulacemi s pozemky. Zvláště v posledních letech provedl Cheb celou řadu nákupů pozemků a to v rámci vlastního pozemkového fondu hospodářské správy, který má regulovat celý obchod s pozemky města. V poslední době tak proběhly dva úspěšné nákupy. První přinesl obci pozemek o 11000 m^2, ten je ale již předán dál a počítá s 20 domy, příklad toho, jak levné stavební pozemky stavební ruch poskytuje. Daleko větší a významnější byl druhý nákup, tří pozemků v různých částech města o celkové rozloze 90000 m^2 za cenu 1,8 mil. Kč, první pozemek o 18 000m^2 se nachází v blízkosti nádraží, druhý o rozloze 6800m^2 v centrální poloze mezi Schanzstrasse a Grabenstrasse a třetí konečně na Hillariawiese u Chebu o rozloze 65 000m^2. Posledním pozemkem získal Cheb skvělou půdu pro zřízení rozsáhlého sportovního a hracího komplexu pro školy a spolky. Výnos z těchto pozemků pokryje nákupní cenu a co zbude, bude věnováno do pozemkového fondu na nákup dalších pozemků. Tímto doufá město Cheb, že se vzepře pozemkovým spekulacím a zároveň pokryje potřebu pozemků pro školy, veřejné budovy a parky. Pozemkový fond a jeho správa tak budou hrát rozhodující úlohu při dalším rozvoji města.

***Egerer Zeitung* z 8. června 1932, s. 2 - Světelné město budoucnosti**

Od Le Corbusiera

-Le Corbusier je jedním z nejznámějších architektů Francie, jeho návrh na nový palác Společnosti národů v Ženevě bude vyznamenaný cenou. Jeho následující výklad sice odporuje v některých bodech německému pojetí, ale přesto nás zajímá s ohledem na jeho osobitost.-

Není účelné zabývat se myšlenkou, jak bude vypadat velkoměsto v roce 2000. Pojďme se raději věnovat současnosti a sledujme prostředek a cestu, které nám umožní dostupnými prostředky vytvořit velkoměsto dneška. Ideální město si představuji přibližně následujícím způsobem:

Chodcům musí být k dispozici veškerá plocha a půda nacházející se v parcích a veřejných sadech. Žádný chodec nesmí potkávat automobily. Nákladní doprava se odehrává ve vzduchu nad korunami stromů.

Obyvatel města, který vlastní automobil, jej ponechá v hromadné garáži nacházející se u výtahu jeho domu. Kdo si bude chtít objednat taxi, najde ho ne dál než 100 metrů pěšky, ať bydlí v jákékoliv části města. Při návratu domů, bude výtah vždy připraven. Pokud si vyjde, půjde dlouhou chodbou, která představuje zastřešenou silnici, ne dále než 100 metrů. Většina ulic povede skrze domy. Tyto ulice budou stavěny nad sebou po dvanácti až patnácti tak, že dosáhnou výšky okolo padesáti metrů nad zemí. Dopravní strážník tak již nebude vystaven nevlídnosti počasí, jelikož svou práci bude odvádět uvnitř domu.

Domy samotné se budou od těch dnešních lišit. Představuji si jeden jediný dlouhý pás bez meziprostor, který se táhne po celém městě. Stát bude na sloupech tak, aby země zůstala nezastavěná. Jakmile obyvatel města vstoupí do svého bytu v jednom z domů, ocitne se ve zvukotěsné místnosti, jako poustevník v lese, který žije zcela izolovaně od všech ostatních.

Když se poté podívá ven z okna, které zabírá jednu celou stranu jeho bytu, naskytne se mu podívaná na sady a parky vedoucí do dálky, do světla a slunečních paprsků. Hovořím tu o člověku z lidu, ne o milionáři. V těchto domech bude každému jednotlivci k dispozici plocha o 14 m^2. Vně domů, v sadech budou umístěny jesle, které budou

spojeny s příslušným domem zastřešenou chodbou. Tyto jesle nacházející se v zeleni, povedou jen odborníci a lékařský dozor.

Také školy se nacházejí oddělené v sadech. Dva domovní bloky s výtahy, schopné pojmout 2700 osob, zastřeší mateřskou školu pro děti od tří do šesti let společně se školou pro děti od sedmi do čtrnácti let.

Také si přeji, aby se v blízkosti domů umístily sportovní hřiště se stinnými chodbami a zatravněnými plochami. Každý blok o rozloze 400m^2 bude mít k dispozici bazén 100 až 150 m dlouhý.

Pro opalování budou vytvořeny písčité pláže na všech střechách domů nacházející se okolo 50 m nad zemí. Tady nahoře bude čistý vzduch. Plochy písku budou 18 až 20 metrů široké a několik kilometrů dlouhé. Tu a tam budou nádrže s vodou, květinové záhony, keře, tenisová a jiná hřiště.

Nyní se dostáváme k jádru tohoto moderního městského plánu. Jeden most, mnoho kilometrů dlouhý, zajistí veřejnou dopravu. Proč musí nákladní automobily projíždět naším "světelným městem"? Přivážejí sem potraviny a jiné věci pro denní potřebu obyvatel. Kudy jedou? Pod silnicemi pro automobily. Kam míří? Do velkých společných skladů, které mají všechny domovní bloky o 3000 až 4000 obyvatel a které spravuje jeden provozovatel. Celé zařízení spočívá na kooperativním systému. Každý správce má na starost jednu místnost o šířce 18 m a délce 200 až 300 m. Zde budou umístěny všechny potraviny v chladu. Dostanou se sem přímo z továren, či polí, od výrobce, či rybáře... Nebudou zatíženy zprostředkovatelským obchodem. Potom už nebudou žadné velkoobchody a trhy zapotřebí. hospodyňky již nebudou muset nosit těžké koše s nákupem za každého počasí. Ovšem, zmizí maloobchodníci, ale tím bude potlačeno mrhání, a nákupní ceny se sníží.

Nový systém společného spravování zajišťují dále prádelny pro tři až čtyři tisíce zákazníků. Kuchyně budou posílat hotové jídlo ve vzduchotěsných nádobách zvláštími výtahy přímo do bytů. Jídelníček

bude každé ráno vyvěšen tak, aby se s ním každý mohl obeznámit. Hodinu poté sesbírá učeň objednávky.

S těmito společnými kuchyněmi budou spojeny jídelny. Není přece škodlivé obědvat s jinými lidmi v jedné místnosti, a dostat jídlo, aniž by si ho musel člověk sám připravovat. V našem novém městě není nikdo nucen navštěvovat hostinec.

Nesmí chybět pomoc domovního personálu. Proč by si nemohla hospodyně telefonicky objednat u správce domu pomocnou sílu na úklid bytu?

Možná se budete ptát: zda-li postačí k obývání v tomto "světelném městě" každému obyvateli 14m^2? Cestující na záoceánských parnících žijící nejméně deset až čtrnáct dní v úzkých kabinkách, se chodí procházet na vzduch na palubu, zábavu nacházejí ve čtenářském salónku či v baru, takové pohodlí poskytne i naše město...

***Egerer Zeitung* z 5. července 1935, s. 4 - Poznámky pro stavebníky od městského nejvyššího stavebního úřadu v Chebu**

Směrnice pro dosažení lepšího stavebního smýšlení:

1. Každá stavba je součástí již stávající zástavby nebo okolní krajiny. Proto je jistou morální povinností vůči dalším generacím dodržovat jisté základní formy (kubus, štít atd.) tak, aby zapadaly do prostoru.
2. Malý dům má být jednoduchý, pouze o jednom podlaží a střechou, výstavba další ho patra je vhodná pouze pro dvojdům.
3. Střecha má být levná a krásná bez neužitečných forem. Dům má působit jednotným dojmem a skupina domů by měla být vytvořena ze stejných materiálů pro celkovou harmonickou působnost. Střecha stejně jako sklep neslouží k účelům bydlení; půdní byty jsou v zimě studené a v létě horké a sklepní byty beze světla a vlhké. Nevhodné je též užití pseudomansardy, jež je stavební lží.

4. Fasády domů mají být také jednoduché, kordónové římsy a členění jsou zbytečné, hlavní římsa vytvořená ze dřeva však působí příjemně. Obložení na štítu domu je ošklivé. Poměr okenních otvorů vůči fasádě je v celkovém působení domu rozhodující. Nejlepší jsou plné dveře, veselá barevnost a členěné ostění působí lákavě a celkovou cenu příliš neovlivní. Struktury a barvy omítky mohou být rozmanité, ale nikdy křiklavé a nápadné. Střešní krytina a barva oken by měla ladit.
5. Půdorysy domů by měly být zodpovědně rozpracovány tak, aby odpovídaly potřebám rodin, které se v průběhu let rozrůstají a mění. Obytné místnosti nechť jsou umístěny na slunné straně. Dveře a okna navrhovaná spolu s rozmístěním nábytku. Více prostoru, méně koutů a chodeb. Přístup na zahradu nemusí vést sklepem.
6. Oplocení domu nemá být ohradou, ale má obohatit obraz ulice díky zeleni a stromům, trávníky nechť jsou využity k pěstění květin.
7. Ani u malých staveb by neměla chybět účast dobrého architekta. On je uměleckým a obchodním poradcem a prostředníkem mezi úřady, podnikately a stavebníky. Jeho honorář se odrazí v řádu a znalosti věcí.
8. Podle domu poznáš majitele.

***Egerer Zeitung* z 11. února 1937**

Stavební činnost v Chebu 1929 - 1936:

	počet staveb	**počet bytů**	**počet kuchyní**	**počet pokojů**
1929	54	148	148	293
1930	62	205	205	343
1931	80	341	341	506

	počet staveb	počet bytů	počet kuchyní	počet pokojů
1932	74	249	249	448
1933	51	329	329	495
1934	29	102	102	210
1935	27	63	63	90
1936	29	128	128	234
1937	33	130	130	243

***Egerer Zeitung* z 27. srpna 1938, s. 6 - Vzorová kolonie na frankfurtské stavební a sídlištní výstavě**

Jedenáct domů ulice ze vzorového sídliště, které je prezentováno na venkovní ploše německé stavební a sídlištní výstavy (3. září až 9. října) ve Frankfurtu nad Mohanem, bylo právě postaveno. V interiérech práce právě započaly a v příštích pár dnech sem přibyde nábytek a vnitřní vybavení.

Domy této vzorové ulice totiž nejsou pouhé modely staveb s jakými se diváci setkávají na výstavách , ale jedná se o plně vybavené domy originálních rozměrů. To poskytuje návštěvníkům příležitost prohlédnout si opravdu podrobně domy různých velikostí a dispozic.

Tato ulice ukazuje zároveň, že domy různých účelů i velikostí dobře spoluvytvářejí celkový obraz jednotného charakteru. Stojí zde deset domů a na konci ulice jeden velký společenský dům. Samostatné domy velkých rozměrů se střídají s dvojdomy, s ukázkou řadových domů a malými sídlištními domky. Největší dům nese název *Maintal*. Je vytvořen jako jedno či dvourodinný dům. O něco menší dům *Rassau* na něj navazuje. Také u tohoto domu je možný pronájem jedné či dvou místností. Potřeby rodiny, i když skromnější, zajistí dům *Bergstrasse*. Pro

oživení uliční fronty zdobí štít domu hrázdění. Další dva domy jsou oba nazvány *Hessenland* a jim odpovídající stavby již existují v oblasti kolem Rýna a Mohanu. Domy pokryjí potřeby německé rodiny, ale bez podkroví jsou určeny mladým rodinám tak, aby se zahradou a stájí vyšly měsíčně na 35 říšských marek. Nástavbu horního patra si může osadník zařídit později vlastními silami.

Na těchto pět samostatných domů navazuje společná prostora před společenskou budovou. Nejprve oba domy pro jednu rodinu *Rheingau*, ukázka řadových domů, čtyř či pěti, aby poskytli co možná nejlepší obraz při utváření prostoru. Dlouhá stavební forma a hřebeny střech jsou tu hlavním motivem. Jednorodinné domy mají čtyři místnosti. Skrovné hrázdění oživuje obraz ulice. Dva další domy *Rodgau* za svou velkou stavební hmotou skrývají opět čtyři místnosti. Dva byty jsou tzv. přechodné s velmi malým nájemným pro mladé rodiny.

Dva další byty jsou vzorové ubikace pro dělníky, které poskytují za 40 říšských marek měsíčně tři pokoje s kuchyní. Nejmenší dům kolonie je dům *Odenwald*, který má místo horního podlaží pouze půdní nadezdívku a možnost nástavby neumožňuje.

V protáhlé hrázděné budově společenského domu se nacházejí všechny potřebné prostory pro novou kolonii, jako sál, místnost pro starostu, městskou radu, vedoucího místní skupiny a členy strany, samozřejmě nechybí také poradní síň pro osadníky. Celkový obraz kolonie dokresluje vzorová stáj pro malá zvířata a zahrada.

Všechny obytné domy, a částečně také společenská budova, jsou plně zařízeny. Výstava má ukázat, že zařízený domov je k dispozici osadníkům a obyvatelům nové kolonie. Rozmanitost je dalším podnětem k návštěvě této vzorové kolonie na německé stavební a sídlištní výstavě.

Seznam obrazových příloh

1. Mapa Chebu ze začátku 19. století. Heribert Sturm, *Egers Entwicklung zur freien Reichsstadt*, Augsburg 1960, s. 315.
2. Katastrální mapa Chebu z roku 1841. Herbert Rimpl, *Eger, Die Städtebauliche Entwicklung einer deutschen Stadt*, Berlin 1943, s. 157.
3. Plán Chebu z roku 1847. Herbert Rimpl, *Eger, Die Städtebauliche Entwicklung einer deutschen Stadt*, Berlin 1943, příloha č. 13.
4. Plán chebské železniční sítě. Heribert Sturm, *Egers Entwicklung zur freien Reichsstadt*, Augsburg 1960, s. 334.
5. Plán města z roku 1928. Rudolf Ergert, *Eger - seine Vergangenheit und Gegenwart*, Cheb 1929.
6. Plán města - zastavovací plán z roku 1930. Arch. Ing. Otto Schütz, Der Stadtplan von Heute, in: Rudolf Lodgman, Erwin Stein, *Die sudetendeutschen Selbstverwaltungskörper*, Band 10 *Eger-Franzensbad*, Berlin-Friedenau 1931, s. 29.
7. Plán Chebu z roku 1938. Sbírka map a plánů, SOkA Cheb.
8. Plán Chebu, okolo roku 1950. Lorenz Schreiner, *Heimatkreis Eger*, Amberg 1997.
9. Historická fotografie nádraží z dvacátých let 20. století. Převzato ze Z. Černý, *Cheb v době secese (1898 - 1914)*, Cheb 2006.
10. Jídelna 1. a 2. třídy chebského nádraží. J. Haberzettl 1907. Převzato ze Z. Černý, *Cheb v době secese (1898 - 1914)*, Cheb 2006.
11. Nádražní hala. J. Haberzettl 1907. Převzato ze Z. Černý, *Cheb v době secese (1898 - 1914)*, Cheb 2006.
12. Historická pohlednice s lidovou knihovnou a židovskou synagogou. Převzato z *Pohledů starého Chebu*, Cheb 2010.
13. Historická fotografie lidové knihovny z roku 1912. Převzato z ročenky *Egerer Jahrbuch 1912*. Uloženo v SOkA Cheb.
14. Čtenářský sál lidové knihovny z roku 1912. Převzato z ročenky *Egerer Jahrbuch 1912*. Uloženo v SOkA Cheb.

15. Přednáškový sál lidové knihovny v roce 1912. Převzato z ročenky *Egerer Jahrbuch 1912*. Uloženo v SOkA Cheb.
16. Kreuzingerova lidová knihovna, jižní průčelí s reliéfem. Foto 2010, S. Marková.
17. Kreuzingerova lidová knihovna, návrh jižního průčelí, Max Loos, 1908. Uloženo v archivu Stavebního úřadu MěÚ Cheb, složka č.p. 615.
18. Kreuzingerova lidová knihovna, návrh východního průčelí, Max Loos, 1908. Uloženo v archivu Stavebního úřadu MěÚ Cheb, složka č.p. 615.
19. Kreuzingerova lidová knihovna, návrh přízemí s vnitřním vybavením, Max Loos, 1908. Uloženo v archivu Stavebního úřadu MěÚ Cheb, složka č.p. 615.
20. Škola v Komenského sadech, celkový pohled. Foto 2010, S. Marková.
21. Návrh školy v Komenského sadech, J. Pascher, 1909. Převzato ze Z. Černý, *Cheb v době secese (1898 - 1914)*, Cheb 2006.
22. Dům č. p. 613, Valdštejnova ulice, celkový pohled. Foto 2010, S. Marková.
23. Dům č. p. 613, Valdštejnova ulice, detail. Foto 2010, S. Marková.
24. Dům č. p. 613, Valdštejnova ulice, projekt, B. Kirschnek, 1906. Uloženo v archivu Stavebního úřadu MěÚ Cheb, složka č.p. 613. Mapa Chebu ze začátku 19. století. Heribert Sturm, *Egers Entwicklung zur freien Reichsstadt*, Augsburg 1960, s. 315.
25. Dům č. p. 1150, Májová ulice, celkový pohled. Foto 2010, S. Marková.
26. Dům č. p. 1150, Májová ulice, detail. Foto 2010, S. Marková.
27. Dům č. p. 1150, Májová ulice, projekt, B. Kirschnek, 1908. Uloženo v archivu Stavebního úřadu MěÚ Cheb, složka č.p. 1150.
28. Dům č. p. 1305, ulice 26. dubna, celkový pohled. Foto 2010, S. Marková.
29. Dům č. p. 1305, ulice 26. dubna, detail štítu. Foto 2010, S. Marková.

30. Dům č. p. 1536, Vrbenského ulice, celkový pohled. Foto 2008, S. Marková.
31. Dům č. p. 1536, Vrbenského ulice, detail. Foto 2008, S. Marková.
32. Dům č. p. 1536, Vrbenského ulice, projekt, Franz Kraus, 1910. Uloženo v archivu Stavebního úřadu MěÚ Cheb, složka č.p. 1536.
33. Dům č. p. 1550, Bezručova ulice, celkový pohled. Foto 2010, S. Marková.
34. Dům v Penzingerstrasse 40, Vídeň, Karl Fischl, 1902. Převzato z http://www.pbase.com/bauer/art_nouveau_vienna.
35. Dům č. p. 1550, Bezručova ulice, projekt, B. Kirschnek, 1910. Uloženo v archivu Stavebního úřadu MěÚ Cheb, složka č.p. 1550.
36. Dům č. p. 1551, Bezručova ulice, celkový pohled. Foto 2010, S. Marková.
37. Dům č. p. 1535, Evropská ulice, celkový pohled. Foto 2009, S. Marková.
38. Dům č. p. 1535, Evropská ulice, projekt, Eduard Adler, 1910. Uloženo v archivu Stavebního úřadu MěÚ Cheb, složka č.p. 1535.
39. Dům č. p. 1570, Májová ulice, celkový pohled. Foto 2008, S. Marková.
40. Dům č. p. 1570, Májová ulice, návrh zřízení výkladců v parteru, 1936. Uloženo v archivu Stavebního úřadu MěÚ Cheb, složka č.p. 1570.
41. Dům č. p. 1566, Evropská ulice, celkový pohled. Foto 2008, S. Marková.
42. Dům č. p. 1566, Evropská ulice, návrh jihovýchodního průčelí, R. Weiss, 1912. Uloženo v archivu Stavebního úřadu MěÚ Cheb, složka č.p. 1566.
43. Dům č. p. 1566, Evropská ulice, řezy a návrh jihozápadního průčelí, R. Weiss, 1912. Uloženo v archivu Stavebního úřadu MěÚ Cheb, složka č.p. 1566.

44. Dům č. p. 1566, Evropská ulice, návrh 2. podlaží, R. Weiss, 1912. Uloženo v archivu Stavebního úřadu MěÚ Cheb, složka č.p. 1566.
45. Dům č. p. 1564, Evropská ulice, celkový pohled. Foto 2010, S. Marková.
46. Dům č. p. 1564, Evropská ulice, projekt, F. Schnelle, 1911. Uloženo v archivu Stavebního úřadu MěÚ Cheb, složka č.p. 1564.
47. Vila č. p. 1108, Goethova ulice, jižní průčelí. Foto 2010, S. Marková.
48. Vila č. p. 1108, Goethova ulice, hlavní vstup. Foto 2010, S. Marková.
49. Vila č. p. 1108, Goethova ulice, východní a severní průčelí. Foto 2008, S. Marková.
50. Vila č. p. 1524, Goethova ulice, celkový pohled. Foto 2010, S. Marková.
51. Vila č. p. 1524, Goethova ulice, celkový pohled. Foto 2008, S. Marková.
52. Vila č. p. 1524, Goethova ulice, řez a návrhy průčelí, H. Langhammer, 1909. Uloženo v archivu Stavebního úřadu MěÚ Cheb, složka č.p. 1524.
53. Vila č. p. 1524, Goethova ulice, půdorysy, H. Langhammer, 1909. Uloženo v archivu Stavebního úřadu MěÚ Cheb, složka č.p. 1524.
54. Kostel Nejsvětějšího srdce páně, Palackého ulice, 1912. Převzato z Luděk Krčmář, Zdeněk Procházka, Jan Soukup, *Zničené kostely, Průvodce historií západních Čech č. 14*, Domažlice 2004, s. 37.
55. Historická pohlednice s Českou školou. Převzato z http://www.pofil.cz/index.php?ak=web&what=1_0&lng=cz.
56. Česká škola, Májová ulice, celkový pohled. Foto 2010, S. Marková.
57. Česká škola, Májová ulice, návrh západního průčelí, Ing. F. Jenč, 1923. Uloženo v SOkA Cheb, fond č. 437, kart. 377.
58. Česká škola, Májová ulice, návrh východního průčelí, Ing. F. Jenč, 1923. Uloženo v SOkA Cheb, fond č. 437, kart. 377.
59. Spořitelní a záložní ústav, ulice Obrněných brigád, celkový pohled. Foto 2010, S. Marková.

60. Dobové vyobrazení záložního ústavu v adresáři města. Adressenbuch der Städte Eger u. Franzensbad sowie Umgebung. Uloženo v SOkA Cheb.
61. Okresní chorobinec, Na Vyhlídce, celkový pohled. Foto 2008, S. Marková.
62. Historická fotografie okresního chorobince z roku 1935. Převzato z Lorenz Schreiner (ed.), *Denkmäler im Egerland*, Amberg 2004, s. 183.
63. Historická fotografie vybavení kuchyně okresního chorobince. Převzato z *Unser Egerland*, Blätter für Egerlände Volkskunde, 1938, s. 69.
64. Obchodní palác České eskomptní banky, Májová ulice, celkový pohled. Foto 2010, S. Marková.
65. Historická fotografie České eskomptní banky v Chebu v roce 1935. Převzato z Lorenz Schreiner (ed.), *Denkmäler im Egerland*, Amberg 2004, s. 174.
66. Česká eskomptní banka, Májová ulice, návrh jižního průčelí, A. Markl, 1929. Uloženo v archivu Stavebního úřadu MěÚ Cheb, složka č.p. 104.
67. Kino Capitol, Májová ulice, celkový pohled. Foto 2010, S. Marková.
68. Kino Capitol, Májová ulice, návrh průčelí, F. Lehmann, 1930. Uloženo v archivu Stavebního úřadu MěÚ Cheb, složka č.p. 105.
69. Kino Capitol, Májová ulice, plán přestavby, K. Jacik, 1936. Uloženo v archivu Stavebního úřadu MěÚ Cheb, složka č.p. 105.
70. Kino Capitol, Májová ulice, plán přestavby - půdorys kina, K. Jacik, 1936. Uloženo v archivu Stavebního úřadu MěÚ Cheb, složka č.p. 105.
71. Historická fotografie zpěvácké haly na Brühlwiese z roku 1935. Nedochovaná. Převzato z Lorenz Schreiner (ed.), *Denkmäler im Egerland*, Amberg 2004, s. 172.
72. Historická fotografie interiéru zpěvácké haly na Brühlwiese z roku 1931. Převzato z *Egerer Zeitung* z 5. července 1931, s. 9.

73. Kostel klášterního komplexu sester od sv. Kříže, hl. průčelí. Foto 2008, S. Marková.
74. Interiér kostela klášterního komplexu sester od sv. Kříže. Foto 2008, S. Marková.
75. Historická fotografie nedochovaného domu s občanskou záložnou na třídě Svobody. Převzato z Radmil Jaroslav Slavík, *Chebská zrada*, Cheb 1948, s. 51.
76. Nedochovaný dům s občanskou záložnou na třídě Svobody, návrh průčelí, Jan Chládek, 1925. Uloženo v SOkA Cheb, fond č. 437, kart. 377.
77. Dům č. p. 1719, Májová ulice, celkový pohled. Foto 2010, S. Marková.
78. Dům č. p. 1719, Májová ulice, hlavní průčelí. Foto 2008, S. Marková.
79. Dům č. p. 773, Vrchlického ulice, celkový pohled. Foto 2010, S. Marková.
80. Dům č. p. 773, Vrchlického ulice, situační plán a návrh jižní fasády, A. Arazim, 1929. Uloženo v archivu Stavebního úřadu MěÚ Cheb, složka č.p. 773.
81. Dům č. p. 685, Na Hradčanech, celkový pohled. Foto 2010 S. Marková.
82. Dům č. p. 685, Na Hradčanech, detail západní fasády. Foto 2010, S. Marková.
83. Dům č. p. 638, Komenského ulice, celkový pohled. Foto 2010, S. Marková.
84. Dům č. p. 638, Komenského ulice, návrh průčelí, W. Weiss, 1932. Uloženo v archivu Stavebního úřadu MěÚ Cheb, složka č.p. 638.
85. Dobové vyobrazení domu č. p. 561 na třídě Svobody z roku 1930. Převzato z *Egerer Zeitung* z 13. listopadu 1930.
86. Dům č. p. 561, třída Svobody, celkový pohled. Foto 2010, S. Marková.

87. Dům č. p. 561, třída Svobody, návrh průčelí, K. Mattusch, 1929. Uloženo v archivu Stavebního úřadu MěÚ Cheb, složka č.p. 561.
88. Dům č. p. 561, třída Svobody, půdorys přízemí, K. Mattusch, 1929. Uloženo v archivu Stavebního úřadu MěÚ Cheb, složka č.p. 561.
89. Dům č. p. 1576, Májová ulice, celkový pohled. Foto 2010, S. Marková.
90. Dům č. p. 1576, Májová ulice, návrh průčelí, Heinrich Scherrer, 1930. Uloženo v archivu Stavebního úřadu MěÚ Cheb, složka č.p. 1576.
91. Dům č. p. 1576, Májová ulice, řezy, Heinrich Scherrer, 1930. Uloženo v archivu Stavebního úřadu MěÚ Cheb, složka č.p. 1576.
92. Vila č. p. 1731, Sadová ulice, západní průčelí. Převzato z Lubomír Zeman (ed.), *Slavné vily Karlovarského kraje*, Praha 2010, s. 185.
93. Vila č. p. 1731, Sadová ulice, projekt, K. Ernstberger, 1925. Uloženo v archivu Stavebního úřadu MěÚ Cheb, složka č.p. 1731.
94. Vila č. p. 940, ulice 17. listopadu, východní průčelí. Převzato z Lubomír Zeman (ed.), *Slavné vily Karlovarského kraje*, Praha 2010, s. 222.
95. Vila č. p. 940, ulice 17. listopadu, jižní průčelí. Převzato z Lubomír Zeman (ed.), *Slavné vily Karlovarského kraje*, Praha 2010, s. 223.
96. Vila č. p. 940, ulice 17. listopadu, návrh západního průčelí, H. Scherrer, 1934. Převzato z Lubomír Zeman (ed.), *Slavné vily Karlovarského kraje*, Praha 2010, s. 224.
97. Vila č. p. 1021, Hradební ulice, jihozápadní průčelí. Převzato z Lubomír Zeman (ed.), *Slavné vily Karlovarského kraje*, Praha 2010, s. 225.
98. Vila č. p. 1021, Hradební ulice, jihovýchodní průčelí. Převzato z Lubomír Zeman (ed.), *Slavné vily Karlovarského kraje*, Praha 2010, s. 225.
99. Vila č. p. 1021, Hradební ulice, interiér prvního podlaží. Převzato z Lubomír Zeman (ed.), *Slavné vily Karlovarského kraje*, Praha 2010, s. 227.

100. Vila č. p. 1021, Hradební ulice, výmalba na ochozu v prvním podlaží. Převzato z Lubomír Zeman (ed.), *Slavné vily Karlovarského kraje*, Praha 2010, s. 228.
101. Vila č. p. 1021, Hradební ulice, návrh jihozápadního průčelí, H.Scherrer, 1938. Převzato z Lubomír Zeman (ed.), *Slavné vily Karlovarského kraje*, Praha 2010, s. 228.
102. Vila č. p._1021, Hradební ulice, návrh jihovýchodního průčelí, H.Scherrer, 1938. Převzato z Lubomír Zeman (ed.), *Slavné vily Karlovarského kraje*, Praha 2010, s. 228.

Obrazové přílohy

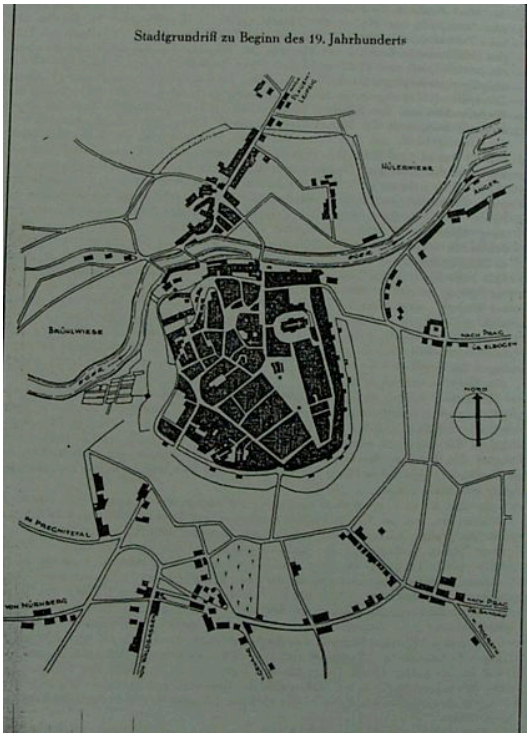

1. Mapa Chebu ze začátku 19. století.

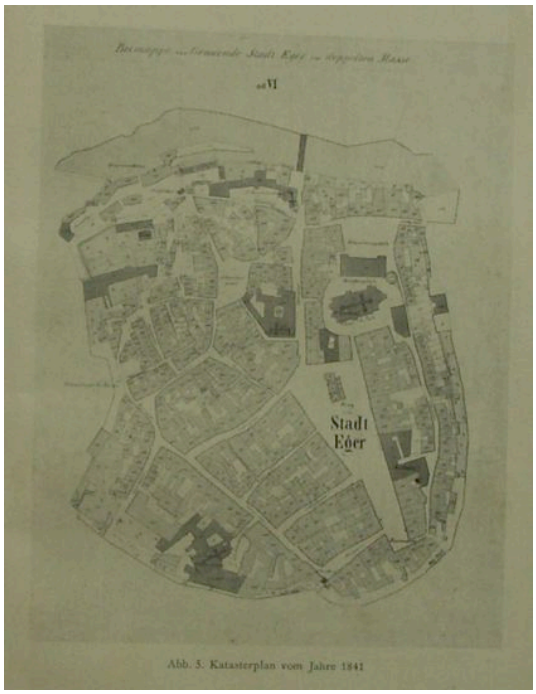

2. Katastrální mapa Chebu z roku 1841.

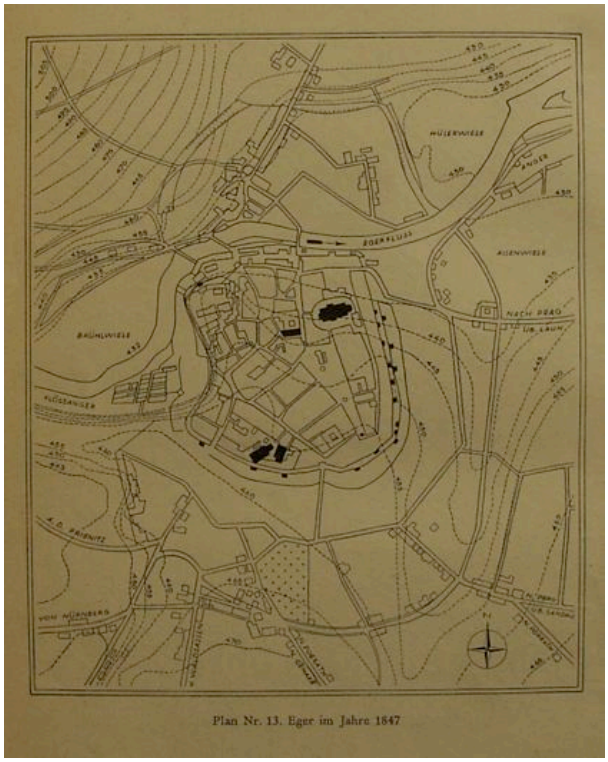

3. Plán Chebu z roku 1847.

4. Plán chebské železniční sítě.

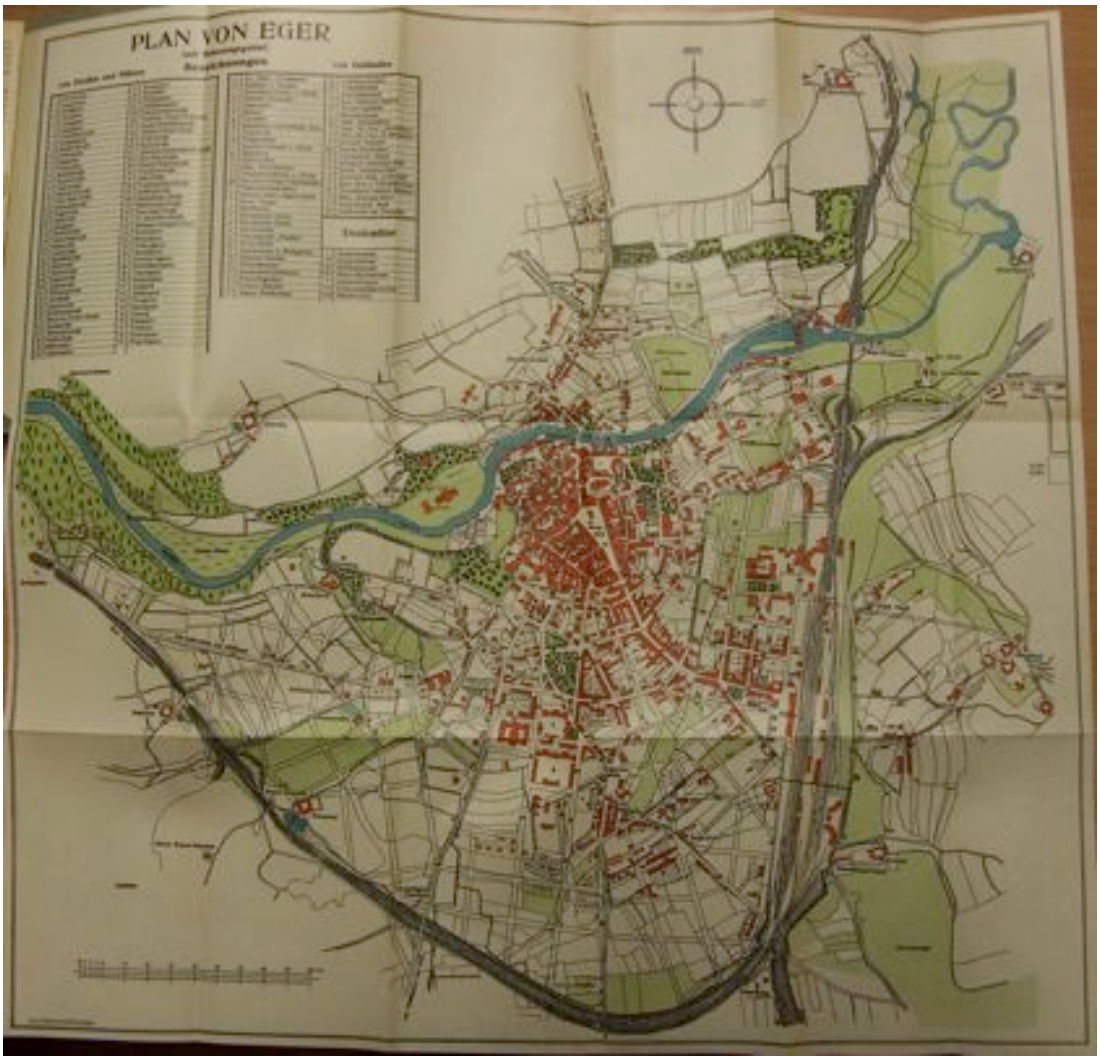

5. Plán města z roku 1928.

6. Plán města - zastavovací plán z roku 1930.

7. Plán Chebu z roku 1938.

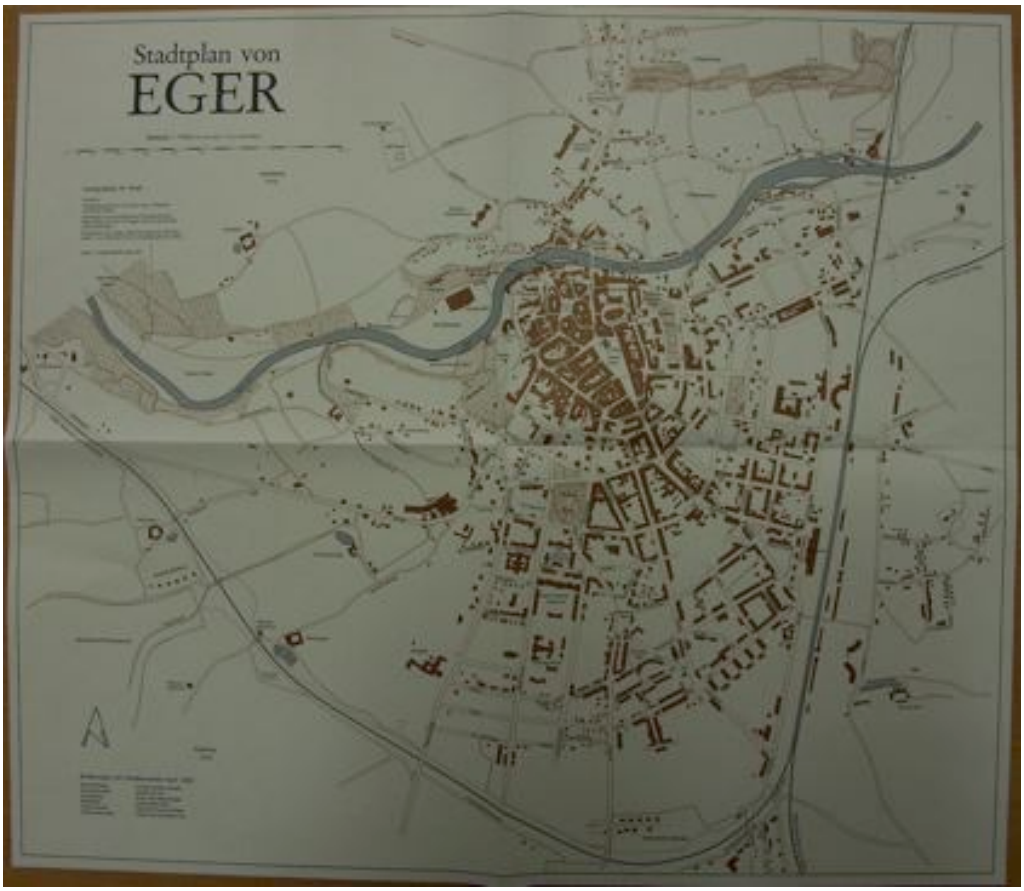

8. Plán Chebu, okolo roku 1950.

9. Historická fotografie nádraží z dvacátých let 20. století.

10. Jídelna 1. a 2. třídy chebského nádraží. J. Haberzettl 1907.

11. Nádražní hala. J. Haberzettl 1907.

12. Historická pohlednice s lidovou knihovnou a židovskou synagogou.

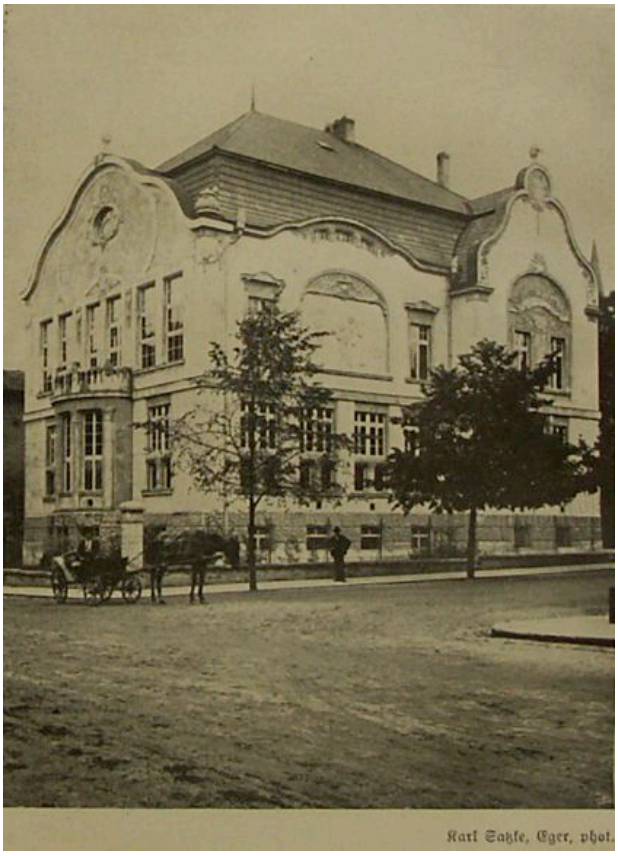

13. Historická fotografie lidové knihovny v roce 1912.

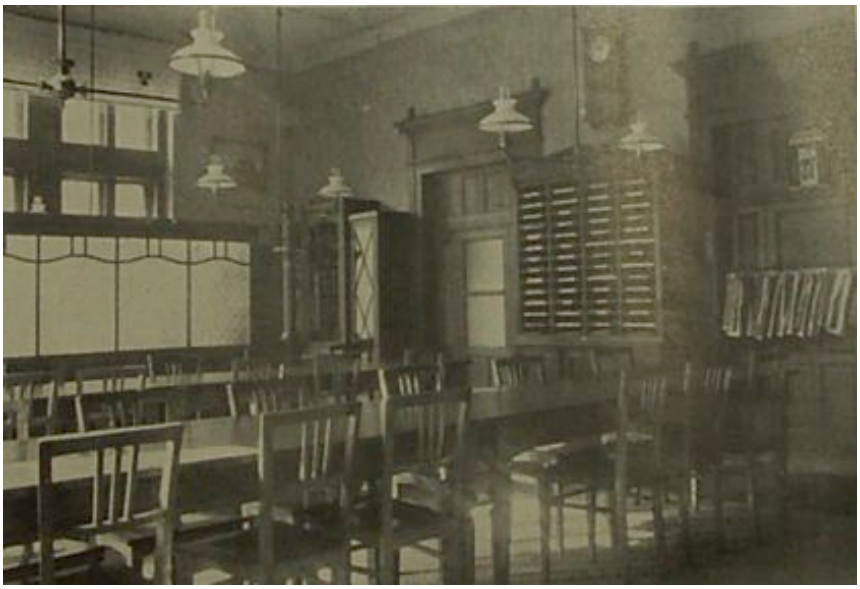

14. Čtenářský sál lidové knihovny v roce 1912.

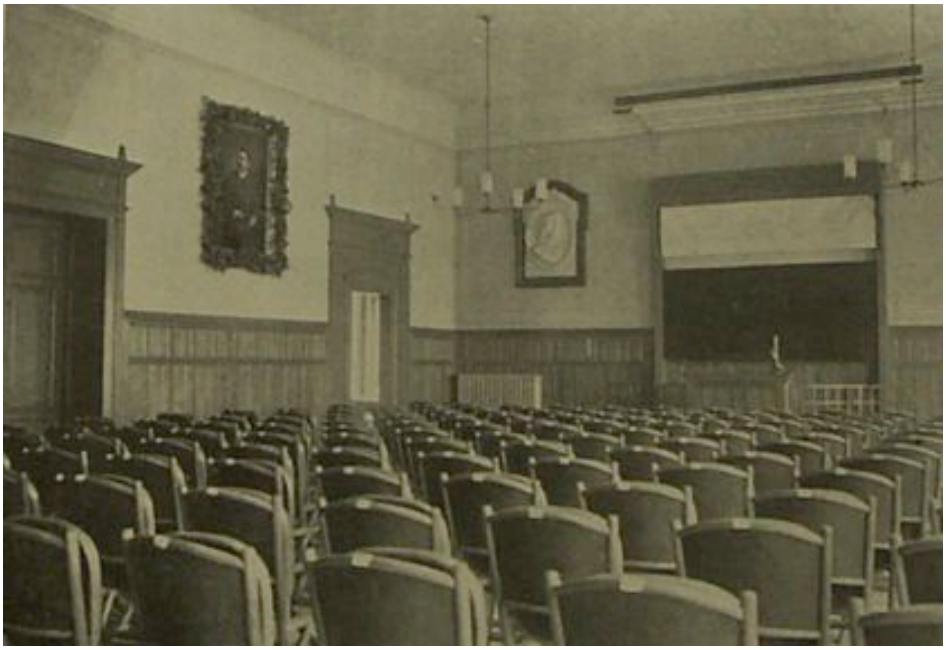

15. Přednáškový sál lidové knihovny v roce 1912.

16. Kreuzingerova lidová knihovna, jižní průčelí s reliéfem. Foto 2010.

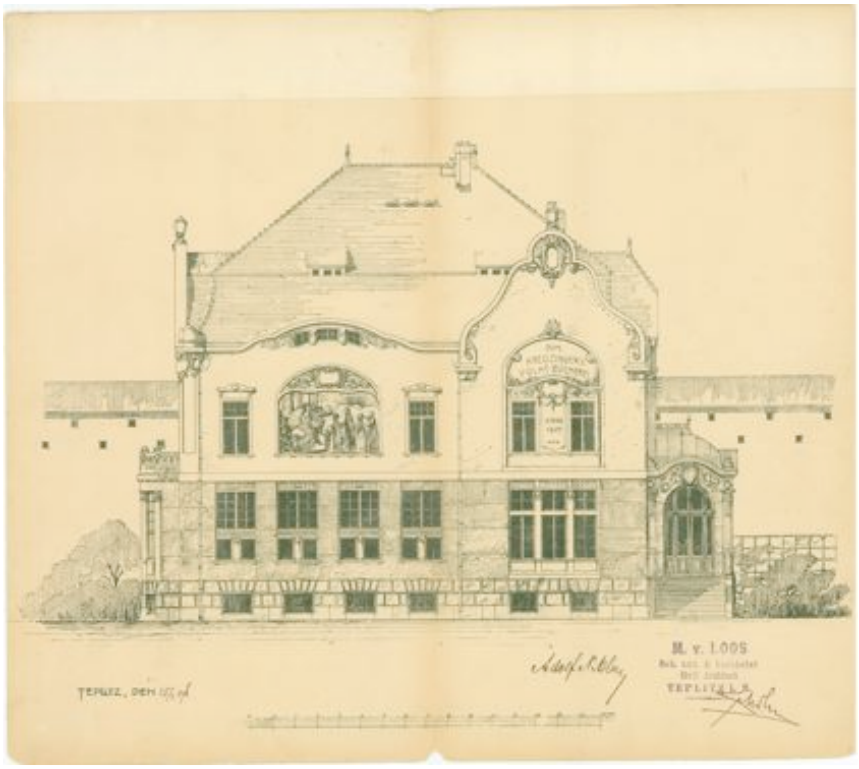

17. Kreuzingerova lidová knihovna, návrh jižního průčelí, Max Loos, 1908.

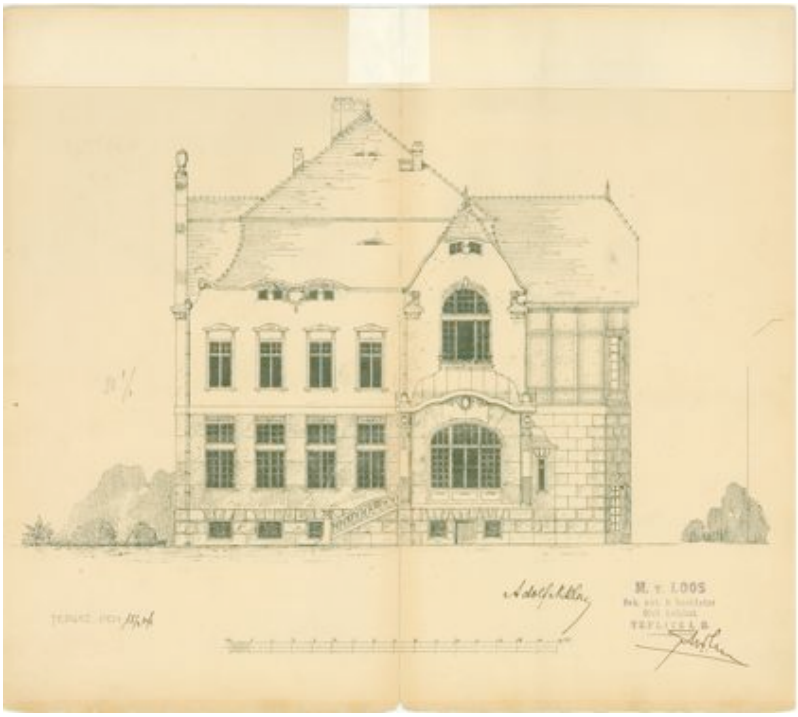

18. Kreuzingerova lidová knihovna, návrh východního průčelí, Max Loos, 1908.

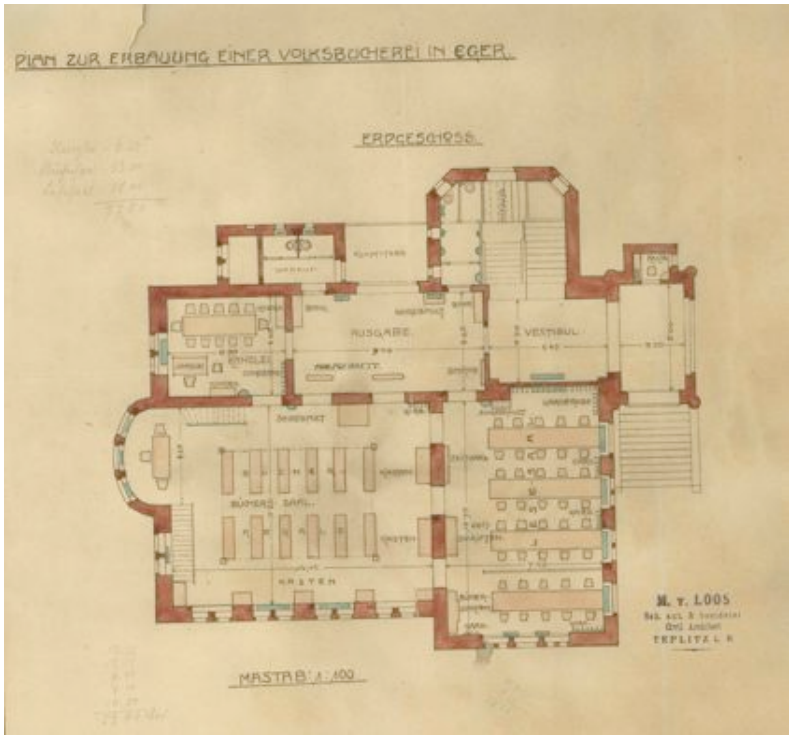

19. Kreuzingerova lidová knihovna, návrh přízemí s vnitřním vybavením, Max Loos, 1908.

20. Škola v Komenského sadech, celkový pohled. Foto 2010.

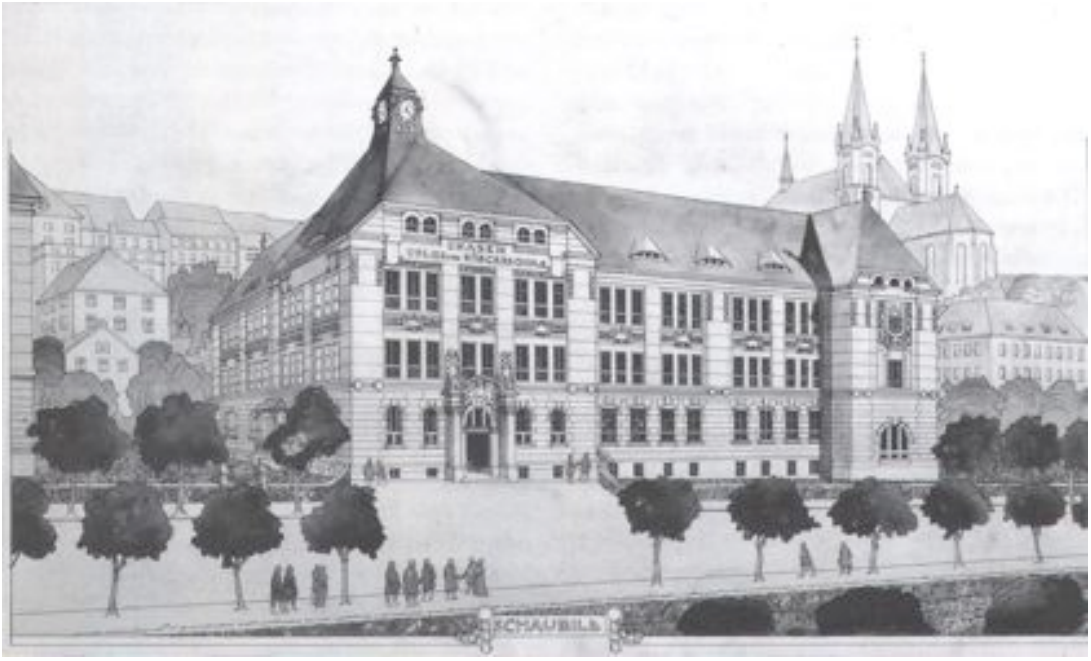

21. Návrh školy v Komenského sadech, J. Pascher, 1909.

22. Dům č. p. 613, Valdštejnova ulice, celkový pohled. Foto 2010.

23. Dům č. p. 613, Valdštejnova ulice, detail. Foto 2010.

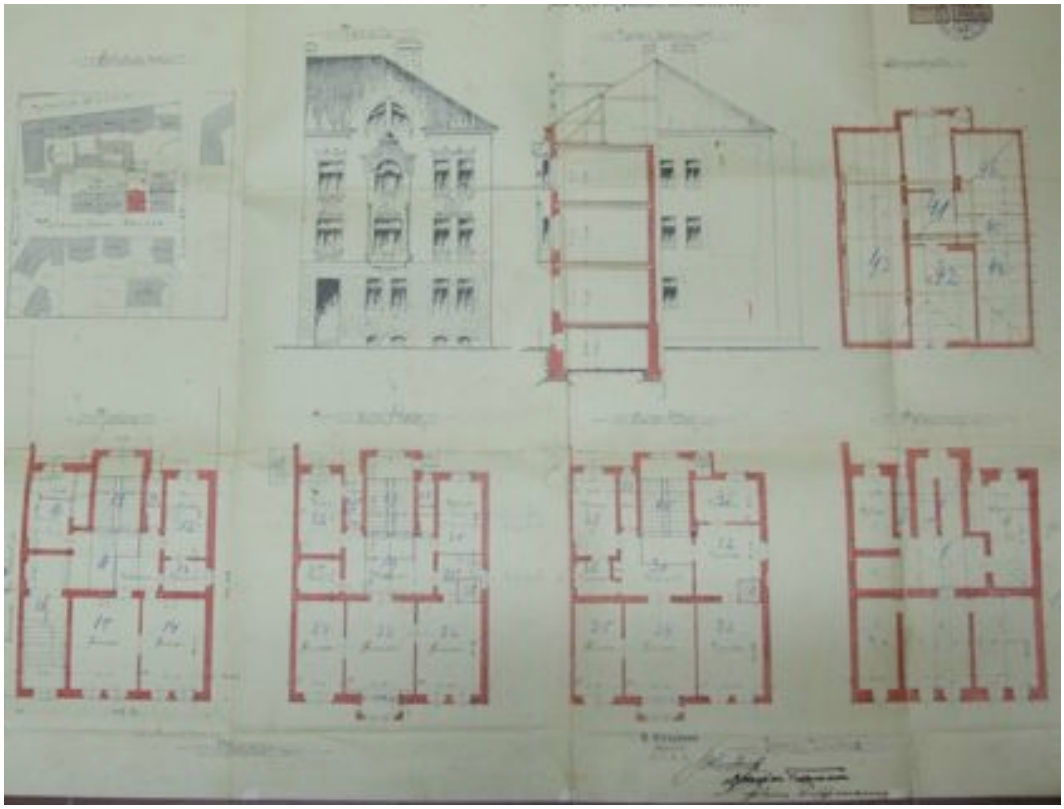

24. Dům č. p. 613, Valdštejnova ulice, projekt, B. Kirschnek, 1906.

25. Dům č. p. 1150, Májová ulice, celkový pohled. Foto 2010.

26. Dům č. p. 1150, Májová ulice, detail. Foto 2010.

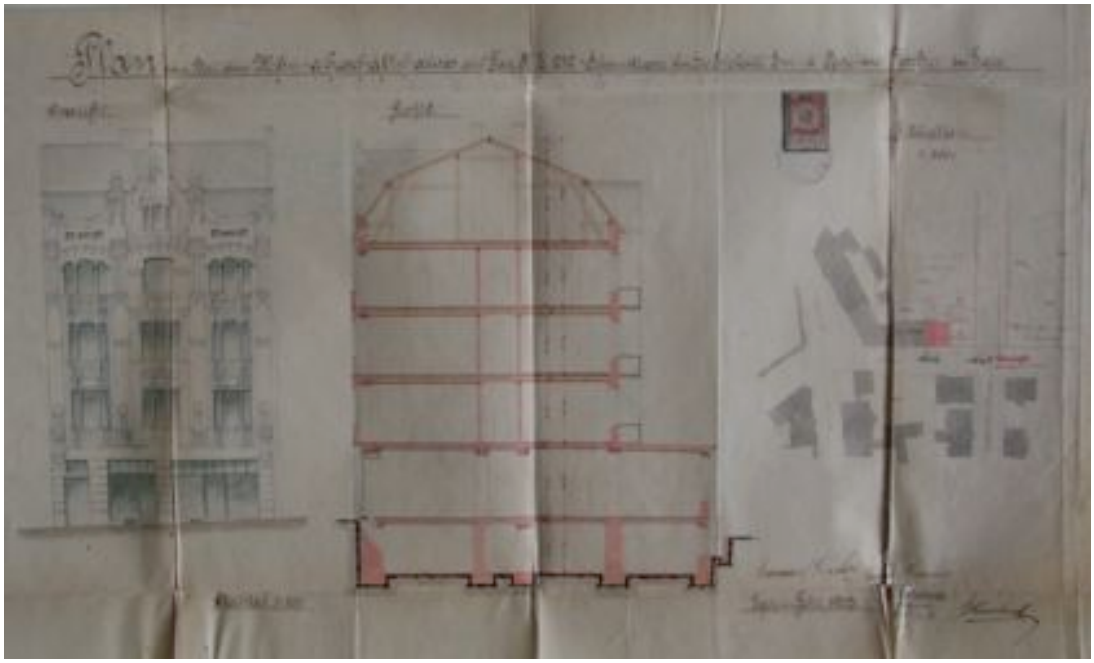

27. Dům č. p. 1150, Májová ulice, projekt, B. Kirschnek, 1908.

28. Dům č. p. 1305, ulice 26. dubna, celkový pohled. Foto 2010.

29. Dům č. p. 1305, ulice 26. dubna, detail štítu. Foto 2010.

30. Dům č. p. 1536, Vrbenského ulice, celkový pohled. Foto 2008.

31. Dům č. p. 1536, Vrbenského ulice, detail. Foto 2008.

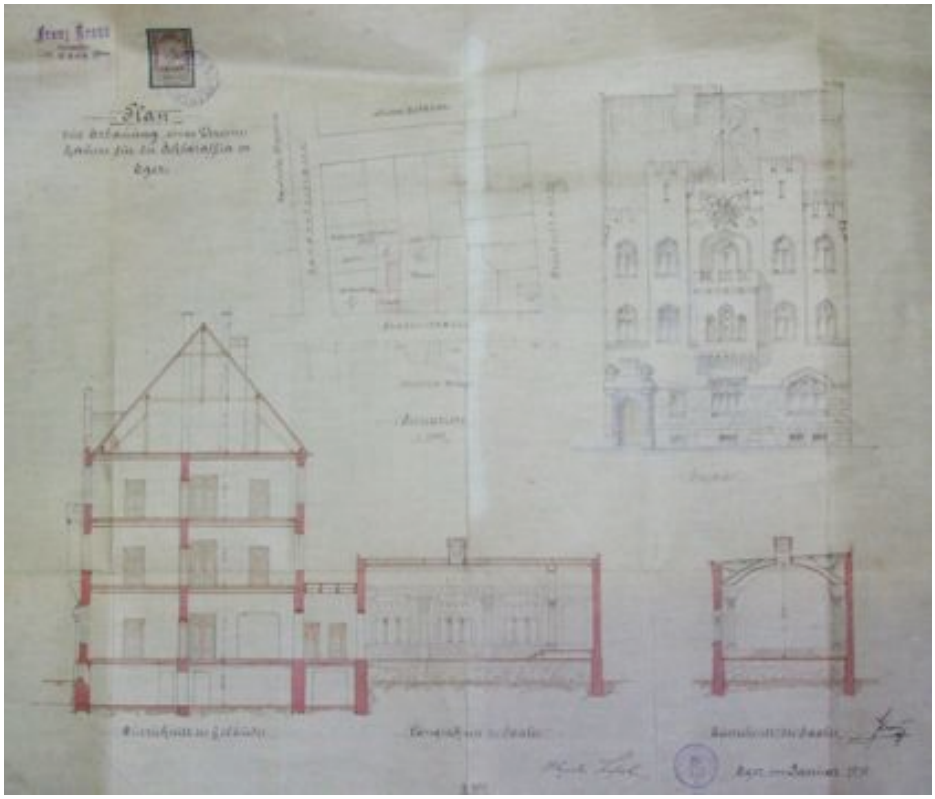

32. Dům č. p. 1536, Vrbenského ulice, projekt, Franz Kraus, 1910.

33. Dům č. p. 1550, Bezručova ulice, celkový pohled. Foto 2010.

34. Dům v Penzingerstrasse 40, Vídeň, Karl Fischl, 1902.

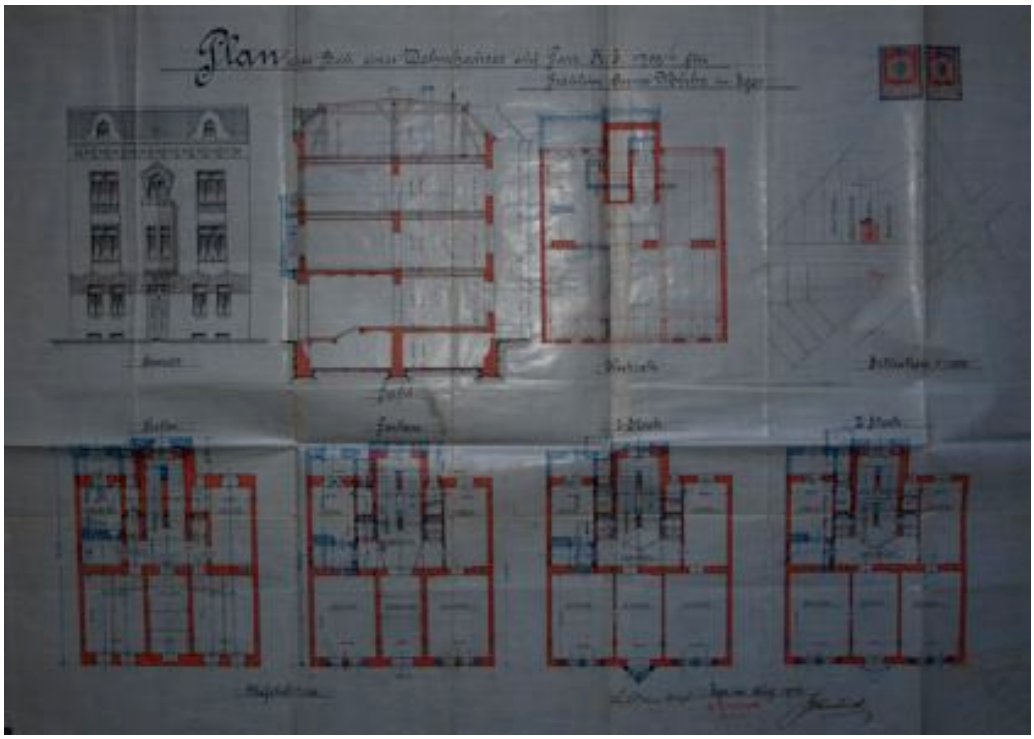

35. Dům č. p. 1550, Bezručova ulice, projekt, B. Kirschnek, 1910.

36. Dům č. p. 1551, Bezručova ulice, celkový pohled. Foto 2010.

37. Dům č. p. 1535, Evropská ulice, celkový pohled. Foto 2009.

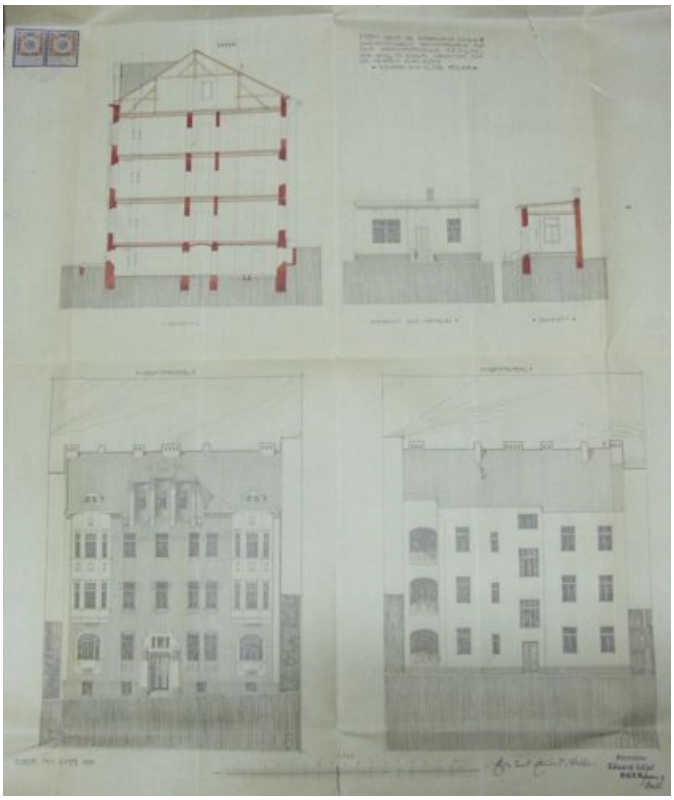

38. Dům č. p. 1535, Evropská ulice, projekt, Eduard Adler, 1910.

39. Dům č. p. 1570, Májová ulice, celkový pohled. Foto 2008.

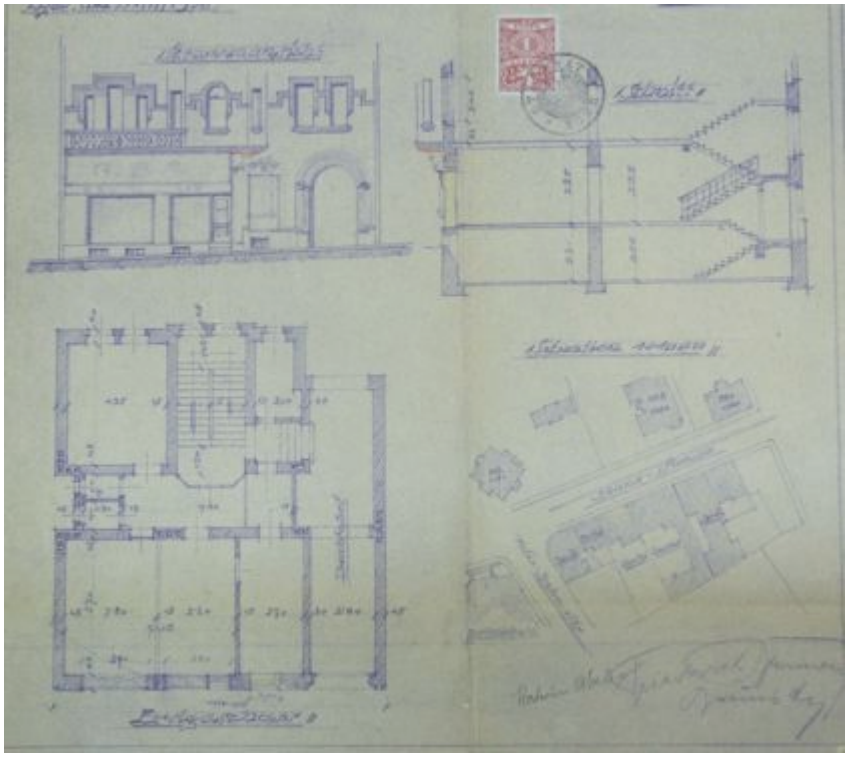

40. Dům č. p. 1570, Májová ulice, návrh zřízení výkladců v parteru, 1936.

41. Dům č. p. 1566, Evropská ulice, celkový pohled. Foto 2008.

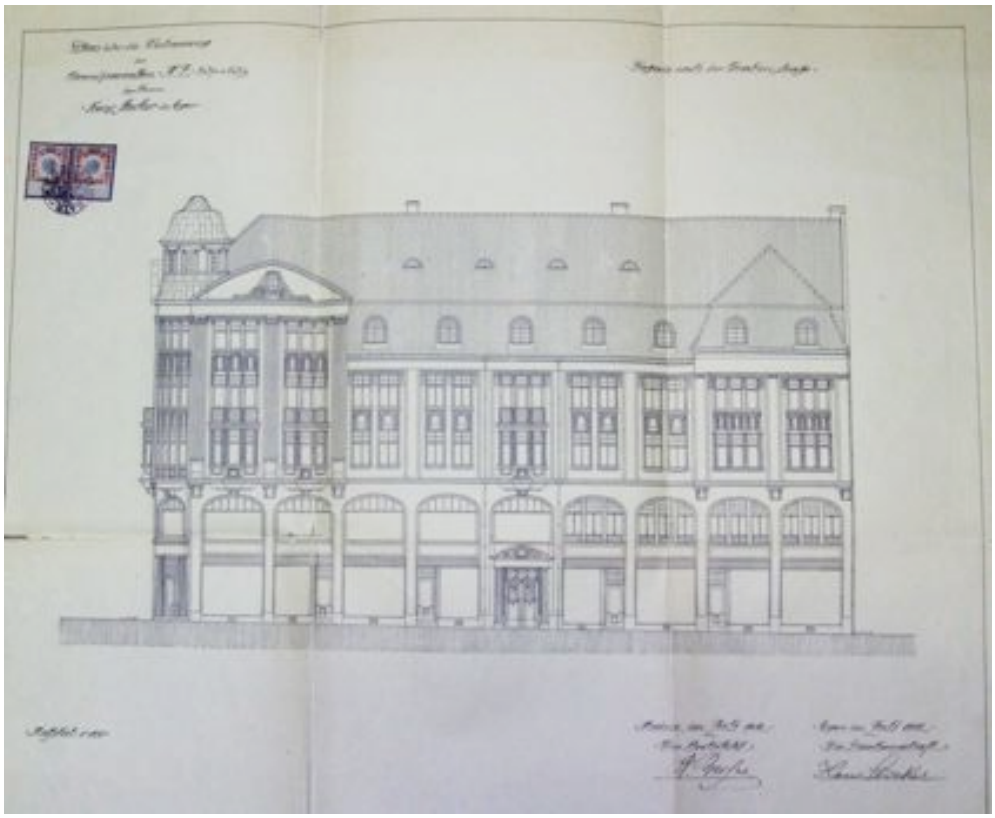

42. Dům č. p. 1566, Evropská ulice, návrh jihovýchodního průčelí, R. Weiss, 1912.

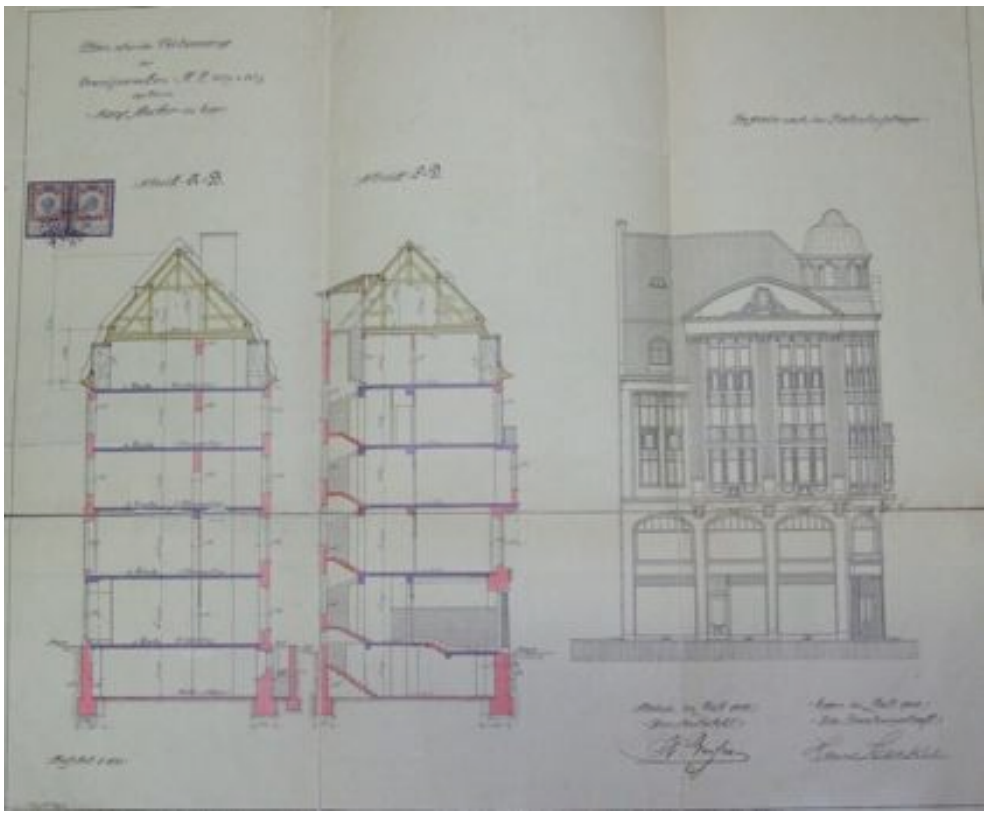

43. Dům č. p. 1566, Evropská ulice, řezy a návrh jihozápadního průčelí, R. Weiss, 1912.

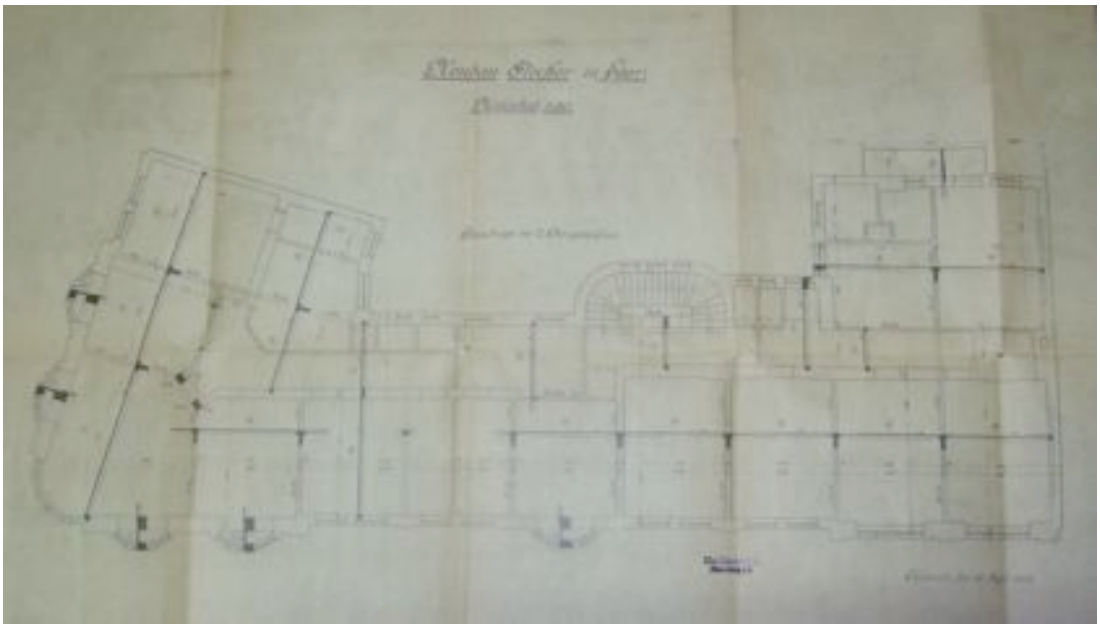

44. Dům č. p. 1566, Evropská ulice, návrh 2. podlaží, R. Weiss, 1912.

45. Dům č. p. 1564, Evropská ulice, celkový pohled. Foto 2010.

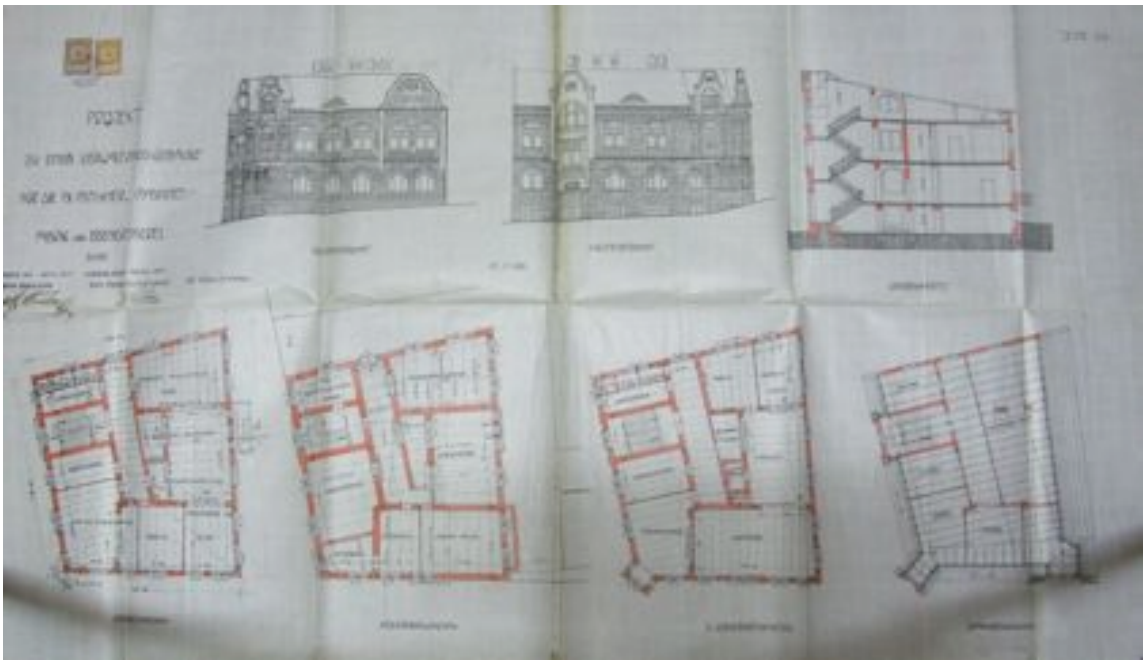

46. Dům č. p. 1564, Evropská ulice, projekt, F. Schnelle, 1911.

47. Vila č. p. 1108, Goethova ulice, jižní průčelí. Foto 2010.

48. Vila č. p. 1108, Goethova ulice, hlavní vstup. Foto 2010.

49. Vila č. p. 1108, Goethova ulice, východní a severní průčelí. Foto 2010.

50. Vila č. p. 1524, Goethova ulice, celkový pohled. Foto 2010.

51. Vila č. p. 1524, Goethova ulice, celkový pohled. Foto 2008.

52. Vila č. p. 1524, Goethova ulice, řez a návrhy průčelí, H. Langhammer, 1909.

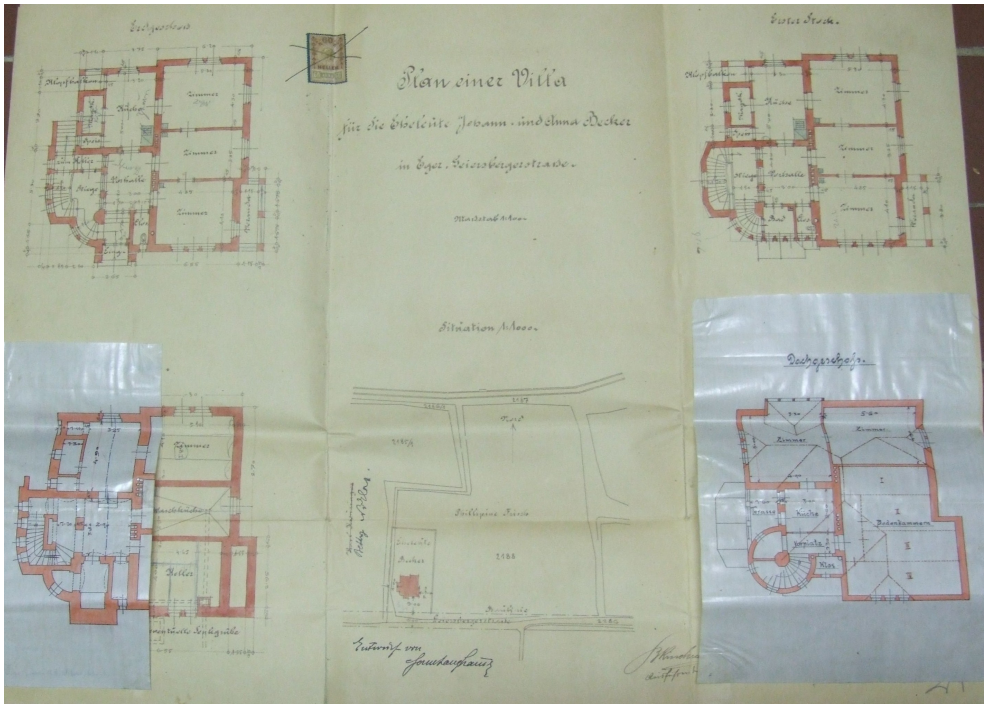

53. Vila č. p. 1524, Goethova ulice, půdorysy, H. Langhammer, 1909.

54. Kostel Nejsvětějšího srdce páně, Palackého ulice, 1912.

55. Historická pohlednice s Českou školou.

56. Česká škola, Májová ulice, celkový pohled. Foto 2010.

57. Česká škola, Májová ulice, návrh západního průčelí, Ing. F. Jenč, 1923.

58. Česká škola, Májová ulice, návrh východního průčelí, Ing. F. Jenč, 1923.

59. Spořitelní a záložní ústav, ulice Obrněných brigád, celkový pohled. Foto 2010.

60. Dobové vyobrazení záložního ústavu v adresáři města.

61. Okresní chorobinec, Na Vyhlídce, celkový pohled. Foto 2008.

62. Historická fotografie okresního chorobince z roku 1935.

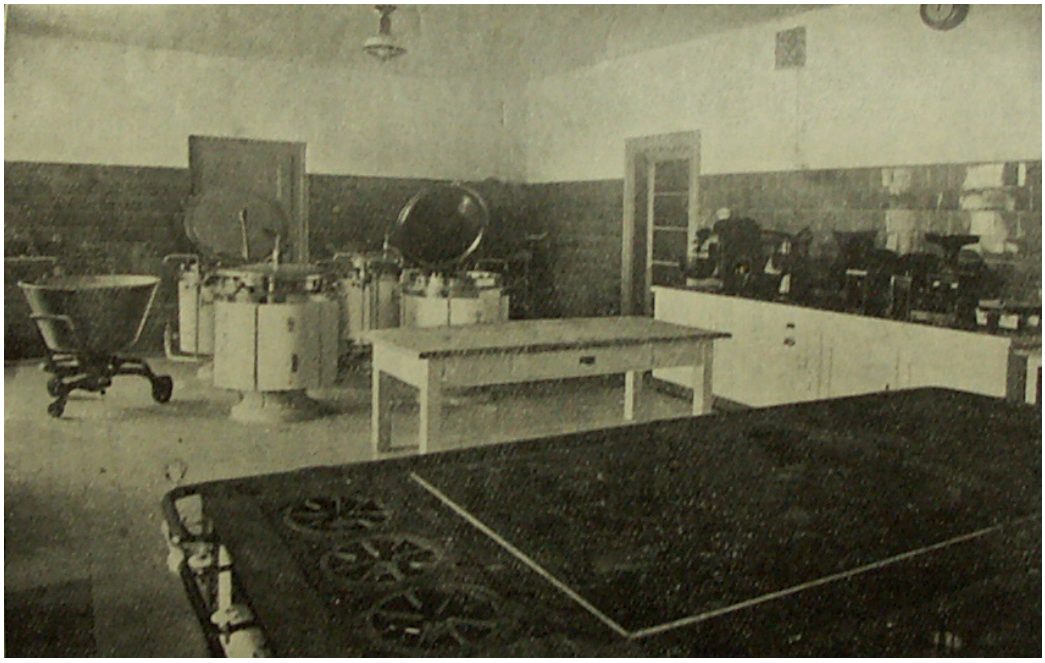

63. Historická fotografie vybavení kuchyně okresního chorobince.

64. Obchodní palác České eskomptní banky, Májová ulice, celkový pohled. Foto 2010.

65. Historická fotografie České eskomptní banky v Chebu v roce 1935.

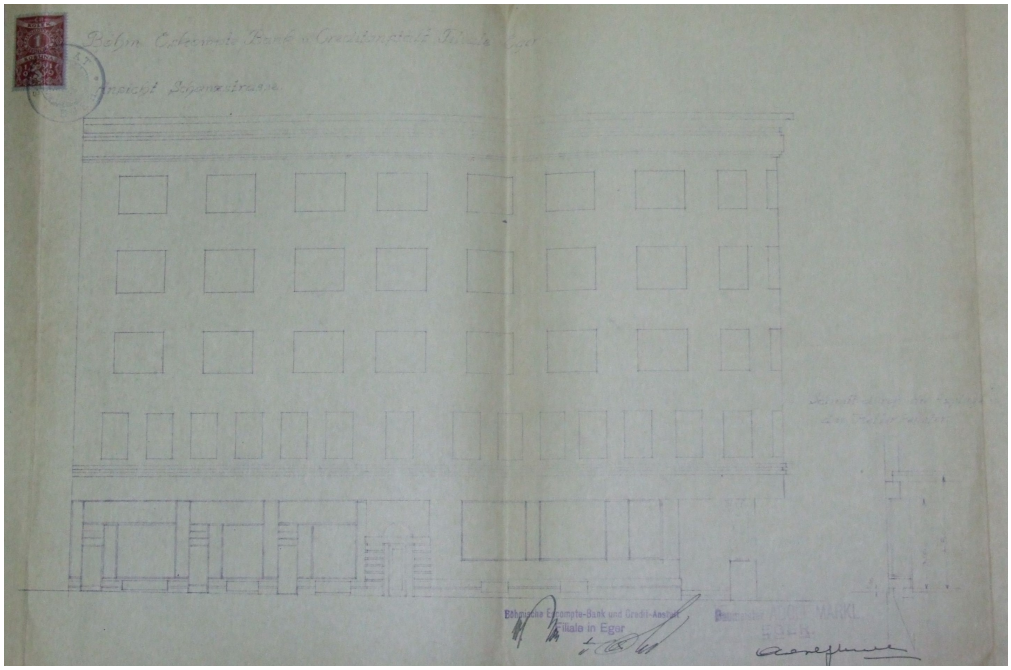

66. Česká eskomptní banka, Májová ulice, návrh jižního průčelí, A. Markl, 1929.

67. Kino Capitol, Májová ulice, celkový pohled. Foto 2010.

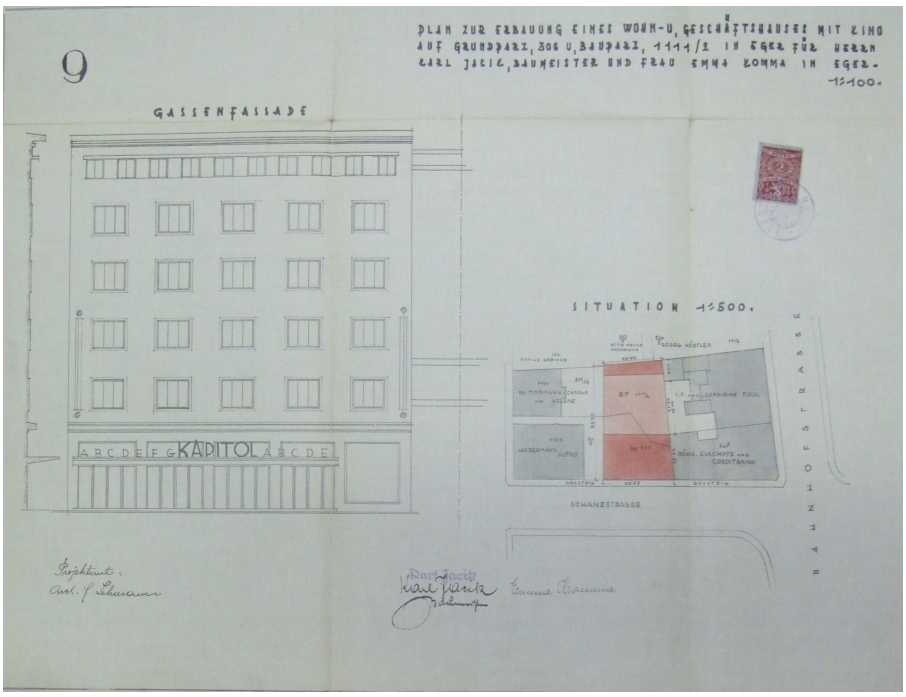

68. Kino Capitol, Májová ulice, návrh průčelí, F. Lehmann, 1930.

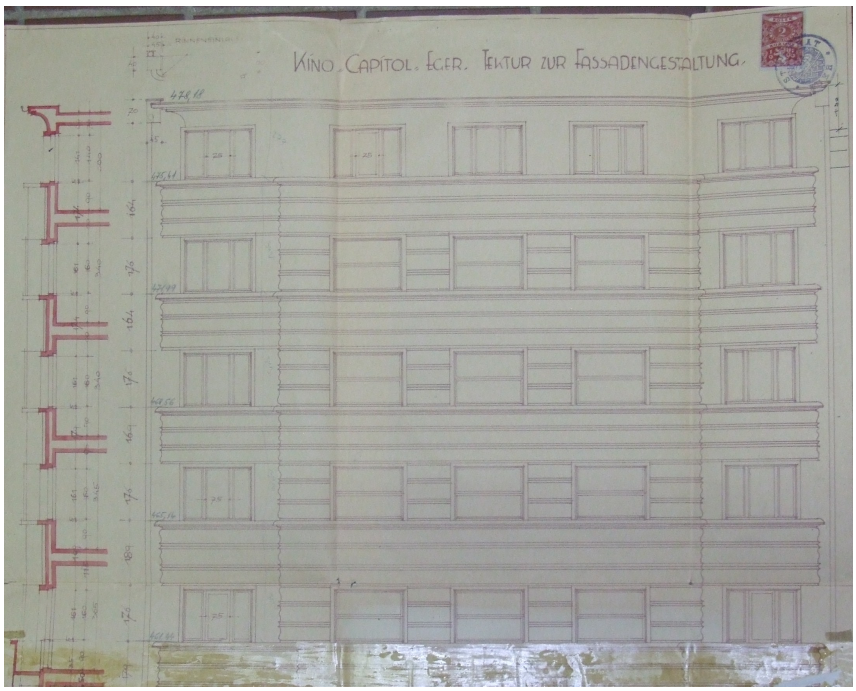

69. Kino Capitol, Májová ulice, plán přestavby, K. Jacik, 1936.

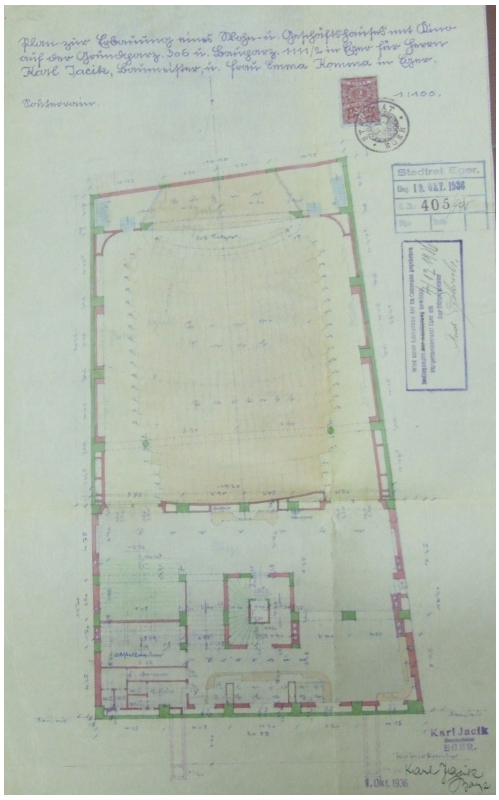

70. Kino Capitol, Májová ulice, plán přestavby - půdorys kina, K. Jacik, 1936.

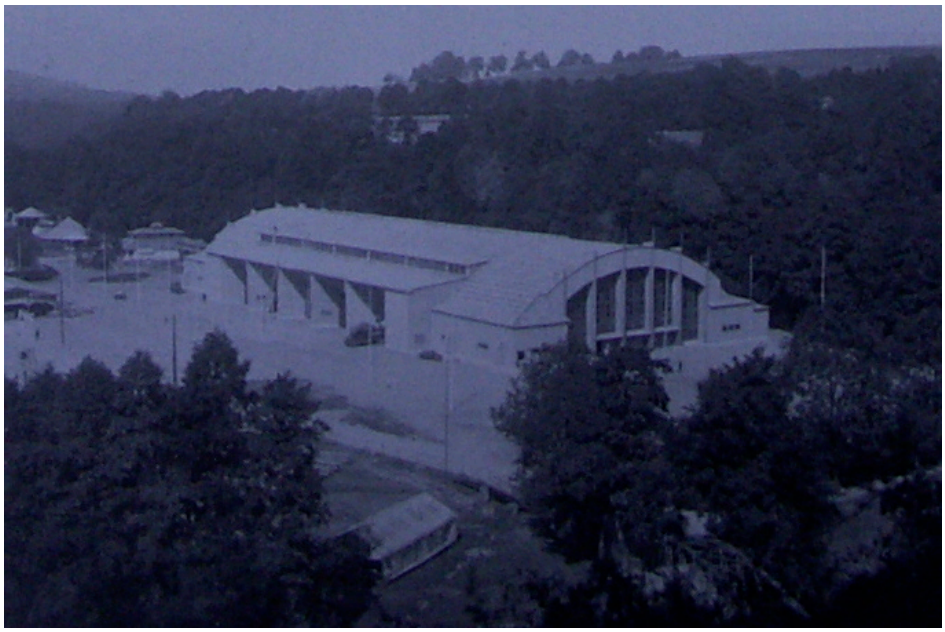

71. Historická fotografie zpěvácké haly na Brühlwiese z roku 1935.

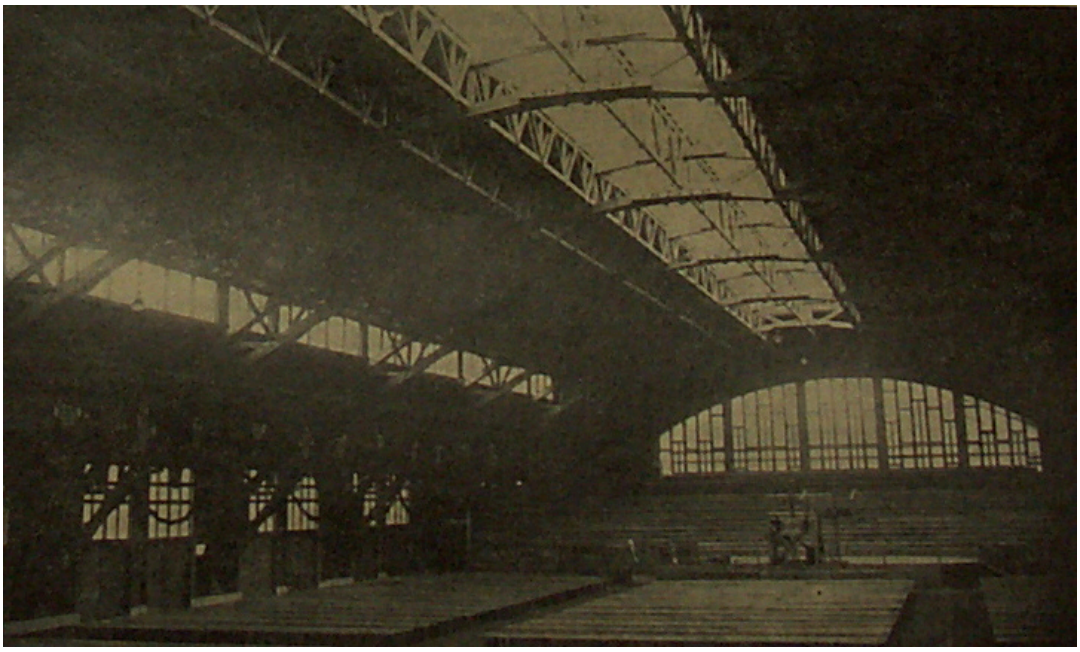

72. Historická fotografie interiéru zpěvácké haly na Brühlwiese z roku 1931.

73. Kostel klášterního komplexu sester od sv. Kříže, hl. průčelí. Foto 2008.

74. Interiér kostela klášterního komplexu sester od sv. Kříže. Foto 2008.

75. Historická fotografie nedochovaného domu s občanskou záložnou na třídě Svobody.

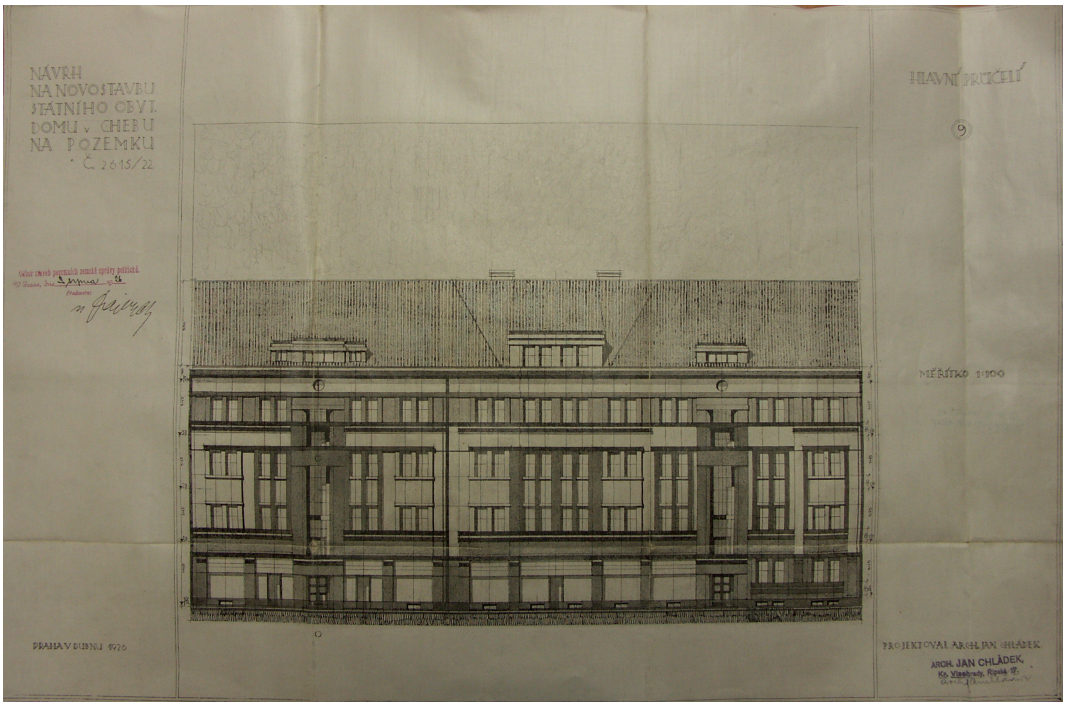

76. Nedochovaný dům s občanskou záložnou na třídě Svobody, návrh průčelí, Jan Chládek, 1925.

77. Dům č. p. 1719, Májová ulice, celkový pohled. Foto 2010.

78. Dům č. p. 1719, Májová ulice, hlavní průčelí. Foto 2008.

79. Dům č. p. 773, Vrchlického ulice, celkový pohled. Foto 2010.

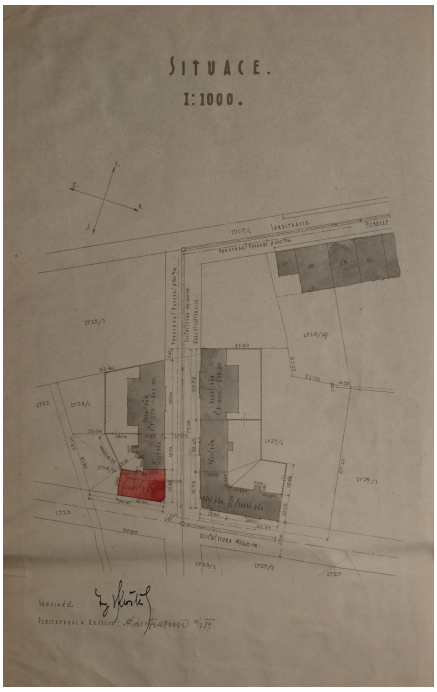

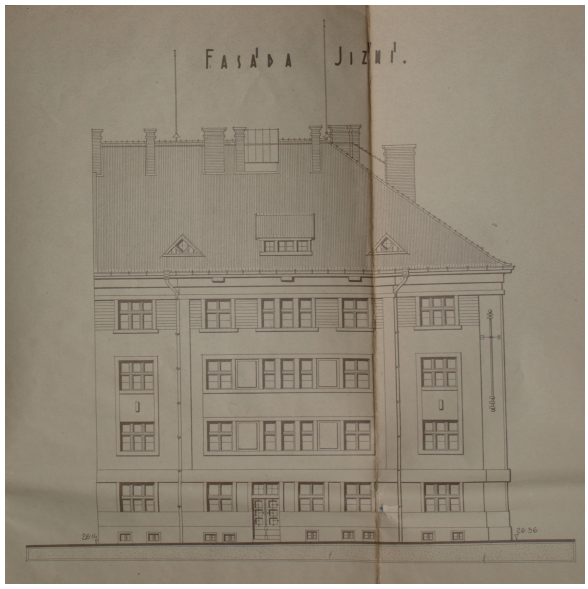

80. Dům č. p. 773, Vrchlického ulice, situační plán a návrh jižní fasády, A. Arazim, 1929.

81. Dům č. p. 685, Na Hradčanech, celkový pohled. Foto 2010.

82. Dům č. p. 685, Na Hradčanech, detail západní fasády. Foto 2010.

83. Dům č. p. 638, Komenského ulice, celkový pohled. Foto 2010.

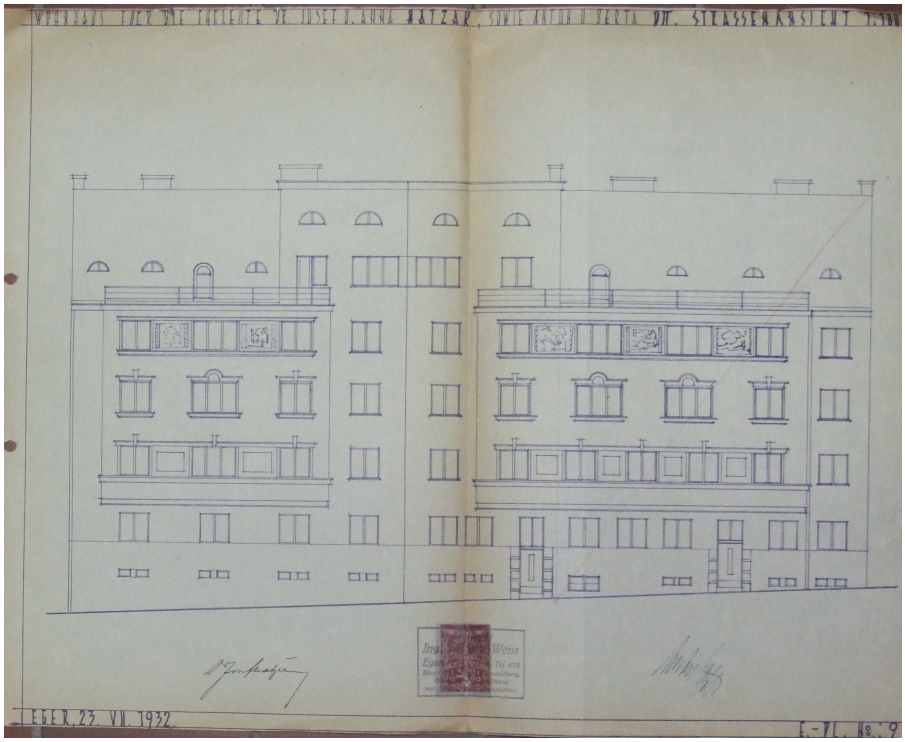

84. Dům č. p. 638, Komenského ulice, návrh průčelí, W. Weiss, 1932.

85. Dobové vyobrazení domu č. p. 561 na třídě Svobody z roku 1930.

86. Dům č. p. 561, třída Svobody, celkový pohled. Foto 2010.

87. Dům č. p. 561, třída Svobody, návrh průčelí, K. Mattusch, 1929.

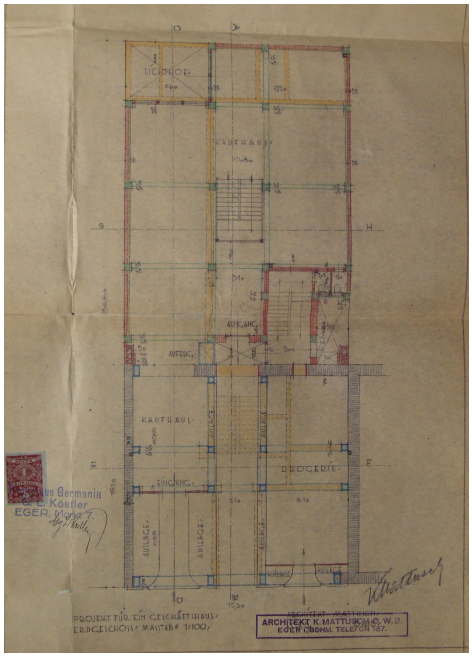

88. Dům č. p. 561, třída Svobody, půdorys přízemí, K. Mattusch, 1929.

89. Dům č. p. 1576, Májová ulice, celkový pohled. Foto 2010.

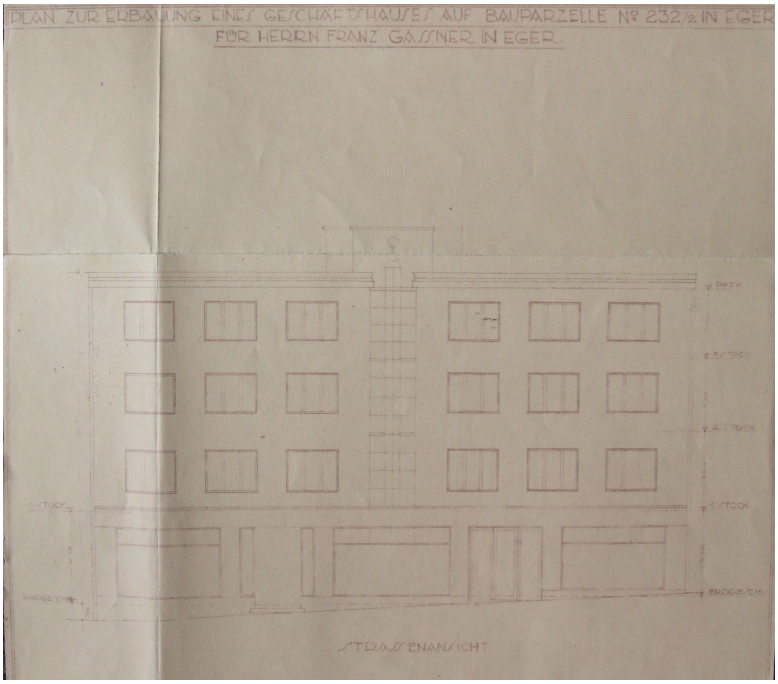

90. Dům č. p. 1576, Májová ulice, návrh průčelí, Heinrich Scherrer, 1930.

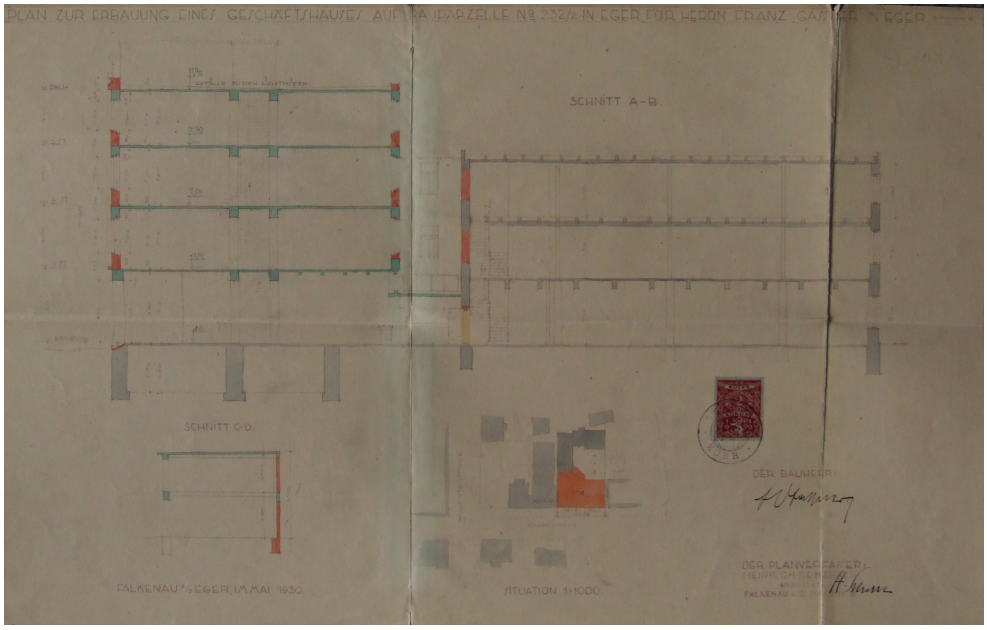

91. Dům č. p. 1576, Májová ulice, řezy, Heinrich Scherrer, 1930.

92. Vila č. p. 1731, Sadová ulice, západní průčelí.

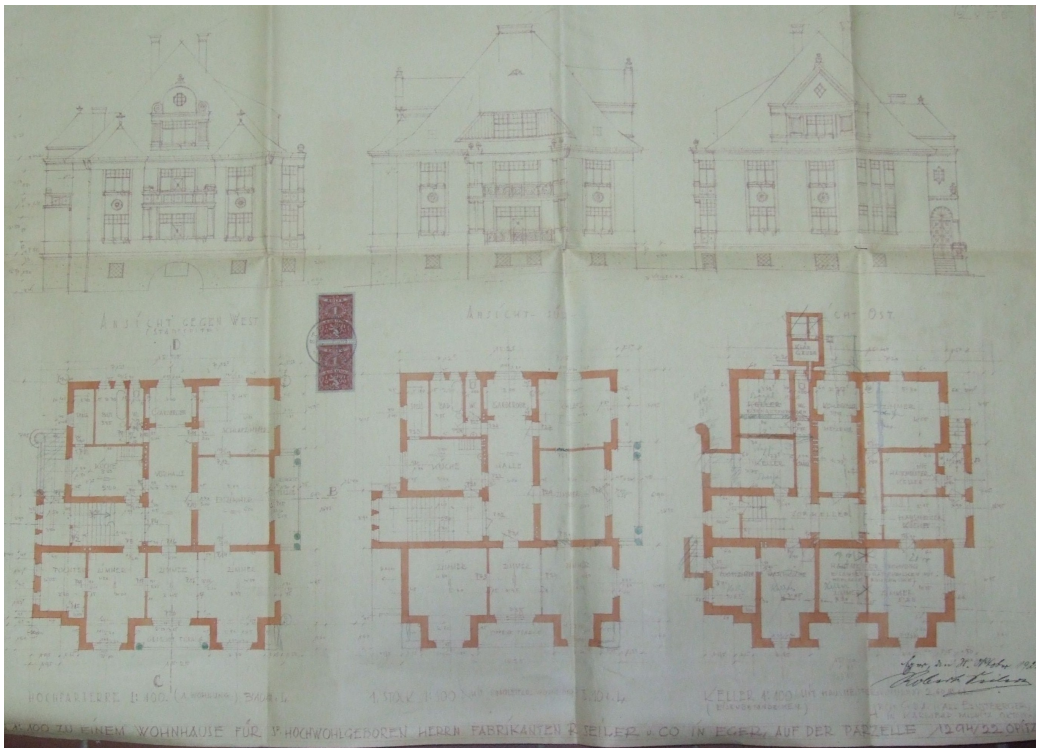

93. Vila č. p. 1731, Sadová ulice, projekt, K. Ernstberger, 1925.

94. Vila č. p. 940, ulice 17. listopadu, východní průčelí.

95. Vila č. p. 940, ulice 17. listopadu, jižní průčelí.

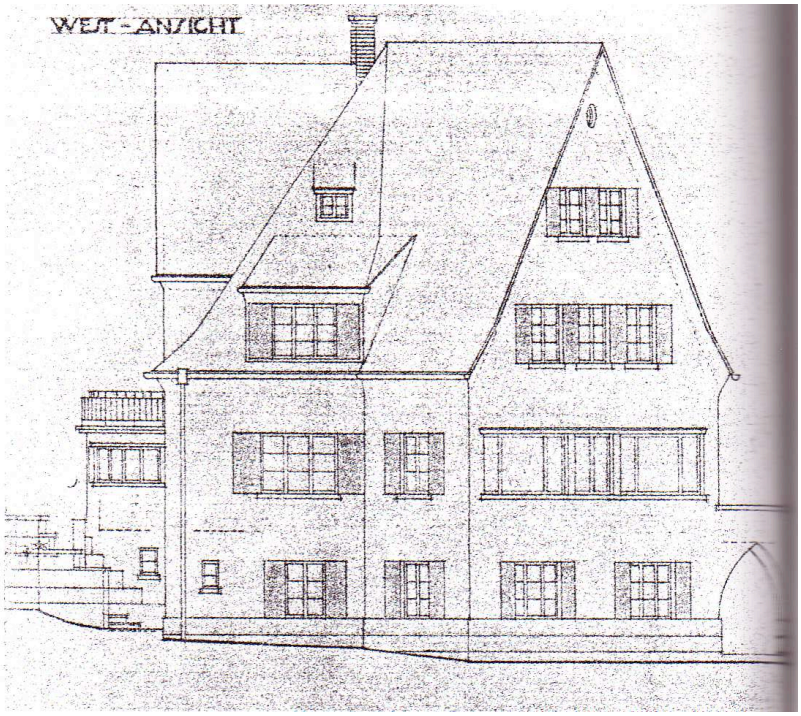

96. Vila č. p. 940, ulice 17. listopadu, návrh západního průčelí, H. Scherrer, 1934.

97. Vila č. p. 1021, Hradební ulice, jihozápadní průčelí.

98. Vila č. p. 1021, Hradební ulice, jihovýchodní průčelí.

99. Vila č. p. 1021, Hradební ulice, interiér prvního podlaží.

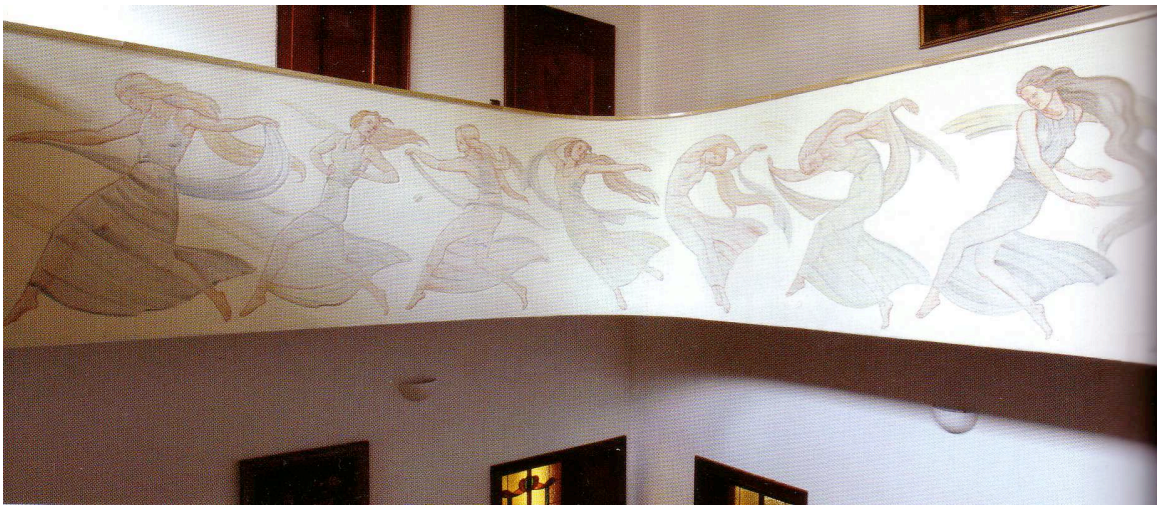

100. Vila č. p. 1021, Hradební ulice, výmalba na ochozu v prvním podlaží.

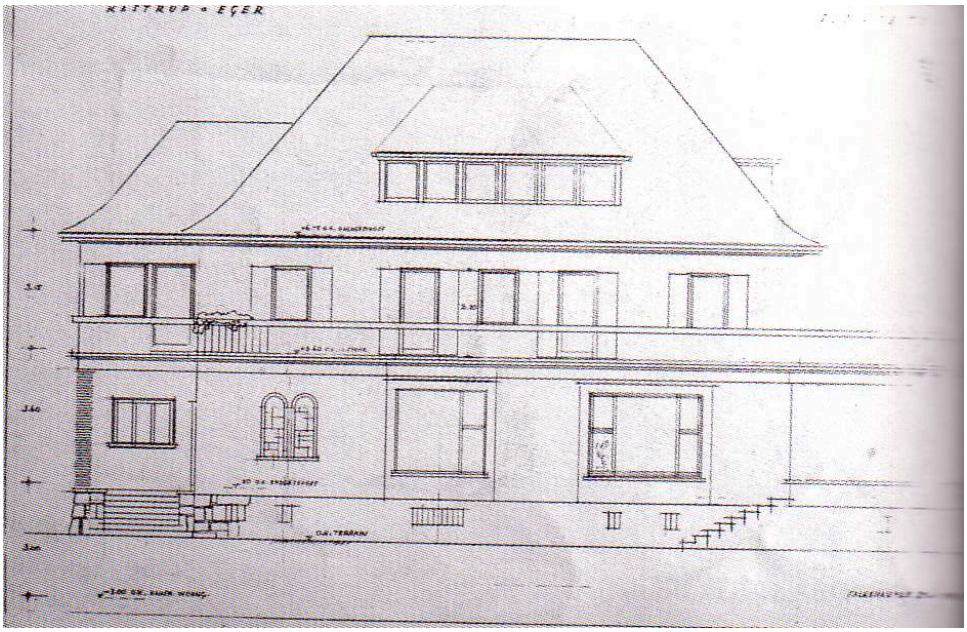

101. Vila č. p. 1021, Hradební ulice, návrh jihozápadního průčelí, H.Scherrer, 1938.

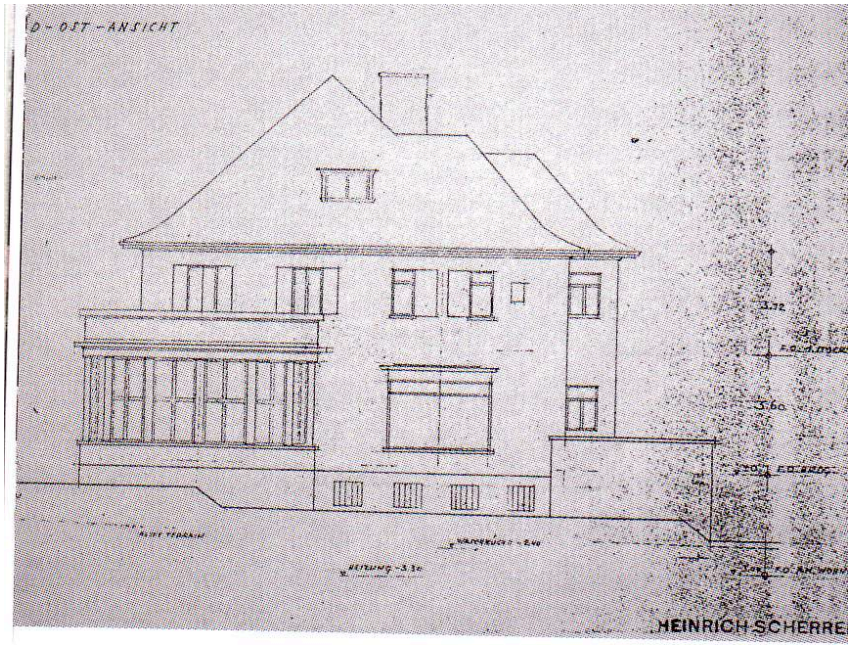

102. Vila č. p. 1021, Hradební ulice, návrh jihovýchodního průčelí, H.Scherrer, 1938.

Anotace

Jméno a příjmení	Simona Marková
Katedra	Dějin umění
Vedoucí práce	Prof. PhDr. Rostislav Švácha, CSc.
Rok obhajoby	2010
Název práce	Architektura Chebu v letech 1900 - 1945
Název v angličtině	The Architecture in Cheb 1900 - 1945
Anotace práce	Architektura Chebu v letech 1900 - 1945 předkládá studii urbanistického a stavebního vývoje města v daném období. Na základě terénního a archivního průzkumu zkoumá místní stavební produkci , její specifika a vztah k dobovému dění, architektonickým vzorům a moderním proudům. Nejprve se zabývá urbanistickým rozvojem obce a následně předkládá jednotlivé stavby reprezentující určité typy a styly. Chebská architektura 1. poloviny 20. století vzniká v německojazyčném prostředí a se vztahem k místní tradici a národní identitě. Proto je architekturou specifickou, ve většině případů do sebe uzavřenou, s nevelkou potřebou reflexe nejmodernějších architektonických proudů.
Klíčová slova	Architektura, bytová družstva, bytová situace, stavební dění, urbanistický vývoj

Anotace v angličtině	Dissertation The Architecture in Cheb 1900 - 1945 pursues the urbanistic and architectural examination around municipal territory at given period. The basis of understanding of architectural production in Cheb in the first half of 20th century was a field and archival research. In particular chapter step by step we are getting knowledge about the town history and urban and architectural development. The presented architectural development predicate about a mentality of local public and his approach, that for him wasn't easy to take over the style newsflash and the most modern architecturale rules from the west europe. The architectural scene in Cheb features lot of national grounded buildings.
Klíčová slova v angličtině	The Architecture, buildings cooperatives, building development, urban and architectural development
Přílohy vázané v práci	102 obr. příloh
Rozsah práce	182 stran
Jazyk práce	čeština